

ЮЛІАН ТАРНОВИЧ

ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ
ЛЕМКІВЩИНИ

ЛЬВІВ 1936
БІБЛІОТЕКА ЛЕМКІВЩИНИ

Історію нашу присв'ячую моїм Землякам-
Лемкам в далеких заокеанських сторонах,
щоб кріпила їх духа та нагадувала рідну хату.

БІБЛІОТЕКА ЛЕМКІВЩИНИ

Ч. 1.

ЮЛІАН ТАРНОВИЧ

**ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ
ЛЕМКІВЩИНИ**

(3 карти і 100 ілюстрацій)

ЛЬВІВ 1936.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „НА СТОРОЖІ“.

Copyright by Editor

Друковано 3000 примірників
в друкарні ОО. Василян у Жовкві

Під попелом минулого,
під цвіллю сучасного, та-
їлися здорові, могучі зерна
народнього життя. Вони
скільчилися й зазеленіли
пишним руном національ-
ного відродження, як тільки
розтаяли перші леди, як
тільки по українських полях
повіяв перший весняний
легіт.

Грушевський

ПЕРЕДМОВА.

Кинути жмінку світла на Карпатські Землі — я давно бажав.

З'окрема у порі, як різні необізнані, з питомими лемківськими прикметами, зі своєрідним лемківським життям, і непокликані людиці, навітлюють на свою вподобу походження лемківського „племени,“ вважаю оцю коротку працю необхідною. Тим більше, що стисло наукової праці з обсягу історії Лемківщини, ще не маємо.

Українська Земля на Лемківщині — такою її бачимо продовж віків; вона переходила разом з другими українськими землями з рук до рук; різні народи мандрували по її хребті; гнулася лемківська країна, деколи просякала кров'ю, погинався Лемко під тягарем чужих зазіхань — але встоявся.

Безперечно, що наші брати Лемки були наражені на різні впливи, та через це багато дечого чужого присвоїли собі, одначе в сутті річи — Лемко споконвіку Українець.

Мені також доводилося блукати по манівцях, але правда й туга до своїх, захована в мойому серці, вивела мене на простий шлях.

Горджусь моїми рідними лемківськими сторонами. Я находив у лемківській „хижецці“ великі скарби. Це були: народня честь, хрустальні характери, незломна тверда воля змагатися в ім'я великої Правди.

Не шукаю признання ані слави — бо культурну працю для Народу вважаю своїм моральним громадянським обов'язком.

— „Пам'ятайте, щоб ви не посоромили українського імени!“ — так нас, учнів сянїцької гімназії, навчав дорогий і незабутній наш катехит, о. Др. Роман Решетило.

Ціллю цієї скромної праці — хай буде бодай частинна розв'язка цього блудного колеса, що в ньому знаходяться карпатські окраїни.

Одне маю бажання: щоб ця коротка праця захочувала других до кращого наукового зацікавлення Західними Українськими Землями.

Дякую на цьому місці Докторові проф. Іванові Крипякевичові за щирю поміч: ввічливе подання мені властивого напрямку цієї праці, як також вказання відповідних джерел, що послужили мені в цьому завданні. Замічаю також, що Др. проф. Микола Чубатий, з властивою йому безкорисною любов'ю до праці, читав цілий рукопис, за що складаю йому прилюдно щирю подяку. Вкінці щиро вдячний дорогому другові мгр-ові Іванові Коваликові за перегляд рукопису та поміч у справлюванню друку. З'окрема вважаю своїм милим обов'язком надіслати на цьому місці, що до прикрашення цієї книжки надісланими знімками, або готовими клішами, причинилися: Впр. о. Іван Бугера (Милик), о. Петро Андрейчик (Війське), о. кат. Микола Головач (Босько), о. Михайло Горечко (Цеклинська Воля), о. Карло Сальо (Мшанна), о. Теодор Хомко (Кальниця), о. Андрій Злупко (Гладишів), о. Михайло Весоловський (Гирова), о. Михайло Горошко (Яблониця), о. Орест Венгринович (Синів), о. Василь Середович (Туринсько), о. Іван Качмар (Злоцьке), о. Олексій Давидович

(Граб), о. Дмитро Ступак (Зиндранова), о. Іван Титар (Ганьчова), Високодостойний Добродій Др. Маркіян Дзерович, мгр. Лев Букатович, Др. Я. Фальковський, Степан Вархоляк, Микола Малий, Іван Яремко, Др. Богдан Гнатевич і Др. Омелян Волинець.

Львів, у серпні 1935 р.

Юліян Тарнович

ЗАХІДНІ КАРПАТСЬКІ ЗЕМЛІ.

ЩО ТАКЕ ЛЕМКІВЩИНА?

Лемківщина — це досить великий шмат землі по обох боках західних Карпат від ріки Сяну й Ужу по Попрад. Цей шмат землі є около сто кілометрів довгий та 60 км. широкий. Тут живе українське плем'я Лемки. Отже Лемки — це українське плем'я, висунене найдалі на полудневий захід тих земель, що є заселені українським народом. Лемки заселяють на просторі 100 км. Карпатське підгір'я з обох сторін Карпат і самі Карпати. До Лемківщини зараховуємо також 16 сіл на північ від Коросна.¹⁾ Ці села окружені вже з усіх боків польськими селами, одначе вони найбільше тяготіють до Лемківщини і не улягає сумнівові, що вони колись з нею лучилися.

Глянувши на мапку, бачимо, що границі Лемківщини творять наче трикутник.

На південному сході, стоїть на межі волосадський Бескид, а етнографічна лінія веде здовж річки Волосадки — на північ побіч Середнього Села, займає містечко Угерці та Лісько. Скручує дещо відтак на північний захід коло села Волоської Тиряви, Доброї та Улюча. Потім веде просто на

¹⁾ Близянка, з дочерною Гвоздянкою, Малівкою, Баричкою, Полем'ю, Явірником, Гвозницею, Жарною, Небильцем; Бонарівка з Вицькими Будами; Ванівка (Węglówka), Красна, Опарівка, Ріпник, Чорворіки.

північ до містечка Дунова, до села Явірника, де заломлюється під острим кутом здовж Каньчуги, Маркової, Ланьцута, Туриня — по ряшівський залізничний шлях з Ряшівщини йде через Пстругову, Фриштак, Осібницю, Біч, Луненин, Могильну. Здовж скальського узгір'я сходить на оселю Вільшанку, через Новий Санч до Старого Санча. Відтак — веде ломаною лінією на Коростенку, залишує по правому боці, чужі тепер для нас села. Від Коростенка займає простою межею гору Рабштин, села Північну, Жубрик, веде здовж гори Скалки, через Мушину, гори Вапенні на Зимний Шпиль, гори Високе, Берестя. Скручує мережковато коло села Мушинки, Тилича, Полянки, Біличну, на Гострий Верх, Бліхнарську Високу, попри оселі Ребетів, Конечну, Радоцину з верхом Тисове, селом Тихання. З гори Явористі пнеться на Студений Верх. Забирає дуклянські гори, села: Зиндранову, Черемху, Яселко з річкою Ясель. Губиться в мощанецьких лісах, веде кордонними верхами через вислічанські узгір'я — на південний схід аж по річку Солинку, через верхи Кізлатої гори та Вяселя. Сходить вкінці здовж річки Річиці до Волосадки — волосадського узгір'я.

На цій менш-більш площині тягнеться Лемківщина і по полудневій стороні Карпат; зі сходу від ріки Уж з Уличкою, Лаборець з Цірокою, над долішною Ондавою, Тарчею на полудне, по джерела Попраду, на заході.

Цей трикутник містить у собі в південно-східному клині балигородські сторони; дещо на північ Лисько з оселями. Вище Сяніччину з Риманівщиною, яка врізується команецьким кутом в межиляборецьку-Калинівщину. Побіч лежить Динівщина з Березівщиною та з Ряшівщиною від півночі.

Західню частину займає з гори Новосандеччини — дещо на південь Старосандеччина. Самий західний кут вивопнює Коростенщина, з якою межує Горличчина та від півночі Грибівщина. При

Лемківська ріка Шопрад коло Жетестова Живця, на т. зв. „Лопаті“. По правому березі ріки видніють поля Лемківщини по чехословацькій стороні, по лівій ліс і поля Лемківщини по цій стороні.

найдовшому, південному боці трикутника лежать — найдалше від заходу Мушинські сторони з найдалше на захід висуненими селами: Біла Вода, Чорна Вода, Шляхтова, Явірки; по другій стороні Карпат з Остурнею — відтак Регетівщина, Короснянщина з Дуклянщиною, що лучиться на сході

з Риманівсько-Сяніцькою округою. Середину цієї карпатської бази, творить Ясельщина й Стрижівщина — на півночі.

Так більш менш виглядає етнографічна карта західних Карпатських земель.

Знову ж, український мовознавець, Йосип Шемлей подає в своїй короткій науковій праці „*Ź badań nad granicą lemkońską*“ границю Лемківщини, визначену на підставі поданих місцевостей — в дотеперішних мовних записках з лемківських земель. Зокрема цей вчений доповнив ці записки власними матеріалами, що їх записав у 1932 р. в горлицькім та ясельськім повітах.

Він пише¹⁾. „Поza найдальше висуненою на захід Остурнею, окруженою селами з польським населенням, суцільний обшар земель, заселений Лемками зачинається від (ріки) Дунайця. Чотири села: Шляхтова, Явірки, Чорна Вода й Біла Вода получені з лемківськими селами на словацьких землях. Від Жегестова і Зубрика веде лінія на північ, минаючи польську²⁾ Пивничну, через Малу Вірхомлю (Верховню пр. авт). Велику (Верховню пр. авт) Вірхомлю, Ростоку, Лабову, до Руської Королевої; відси веде через Богушу, Бинчареву, Фльоринку, Вафку, минає польську Ропу, до Шклярок і Шимбарка (польське село, з винятком одної закутини „Над Іздом“ і присілка „Долини“); переходить до Великої Мащини і до Малої Мащини, Розділля, Боднарки, до Цеклинської Волі, (у Цеклині число українців мале), до Клопітниці та Перегримки. Побіч Жмигороду лінія веде дальше через села: Березова, Скальник, Кути, Мисцева,

¹⁾ Подаємо в перекладі за Шемлем.

²⁾ Др. П. Домбковскі *Stosunki narodowościowe ziemi sanockiej*, Львів 1926 подає, що ще до XV ст. Лемки там жили.

Гирова, Терстяна, Риманівська Завдака, (Волоський) і Польський Королик, Балутянка, Вілька, Королівський і Шляхотський Вороблики, вкінці через частинно український Ладинь до Боська. Від (ріки) Вислока побіч Боська — дальша північна лінія Лемківщини веде, зближаючися до коліна Сяну коло Волоської та Сільної Тиряви в Сяніччині; відси вертає на південь річкою Ославою (дещо на схід) через села: Старе Загіря, Великополе, Куляшне, Туринсько до Лупківського промику. Дальшою границею Лемківщини на сході (на Закарпаттю пр. авт.) є ріка Вирава, лівий доплив Лаборця (село Збійне виказує сталий наголос, побіч деяких слів з рухомим, або „перехідним“ наголосом). Усі місцевости на захід від Вирави, зокрема від Лаборця з українським населенням у бувших зеплинським, шариським і спішським комітатах (адміністраційна одиниця на Угорщині, з власною управою, відповідає давній російській губернії; існує від X в. пояснення наші), належать до Лемківщини і тамошнє населення зве себе Лемаками (Лемками).“

Ця саме праця, разом з другою, дослідом Професора Дра Івана Зілинського „Лемківська говірка села Явірок,“ на підставі мовних дослідів, доказують, що *говір Лемків є в цілому українським говором та, що Лемко споконвіку Українець*. Найкращий на це примір, говірка села Явірок, що хоч це село дуже висунене на захід і знати на ній сильний вплив мов словацької та польської, то в своїй мовній основі, говірка цього села належить лише до українських говорів.

Крім цього, ще в минулому сторіччю вчені дослідники, мовознавці такі, як Іван Верхратський, український педагог, природник і філолог (1846-

1919), дослідник галицько-українських говорів написав „Про говір галицьких Лемків.“ Львів 1902. і багато наукових праць з ділянки етнології (грецьке слово: народознання) і діалектології (гр. сл. наука про говірки), як також Оляф Брех, професор

Краєвид з околиць Щавниці, пов. Новий Торг. Там лишилися ще чотири українські села: Біла Вода, Чорна вода, Шляхтова й Явірки. В Щавниці в ще до сьогодні один лан землі „поповщина“ та другий „дяковщина“. Перед всесвітню війною Впр. о. Корнило Кузик найшов у старім деревлянім (тепер розібранім) костелі, на престолах заліплені образи греко-католицького обряду.

університету в Осльо (Норвегія), норвезький філолог, дійсний член Наукового Товариства Шевченка, автор знаменитої слов'янської фонетики „*Slavische Phonetik*“ і „*Очерку фізіології славянської рѣчи*“, описав діалект-говірку села Ублі на Закарпатті — оба вказали в цілій основі, що лем-

ківська говірка виходить з українського говору та в лише в тій площині треба її досліджувати.

Тоді згадані праці Й. Шемлея, проф. І. Зілін-

Вид на село Гирову к. Дуклі.

ського, проф. І. Верхратського та проф. О. Броха разом — це доказ, що Лемківщина споконвіку українська земля.

КОРОТКИЙ ГЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ЛЕМКІВЩИНИ.

Лемківщина, це гірська країна. Карпати, прозвані також Верховиною, діляться на Низький, або Лемківський Бескид, що межує на сході від джерел Сяну з Високим або Бойківським Бескидом.

Лемківський Бескид невисокий, доходить усього до 1125 м. і нестрімкий, прорізаний багатьома провалами й шорокими долинами. Лемківські гори займають при кордонному краї Карпат від сходу Кізляту Гору з Вяселем, Загірянські верхи, Тирявські, Вільховецькі, Білогорські, Лішнянські узгір'я, що разом зі Сторожівськими горбовинами вінком оточують Сяніцькі Землі. Далше розтаборились Команчансько-Лупківські високорівні, Вислочансько-Мошчанецькі верхи, Дуклянські гори, Діли, Губині, Явірники, Габурі, Кичери, (Кучери), Меретки. Від заходу сторчить Студений Верх, Явориста гора, верх Тисове, Бліхнарська Висока, Гострий верх, Високі гори з Берестям, далше Зимний Шпиль, Вапенні гори та Скальські узгір'я над річкою Скалкою.

Карпати — є зморшковими горами й стоять у зв'язку з великою системою зморшкових гір, а саме з Альпами й Балканом.

Західні Карпати тягнуться від Дунаю по Попрад і Торису; зложені з пісковиків і лупаків флішевого характеру — на сході по Сян і Ляборець. Серед

цієї смуги, м'якої своїми формами, розсіяні вапнякові скалиці, наїжені та гострі. Найбільш їх над Дунайцем (Пеніни в Зах. Вескиді 982 м. вис.), над Руським Потокком (Високі Скалки 1.052 м. вис.) і Попрадком. На південь від Низького Бескиду тягнеться смуга вигаслих вульканів, Пряшівсько-Токайські Карпати (1.092 м. високі).

Дуже гарний питомо Лемківський краєвид з околиць Жегестова Живця. На горі видніє дім Т-ва „Епарх. Поміч“ в Жегестові Живці на т. зв. Лопаті.

Для переходу Карпати — не важкі¹⁾, багато просмиків, тому комунікаційні відносини досить добрі.

Між цими горами, ріка Сян прорізується срібною лентою (прозваний — „срібнолентий Сян,“) що

¹⁾ Я. Пастернак, *Ruské Karpaty w archeologii*, Прага 1928.

бере початки з Карпат в околицях містечка Сянок (Сянки), з притокою Вислока, випливаючого з Вислічанських верхів, з малими побічними Тарчою — або Моравою, побіч загір'я з Ославою і багатьома гірськими рвучими потічками; далше пливе Вислока, Біла, Ропа, що разом плывуть з Сяном до Балтійського моря. Західню Лемків-

Камінь „Чортиця“ на горі Пустій коло Жетестова (1061 м). Це чудо буйної Лемківської природи; нижче каменя печера ровбійників.

„Дівоцький Камінь“ на горі Яворині. Криниця Живець (1116 м.) Під каменем українські туристи.

щину прорізує Дунаєць з Попрадом, що випливає з південнього боку західних Карпат.

Закарпаття зрошує зі сходу Уж з Уличкою, Вишава, Лаборець з Широкою, Ондава і Тарча на полудне. Усі карпатські ріки і річки багаті в рибу. Русла рік виложені твердим камінням,

зернистим піском, що надається до всіх будівельних і технічних робіт. Карпатські ріки повирізблювали продовж віків глибокі корита, яких спад на просторі одного кілометра доходить до сто метрів. Така стрімкість надається до приміювання сили води до витворення великанської енергії, що неї можна гнати величезні машини.

Береги рік завалені великими камінними брилами, зломами скал, будівельного-трівкого матеріалу. Одначе це все на жаль лежить невикористане.

Збирають (грабують) овес. Солотвина к. Криниці.

Зате лемківська земличка кам'яниста, вбога піскувата, годує своїх мешканців одною тільки бульбою та вівсом. Гірські пасовища лихі, порослі ялівцем і терниною.

На Лемківщині гірське підсоння: літом багато дощів, хмари задержуються на високих гірських ланцюгах Карпат, тому в літі часті зливи і громи, а зимою навала снігу. Безпереривні вітри в дуклянському, короснянському, яслиському та лупківському просмиках.

Земля здебільша кам'яниста, неврожайна, тому Лемки мусять важко працювати, щоб з неї прожити. У багатьох селах немає доїздів до поля, бо

вода щороку вигортає вузькі гірські доріжки, зісувається земля, так, що Лемко часто мусить на хребті носити навіз — або цілий свій дорібок. Одначе Лемко не живе тільки з управи ріллі; він плакає худобу — славні річні торги на воли в Рогах на Лаврентія, в Риманові на Вартоломея, давніше в Перегримці та в Бардиєві. Продає також дерево, ялиці, смереки, буки, займається перерібною сирого дерева на тесані, різані або колені бельки, лати, дошки, протесі, гонти; вивозить до міста опалове тверде букове, або ялове дерево, стовпці та латки до огорожі, займається рівнож мистецьким виробництвом з дерева. Одначе без огляду на те, багато, бо до війни майже з кожної хати виїздило одно або двоє челяди до Америки, Канади — на заробіток.

Зима в Карпатах довшя (до $\frac{1}{2}$ року), ніж на долах. Ліс на підніжжі Карпат на заході буковий, поволі переходить у шпильковий (ялиця, смерека). Поза межею лісу ростуть трави й „жереп“ — карловата гірська сосна.

У самих горах збіжжя пізно дозріває; сіють переважно, яре збіжжя, озимина вимерзає, або випріває під грубими верствами снігу, натомість підгірські сторони надаються до плекання городовин і гарних овочевих садів.

Лемківська земля багата в різні підземні скарби. Побіч нафти, залізної руди, покладів земного воску, гіпсу, будівельного каміння і твердого дорогового шутру в карпатських ріках, найбільше багатство Лемківщини — це лічнічі-мінеральні джерела в Щавниці, Криниці, Жегестові, Риманові, Івоничу, Вірхомлі, Висовій, Вапеннім, Перегримці, Ганьчовій, Радоціні та в інших. Взагалі на цілому Лемківському Підкарпаттю та Закар-

паттю знаходяться неоцінені природні скарби, — одначе Лемко з тих скарбів немає майже ніякого хісна.

Колись Карпатські сторони були густо залісені, сьогодні тут є вже багато лисих прогалин. Також із численної звірини і пташні мало нині лишилось,

*Господарські забудування і пасіка
Льва Кобанього в Лосю, к. Лабогої.*

медведів та рисів уже зовсім немає, а вовків, диків і лисів щораз менше; зате багато заяців і серн.

Лемківські узгір'я багаті у всілякі „Божою рукою“ дані овочі, ягоди, горіхи, черешні, безліч лічного зілля та медодайних рослин.

Лемківщина, це одна з найкращих гірських країн, з питомим собі населенням і оригінальною багатою культурою.

Ціла Лемківщина, це та частина галицької землі, якій найбільше судилося відчувати на собі натиск чужих народів та їх володарів зі заходу та полудня, яку найскорше відірвали від матірнього пня та піддали владі чужих держав. Та, що ці держави були часом сильніші й мали за собою поміч

*Господар в лайбику зі синього сукна, з червоною обшивкою.
З переду і зо заду. Мигова Воля.
(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському
промежжі, Львів 1935).*

світських і церковних зверхників, легко було їм підпорядкувати собі цю частину українськні території, що сягала від Сяну (далеко на захід), легко було присмирити бідне лемківське плем'я. Одначе самі чужинці, що натискали на нашу країну зі сходу, другі з полудня і з півночі, з часом самі

підпадали під вплив нашої культури, в старовину дуже високої (будова церков, чудові питомо-лем-

Господиня зі ступою. Передна стіна хати мальована: перед мешканцям: жовта підвалина, решта червона з білими пасами. Вікно обрамоване на голубо. Ворота до бойща жовто мальовані. Прелуки (Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі. Львів 1935).

ківські пісні, звичаї-обичаї) та поволі самі українізувалися, але одночасно ця частина нашого на-

роду, що була наражена на натиск із заходу, зачинала звільна слабнути, піддаватися сильнішому противникові та затрачувати свою окремішну народність.

Цим пояснюється, що наші західні та полудневі сусіди зачали чимраз більше зростати в силу на нашій землі, тимбільше, що багато наших людей, навиклих до вигоди, переходило звичайно доволі скоро туди, де було забезпечене спокійне, безжурне життя. Цим треба пояснити, що ми поволі втратили й бояр і міщан, що при народности та вірі зісталися самі селяни, цим також треба пояснити, що на Лемківщині лишилося так мало пам'яток української давнини.

Про походження Лемків наука до тепер не могла багато сказати. Самі мешканці гір звать себе не тільки Лемками, а також до недавна звали себе Руснаками, руськими людьми, тепер уже й Українцями. Назва Лемко є чисто українська. Лемко або Лемчак — ця назва пішла від слова на Лемківщині загально вживаного „лем,“ а подекуди звучить „лен,“ або „нем,“ це значить: йно, шойно, тільки (лише, лишень). З початку мабуть ця назва була призовкою, що правдопобібно вперше виїшла від сусідних бойків. Оба ті „племена“ взаїмно передразнювалися. Бойки називали своїх сусідів „лемками“ від лем,“ а лемки знов „бойками“ від частиці „бойє.“ За Карпатами називаються звичайно „лешаки,“ коли вживають частиці „леш,“ або „лишаки,“ коли вживають частиці „лиш“ — тільки. З часом ті назви затратили призивне значіння та тепер не мають найменшого відтінку погорди ані легковаження.

Расово Лемки, це чисти етнічний тип, — чужі домішки дуже невеликі. Лемки рішучо належать

не до чужих народів або племен (Шведи, Румуни, Волохи), як думали деякі дослідники,¹⁾ але до Українського Народу.

*Накриття голови „Фаделик“ з переду і з другого боку.
Долішній Вислік.*

(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі. Львів 1935).

Кілько є всіх Лемків? По цей бік Карпат, на нашій стороні живе понад 250 тисяч Лемків, на

¹⁾ Лозінскі Бр. Galicjana. Kilka obrazków z pierwotnych lat historii galicyjskiej. Львів 1872...

Вацл. А. Мацейовскі, Pierwotne dzieje Polski i Litwy, Варшава 1846 р.

Закарпаттю 150 тисяч, знову на еміграції в Америці, Канаді, Аргентині, Бразилії живе поперх 250 тисяч. З давна осіли та живуть Лемки в Юго-

Молодий господар в солом'яному капелюші, одитий гранатним „лайбиком з гузиками“ та гунькою. Долішній Вислік.
(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському проемжі, Львів 1935).

славії, в околицях Бачки, звані бачванські Лемки, около 50 тисяч. Також на малярських землях, в околиці Нірешгази за Тисою (ріка на Уграх

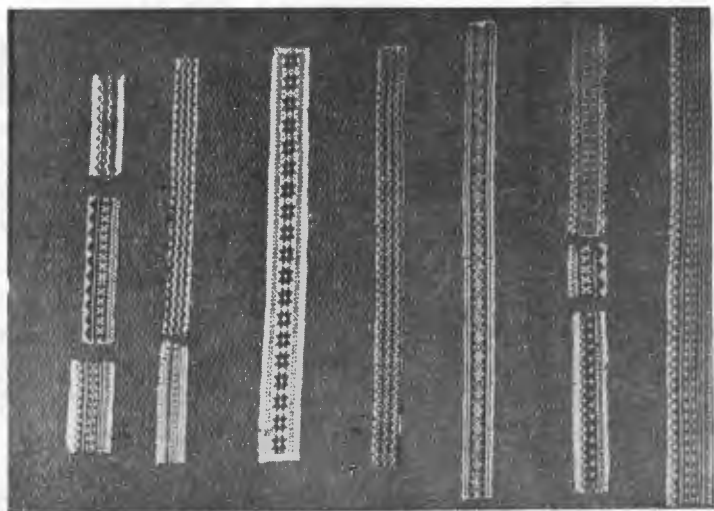
впливає до Дунаю), поселились перед війною 4 родини з Лосього к. Ропи та 8 родин з Климківки в Горличчині.

Невіста в гунці. Долішний Вислік.
(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

Отже разом усіх Лемків-Українців живе понад 650 тисяч.

Ростом Лемко стрункий, кремезної будови, добре розвинений та сильний. Він круглоголовий, його очі здебільша і волосся темної краски; хоч у деяких селах, пр. в Трепчі, Дарові, Мошанці наглядно в Одреховій к. Заршина, Лосе (чудові лосянські бльондинки) переважають ясноволосі типи та синоокі. *Жінки* стрункі, веселі, мрійливої

Вишивки рукавів і обшивок: червоно-голубі. Команьча, пов. Сянік.
(Фот. Я. Фальковскі).

деколи вдачі, красні, здорові під кожним оглядом і на пречуд працьовиті. Переважають красуні чорноброві, кучеряві, зі смаглявим личком (Великий Вислік, синоокі — білолиці в Боську і Синеві під Римановом, русяві Крампна, Дуклянщина ітд).

Лемко до всього здібний, розуміється — доброго: що очі бачать — руки роблять; він підприємчивий, хвацький та чесний. В біді ратують себе

взаїмно, помагають собі, поважають і шанують себе та свою окремішність.

Вдача Лемка загартована, тверда, рішуча та статочно-розважна. Лемко любить довго терпіти, але біда тому, хто його напастував би; не дарує п'яди землі; він зрісся з горами, полюбив їх як рідну матір, дорожить ними. Тут і його світ.

Расова спільнота Лемка з Українським народом, краса, сила й плодовитість — це міцна запорука і багатство його майбутности.

Приріст населення нічим не спинюваний, нормальний; кожна лемківська хижечка повна робучої челяди, а піч повна дітей. Челядь кидається на всі сторони, щоб вижити себе та прожити. Жадна тяжка праця не відстрашує Лемка, він потрафить на рівні з американськими мулами — працювати в американських копальнях, щоб допомогти залишеній рідні в Карпатах. Лемко знаменитий рільник-фармер у Канаді, добрий пастир-годівельник в Аргентині; ошадний купець-промисловець в Америці.

Лемко — це прастаре українське расове плем'я, що з своїм говорі задержало донині дуже багато старо-українських слів як: гуслі (скрипки), гудак (скрипак), сипанець (шпихлір) і т. д. Найзамітнішою прикметою лемківської говірки є постійний наголос на передостатнім складі слова (вóда, вікно і т. д.). Через вікове сусідство з поляками і словаками мають лемки в своїй мові (бесіді) багато чужих слів. Одначе лемківська говірка належить до української мови і тут бере свою основу і підложжя.

Звичаї та обичаї. Лемко в нічому не остався позаду своїх братів Українців. Справляє гучні хрестини, шумне весілля, повне життя і співу.

Святкує „собітку“ в день Івана Купала, любить празники (кермеші), обходить Великодні Свята, пишучи своєрідну питому лемківську писанку. Також і Різдво багате в різні обрядові звички та вірування. Зокрема велику вагу прив'язує до свята Йордані, Покрови Пр. Богородиці, Спаса, Вознесення, св. Миколи, св. Андрея, св. Юрія, св. Дмитрія. Лемківське життя оплетене та окутане чудним повірям, оснуванім багатьома переказами,

*Лемківські писанки з околиць Сянока. Музей Т-ва „Лемківщина“.
(Фот. Я. Фальковскі).*

що їх переказують з рода в рід і віруваннями-забобонами.

У цьому багато знаходиться спільного цілому укрїнському народові, що разом з питомою лемківською народньою ношею лучить Лемка з усім що своєрідне, з діда прадіда — українське.

Пісні. Серед різних обставин, твердого життя, витворили мешканці західних Карпат, ці тихі працівники — Лемки — багату пісенну культуру. Українські знавці доказують, що так, як україн-

ська мова ділиться на кілька говірок, між якими є лемківський говір, подібно також і українська пісня — ця мова душі має дві головні відміни. Відміни ці не є дуже давні, є новішого походження. Одна частина, це східна — придніпрянська, більше поступова, друга частина карпатська (гірська), більше старинна. Тут саме належать між іншими

Лемківська процесія йде на відпуст, Жегестівщина.

й наші лемківські пісні. Лемко, що не любить з природи новостей, не спішився, щоб і свою пісню змінювати. До тепер ще співають старі, типово українські, обрядові пісні, як:

Колядки: — Гаса, хлопці до ряду, —

Пропиємо коляду!

— Пришли-сме ту щедрувати,

Чи готови колачи? Щедрий вечер, добрий

[вечер і т. д.

Весільні: Позерай, пані матко (2),

Ци ся виют вінці гладко? (2).

Ци зте нам ту раді, ци зте нам не раді?

Як зте нам не раді, то підеме з тади.

В нашім дворі став, де я ся ту взяв.

Ходив ем *по Україні*, люди мі тя
нараїли, Пан Біг мі тя дав.¹⁾

— Коло той хижи зіля (2),

Зачинатся весіля (2).

— Сияла зірка, сияла,

З ким ти Марусю шлюб брала?

З Тобою Яньчику — з Тобою,

Як ясний місяць з зорею, з зорею!

Гаївки: (останки гаївок у піснях, що втратили
обрядове значіння):

— До сашу дівчатко, до сашу,

Будемся любити до часу.

Ищи сашовина не зишла,

Уж ся наша любовсть розишла.

Ей ся голя, лелия —

Што-же мі ся в брудку превия. —

Ой горіла липка, горіла,

А під ньов милейка сідила! і т. д.

Обжинкові: Вийдь же, газдине, до нас

Одбер віночок од нас

Не вийдеш си го купіц,

Пуйдземе ци го препіц. (Впливи словаків).

А наша їмость не пишна

На воротойка вишла.

¹⁾ Співають в селі Милику, к. Мушини. Іван Бугера „Українське весілля на Лемківщині, Львів 1936.

Ой спи, їмостю, доволі —
Кедь маш вшитко в стодолі.

Колисанки: Ёй, а, я люлю мї, люлю —
Ой під дзелену дулю —
Ёй дуля ся розвие
Ёй дітину прикріє, і т. д.

Люляй же ми, люляй,
колишу я тебе,
А кет ти мї вснеш,
То я лишу Тебе, і т. д.
Ой сину — мій сину,
я про тебе гину:
Ни во дни, ни в ночі,
нігда не спочину...

Коломийка: Иде козак берегами,
підківками креше.
За ним — за ним шварне дівча,
черешеньки несе.

Ёй вишла я на гірку
повідам казаня,
Ёй, найби мї, мамуся —
винесла сніданя і т. д.

А на наші салашині
сталася новина,
А юж наша Марисенька
породила сина і т. д.

Шумки: Коб я била біду знала,
Не ишла заміж, лем гуляла.
Гоя-гоя, гоя-гоя
Головонькож бідна моя і т. д.

Козачок: А Боже мій, Боже мій,
Де ся подів розкіш мій?

Дує вітер по росі,
Юж по моїм роскоші.

Емітраційні: Ой подме же ми подме,
си з мадярського краю.

А, бо на нас, Мадяри,
ей криво позираю(ть).

— В Гамерице, в сальоне, в сальоне,
Піют віно братове, братове...

В старім краю, при обичаю,
Жена барз бідує, пізно лігат, рано стає,
діти годує.

Пише листи до нього, до мужа свогого:
Приїд мужу до дому, діти плачут,
видіти хотят няня мойого.

Він їй так одписує, што уже не приїде,
Бо го, доля глибока й дорога далека —
Спіткала — не Гамерика.

І саме ці місцеві пісні творять разом зі старими типову, лемківську пісню, що своїми основами і підложжям належить до *одного всеукраїнського-матірнього пісенного осередка*. Творить з ним, зливається в одну українську пісенну культуру і тим самим і національну єдність. Осередком правдиво-лемківської пісенної старинної культури є безперечно села: Висова, Ліщини, Маластів, Смерековець у Горличчині,¹⁾ знову Тарнавка, Вислочок, Полави в Риманівщині, Зидранова, Барвінок, Тилява в Дуклянщині, Милик к. Мушини.²⁾

Не даром то кажуть, що „українець співає цілий рік і цілий вік.“ Бо й справді, коли тільки

¹⁾ Це на основі твердження Впр. о. Декана Степана Корнови, теперішнього пароха в Висовій, к. Горниць.

²⁾ Іван Бугера, Українське весілля на Лемківщині, Львів 1936 р.

уявимо собі цю безліч лемківських обрядових пісень, колядок, щедрівок, веснянок, весільних, обжинкових, купалових, рекрутських і зв'язаних з еміграцією за Океан, або над Тису на жнива, то побачимо, що пісня оповила чарівним серпанком не тільки життя Лемка від колиски до могили,

Українські діти Лемківщини сиплять цвіти своєму Владиці Преосв. Йосафатові Коциловському, еп. Перем. Самбір. і Сяніцькому, в часі Його звиджування своєї пастви на Лемківщині, в селі Андріївка коло Мушини.

але й обняла в свої рамена все минуле Лемків і про лемківську окраїну, від давня до сьогодні.

У піснях дає Лемко вислів усім проявам людського кохання, що все одушевлене, все дороге, опромінене найкращими поривами душі й серця, ніколи не звужується до зміслової, тілесної жадоби. В душі Лемка живе ніжне поетичне почу-

вання, яке виливається в сумовитій мрійливості. Своєрідне, незрівняне своїми лемківськими формами, мальовничістю й доцільністю — церковне будівництво, зв'язане й обняте в рямці гарних лемківських звичаїв та обичаїв, витворених у своєрідному гірському тихому середовищі — задержало Лемків у спільноті з українським матірним пнем.

Традиційне правлення парастасів на Лемківщині в часі Великодніх Свят — на гробах. Впр. о. І. Бугера править парастас в Милику.

Глибока і тверда віра допомогла Лемкам перетерпіти багато страхіття, пережити панцизняний гніт і використовування, вона заохочувала до оборони та до боротьби. Тож до життя й тяжкої боротьби за своє існування в горах, Лемко ставиться, як найкраще. Шукає в життю краси й радості та спроби виявити свою окремішність. Битий тисячелітнім лихоліттям — Лемко дещо

приник і посумнів, але не потонув у безнадійній меланхолії; хоча часом замкнувся в собі й став недовірчивий та байдужий для справ будня, то при кожній нагоді, нерідко в горю та нещастю, стає перед нами, як людина із здоровим, деколи може зідливим гумором.

Лемко каже „чужого не хочу, але свого не да-

Лемківські хати: мальована на червоно, в господарській часті на жовто, з білими пасами. На першому пляні збирає у води річка Солинка, Довжиця.

(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

рую“; це вартісна прикмета, що найкраще характеризує всіх Українців і Лемка, в минулому й сучасному.

До того, що він, не посягав по чуже, тратив своє, Лемко пізно додумався...

Але староукраїнська висока культура мала у собі стільки життєтворчої сили і таке глибоке коріння запустила у народню масу, що цінностями

її нарід і на Лемківщині міг пережити часи лихоліття. Хоч багато затратилося і пропало, то збереглося найважливіше, — любов і пошана для традицій, почування окремішности, переконання, що Лемківщина українська з діда-прадіда, що тільки на нашій землі можна щасливо жити.

*Вид на село Должицю, повіт Лісько;
Церква, капличка і цвинтар.
(Фот. Я. Фальковскі).*

ЕКОНОМІЧНІ ОБСТАВИНИ ЛЕМКІВЩИНИ.

(Господарка на Лемківщині).}

Гарні спогади задержалися до сьогодні між Лемками про давні, добрі, безжурні часи; тоді саме великі череди овець паслися серед карпатських верхів, — Лемко був ситий, приодітий, не „банував“ як він каже, без роботи і хліба.

Оборіг. Криве коло Дверника, пов. Лісько. (Фот. Я. Фальковскі).

Плуг з колечками. Команьча, пов. Сявк. (Фот. Я. Фальковскі).

Одначе, випас овець, обмежений знесенням сервітутів (право вживання) підупав значно в другій половині минулого століття, та через це нужда начала заглядати до лемківської хати. Другою ще важнішою причиною зубожіння Лемків — це пуста, ялова каміниста земля, що обмежує всі способи розумної та поступової рільної господарки. Брак хліба, брак праці-заняття, ця непосидю-

чість Лемка примушувала його шукати нових джерел прожитку.

І не дивно, що з поміж Українців, перший Лемко відкрив Америку. Найбільший відсоток емігрантів з Галичини до Америки — це Лемки.

Але й до Америки не кожному судилося виїхати. Або не було на кого хату лишити, або треба було наперед відслужити військо — а тоді ще наш брат Лемко відбував військову службу 12 років, або вкінці не кожний Лемко надавався до еміграції. Залишений в горах Лемко не пропадав; він кидав собою на всі сторони; ходив з косяю до підгірських дворів, або аж на доли, на Поділля. Багато Лемків ходило на жнива над Тису, Дунай до угорських панів і в цей спосіб добували хліб на зиму і передновок. Деякі торгували домашніми тваринами, інші займалися хатнім дрібним промыслом, тощо.

Найкращою ціхою тодішнього Лемка — його самовистарчальність. З поміж усіх галузей народного лемківського промыслу — ткацтво висувається на перше місце. В північних частинах сандецького, горлицького, ясельського, короснянського повітів — майже в кожній лемківській хаті находимо ткацькі варстати. Ткацький промысл Лемків — полотняний, ані також суконний не є обчислений на збут. Лемко не любить продавати своїх ткацьких виробів, тому саме ця господарська галузь приносить Лемкам великі користи, бо дає тривале полотно на білля та сильне сукно на одіння. В парі з цим повстають зарібкоі підприємства (ступи до втовкання сукна, т. зв. фольоші), що ослужують всі доколичні села.

З історичних оглядів треба згадати про закинену сьогодні торгівлю овочами. Давніше, як не

було кордону (зеленої смужки) між Галичиною й Уграми — отже не було також цлової сторожі — тоді Лемко з околиць Великого Вислока, Суровиці, Вільхової, Тихані, Грабу, Тилича, Лелюхова і Мушини — купував на Уграх вчасні овочі винограду, трускавок, яблук і. т. д. і розвозив їх по дворах, запускаючися аж по Бохню і Краків.

Хата мальована на чорно (нафтовою ропою) з білими заліпами. В ізбі одне вікно подвійне, Долішний Вислік.

(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

До далеких мандрівок належала також торгівля вівцями. Славні лемківські вівчарі — Філько з Кролика, Ваньо Семанів з Тарнавки, Онуфрій Беймук з Лабової та інші з Устя Руського і Ждині ходили рік-річно до Семигороду, купували спільно сотки овець і гнали їх до Пільзна, Тихова, Тарнова, або аж на Шлеськ — як вони називали — „до Білої“.

Сьогодні торгівлею овець і других домашніх тварин займаються мешканці села Рихвальду, горницького повіту, Синева, Прусика, деякі з Вороблика — сяницького повіту.

Ще важнішою підставою лемківського гірського життя — це деревний промисл. Ліс є для Лемка окончним джерелом доходу. В деяких селах, положених серед густих, старих лісів, пр. Чорна Вода, коло Шляхтової, Дальова к. Яслиськ, Мощанець, Суравиця, Дарів, Суровичні Поляни в Римаївщині — мешканці займаються стинанням, чищенням, доставою ялиць, смерек, буків до місцевих тартаків, або до залізниці і міста.

Перерібка дерева на промислові предмети слабо розвинена. Лемко робить на свої потреби гонти, теше протісся, лати, бельки.

Головним осередком дрібного деревного промислу є село Новиця в Горличчині. Тут роблять при помочі простих, ручних токарок і викривлених ножикив дерев'яні ложки, пуделка, коробочки — „ящики“ — і дитячі забавки. З Новиці виріб ложок поширився до Ліщин і Баниці. В перших роках по світовій війні, вироби з Ліщин і Новиці, горлицькі жиди висилали цілими вагонами до Америки; сьогодні експорт цілком занепав, тому Лемко бере свій товар на плечі та мандрує з ним по всіх галицьких торгах і ярмарках. У парі з дрібним деревним промислом — розвивається також у пововній добі різьба, себто вироби з вирізуваними прикрасами. Осередком збуту цього нового на Лемківщині промислу стають живці в Криниці, Жегестові, Івоничу, Риманові; самі знову різьбарі — шніцирі — походять з Білянки, (горлицького повіту), зі Завоїв к. Риманова, з Вільки коло Климоківки та з Балутянки (коростянського

повіту), що різьб'ять різні посудини і фігурки святих і пересилають і розношають їх до всіх підгірських міст.

У селі Шляхтова, коло Щавниці — роблять гарні дерев'яні скринки, у Святковій — ясельського повіту, плетуть кошики з гнучких ялівцевих

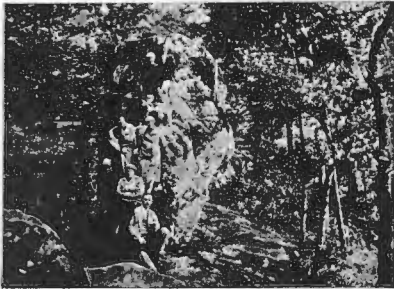

До Верховні.

коренів, у Вороблику під Римановом виплітають коші до воза й розвозять їх на торги до Риманова, Коросна, Березова, Сянока й Ліська. В Перегримці, ясельського повіту — роблять березові мітли на всі карпатські торги.

Третім з ряду важним заняттям Лемків є каменярство. Цей промисл зосереджується головно в селі Бортне, Перегонина, горлицького повіту, Крамна, Фолюш — ясельського повіту, Рима-

нівська Посада; Лемки витісують в піскового каменя — млинські великі камені (на замовлення — крампнянські млинські камені були знані ще в 1811 р. в Перемишлі — як найкращі), малі жорняні камені — головно з Рим. Посади, Ладица, бруски до гострення ножів і камінці до коси (оселки) з Цеклинської Волі, коло Цеклина. У деяких сторонах Карпат треба добувати каміння до цих виробів під землею — тому в старих документах каменярів на Лемківщині звать „гір-

На „Орлиних Скалах“
к. Сянока.

Пором на Сяні між Сільною Тирявою
та Мриголодом. (Фот. Я. Фальковскі).

няками“. В теперішніх часах каменярство переходить у кращу форму, у форму роблення нагробників, придорожних хрестів і святих.

Цікавим також об'явом мандрівного лемківського промислу — це дротярі. Це переважаючий відсоток мешканців бідного села, Біла Вода, на полудневий, схід від Щавниці. Вони мандрують по цілій Галичині, заходять аж до Львова і дальше на схід; багато їх також заробляє в Познанщині та в Коринній Польщі.

З промислом Карпатських Земель в'яжуться початки мандрівної торгівлі мазею і смаровилами

до возів. Цим займаються від давніх часів мешканці села Лосє, горлицького повіту; добуваючи зі земної нафтової ропи в своїм селі — відповідні частини, виробляли вони окремі смаровила до возів і питомо-лосянськими, критими возами роз-

*Нафтові шибї в Ванівці.
(Коросвянщина).*

*Випалювання вапна в Явірках,
пов. Новий Торг.*

Світлав І. Яремко.

возили — як вони називають „мазю“ — по всіх сусідних краях — здовж угорського низу, через Покутську височину, відпочиваючи в Кишиневі, головному місті Басарабії — або Ряшівським шляхом, через Перемишль, Львівські Землі, Поділля, зачіпаючи Гуцульщину — переїздили ріку Збруч та широкими степами України, заїздили в глиб Росії. Знову ж другі мазярі запускали своїми

мазярськими возами просто на північ; переправлялися через Вислу, через Люблин, відтак Волинські Землі — аж-до сьогодняшної Лотви. Деякі мають тепер свої склади в Люблині та Варшаві.

Дещо менше займаються торгівлею мазі — смаровил — мешканці сусіднього села Білянки,

Поворот з сінокосів до хати. Жерниця В.
(Я. Фальковскі — В. Пашвицький, На лемківсько-бойківському промешжі, Львів 1935).

що розвозять у великих дерев'яних коновках-посудинах або носять густу, буру рідину — дьоготь, з перегінки кам'яного вугілля, дерева, й ін. річовин, уживаний до смарування осей при возах, як засіб проти гниття; дьоготь з березового дерева (вживається) до виробу юхтової шкіри, також до мастей, при лікуванні шкірних хоріб, або до ветеринарїйних цілей.

На закінчення годиться рівнож згадати про велику управу цибулі та чоснику в селі Трепча під Сяноком, Босько і Синів, обіч Риманова. Мешканці тих сіл засипують рік-річно риманівський, сяніцький, березівський, короснянський та лиський ринки чосником і цибулею. Деякі доставляють возами цибулю до Тарнова, Стрижова, Фриштака; відси вагонами до Швеції й Норвегії. При тім посередники (розуміється жиди!) використовують населення Карпат, понад 150-200%.

Потішаючим об'явом лемківського життя — зростаюче під теперішню пору зацікрвлення садівництвом і пасічництвом¹⁾. Ці дві галузи господарки можуть змінити образ Західних Карпат та тим самим піднести добробут лемківського населення на бажаний уровень всіх Українських Земель.

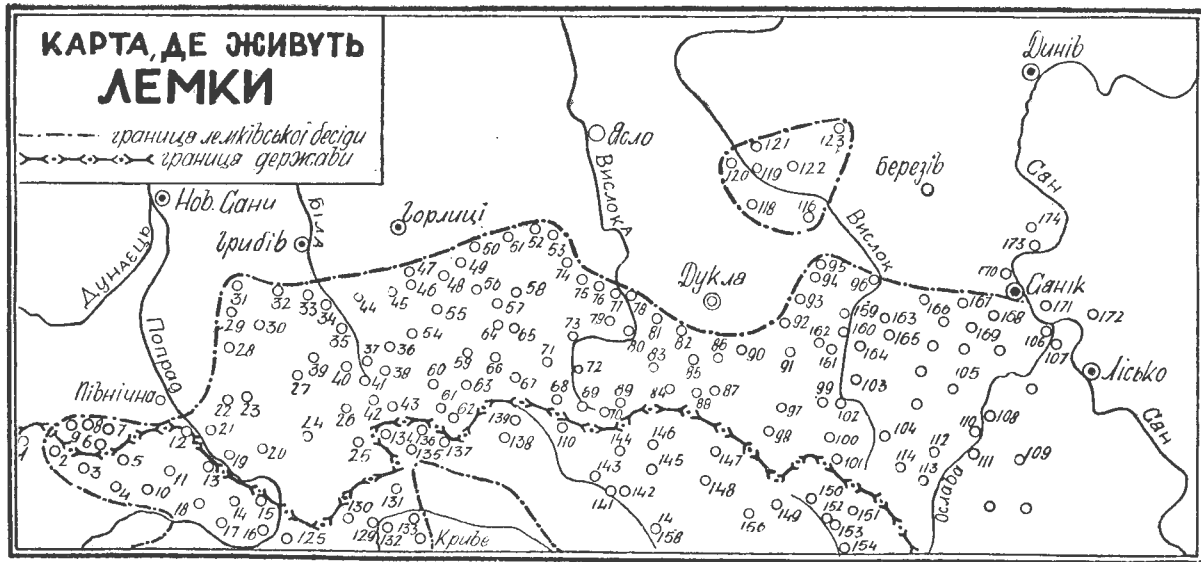
¹⁾ А колись мусіло пасічництво добре розвиватися, коли навіть стрічаємо такі назви сіл, як Бортне (Бортне село, поле...) (бортне: зн. обильше в пчоли, в мід). В королівському Вироблику було перед війною багато пасік, одначе еміграція до Америки припинила розвиток цієї корисної господарської галузі.

Береги ріки Вислока в селі Босько.

ГЕОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ЛЕМКІВСЬКИХ МІСЦЕВОСТЕЙ.

1. Остурня.
2. Великий Липник.
3. Фільварки.
4. Камінка.
5. Літманова.
6. Біла Вода.
7. Чорна Вода.
8. Явірки.
9. Шляхтова.
10. Орябина.
11. Крапха.
12. Мнишок.
13. Сулин.
14. Старуня.
15. Легнава.
16. Орлів.
17. Уяк.
18. Матисова.
19. Жегестів.
20. Злоцьке.
21. Жубрик.
22. Велика Верховня.
23. Мала Верховня.
24. Криниця.
25. Тилич.
26. Нижня і Вижня Мохначка.
27. Нова Весь.
28. Ростока.
29. Матієва.
30. Лабова.
31. Руська Королева.
32. Богуша.
33. Бинчарева.
34. Фльборинка.
35. Нижні і Вишні Брунарі.
36. Чорна.
37. Слітниця.
38. Чертіжне.
39. Бересть.
40. Чирна.
41. Баниця.
42. Іаби.
43. Білична.
44. Вафка.
45. Лосв.
46. Білянка.
47. Шимбарк.
48. Рихвальд.
49. Руська Ропиця.
50. Велика і Мала Маціна.
51. Розділля.
52. Бондарка.
53. Цеклінська Воля.
54. Усте Руське.
55. Новиця.
56. Маластів.
57. Пантна.
58. Бортне.
59. Смерековець.
60. Гавьчова.
61. Висова.
62. Блхнарка.
63. Нижній і Вишний Регетів.
64. Вірхне.
65. Баниця.
66. Гладішів.
67. Крива.
68. Радошица.
69. Граб.
70. Оженча.
71. Воловець.
72. Ростайне.
73. Святкова.
74. Клопітниця.
75. Переглімка.
76. Березова.

77. Скальник.
 78. Кути.
 79. Дошниця.
 80. Крампна.
 81. Мисцова.
 82. Гирова.
 83. Поляни.
 84. Вільховець.
 85. Мшана.
 86. Теретяна.
 87. Тилява.
 88. Смеречне.
 89. Тихання.
 90. Риманівська Завадка.
 91. Волоський Королик.
 92. Балутянка.
 93. Вілька.
 94. Ладин.
 95. Королівський і Шляхотський
 Вороблик.
 96. Босько.
 97. Яслиська.
 98. Липовець.
 99. Суровичні Поляни.
 100. Вижня Воля.
 101. Яселко.
 102. Суровиця.
 103. Дарів.
 104. Великий Вислік.
 105. Карликів.
 106. Старе Загіря.
 107. Великополе.
 108. Куляшне.
 109. Кальниця.
 110. Шавие.
 111. Туринсько.
 112. Явірник.
 113. Команьча.
 114. Чистогорб.
 115. Лупків.
 116. Чорноріки.
 117. Красна.
 118. Бартківська Воля.
 119. Ріпник.
 120. Петрушева Воля.
 121. Опарівка.
 122. Бонарівка.
 123. Гвізданка.
 124. Яківяни.
 125. Черче.
 126. Ястриб.
 127. Київ.
 128. Лівів.
 129. Гольцьова.
 130. Знаків.
 131. Курів.
 132. Луків.
 133. Кружлів.
 134. Фричка.
 135. Петрова.
 136. Цеголка.
 137. Вижні і Нижні Товарожці.
 138. Комлоша.
 139. Бохерів.
 140. Варадка.
 141. Нижний Орлик.
 142. Вишний Орлик.
 143. Мирошів.
 144. Кешківці.
 145. Кружлівка.
 146. Вапенник.
 147. Бодружал.
 148. Крайнянська Чорна.
 149. Доречне.
 150. Чертіжне.
 151. Калинів.
 152. Габурь.
 153. Борів.
 154. Межилаборці.
 155. Чабини.
 156. Петрина.
 157. Збійне.
 158. Свиндик.
 159. Синів.
 160. Рудавка Риман.
 161. Тарнавка.
 162. Вислочок.
 163. Одрехова.
 164. Пулави.
 165. Сеякова Воля.
 166. Заршин.
 167. Новосільці-Гнез.
 168. Дубрівка.
 169. Чертеж.
 170. Трепча.
 171. Вільхівці.
 172. Волоська Тирява.
 173. Улюч н. Сяном.
 174. Шляхотська Добра.
 175. Іздебки.

ПРАІСТОРІЯ КАРПАТСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.

Про початки людського життя в Галичині, зокрема на західних українських землях, про первісну культуру наших пра-прадідів не багато знаємо. Також лише зі скупих джерел і знахідків довідуємось, який був початковий устрій та серед якого середовища й обставин боролись перші люди в Карпатах за своє існування. Що ці люди мусіли звідкись прийти в Карпати і перейти цілий ряд розвоєвих степенів — це не улягає сумнівам; інакше не могло бути.

Сліди первісного чоловіка в Західних Карпатах находимо з часу тривання камінної доби. На це вказує печера в Пекарах¹⁾, (Краківські Землі). Сей нарід мав прийти з півдня та приніс свою культуру з балканського середовища; жив у печерах, де при вогнищах залишилося по ньому багато костей з дикого коня, що його м'ясом чоловік тоді залюбки живився. Як довго тривала ця *камінна доба*, з грецька звана *палеолітом*, годі точно очеркнути.

По старшій камінній добі прийшла молодша, а переходовий час між ними обома називаємо середньою камінною добою або *мезолітом*. Підсоння було тоді тепле й сухе, у нас росло багато шпилькових і листкових лісів, а в них жили олені, дики

¹⁾ Др. Ярослав Пастернак, Коротка Археологія Західно-Українських Земель, у Львові 1932, Видання Богословії. Ч. 11—12.

та лосі, на яких полював тодішній чоловік. Він жив залюбки на піскових незарослих надмах, як кочовий ловець, де лишив по собі сліди вогнищ-стоянок та робітень кременного знаряддя.

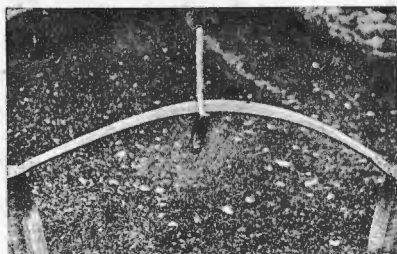
В дальшій добі т. зв. *неоліту*, під впливом зміни природніх обставин, зросту лісів, мочарів

*На склі мальований образ. Горішня Тарнава. Зі збірки Музею Т-ва „Лемківщина“ в Сяюці:
(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському проєзжі, Львів 1935).*

і вищого стану води в ріках, чоловік витворює перші форми осілого громадського життя, гуртує свої житла в менші сталі оселі, закладає біля них погребнища вже з певним порядком, стає хліборобом, держить рогатий скот і пса до помочі пасту-

хам та винаходить гончарство і гладження кременінного, а відтак ще й верчення камінного знаряддя. Місця осідку чоловіка цієї доби розкинені над Сяном в околицях Ярослав'я — Сіяви та над Вислою кругом Кракова. На рухомих пісках зустрічається там багато слідів кременярських робітень та стоянок з убогим інвентарем, що вказують радше на нарід ловецький більше кочівничий ніж хліборобський. В цій добі, задля посухи в наддунайських краях, рушили численні хлібо-

Залізна штаба в прикріпленім молотком.

Переказ каже, що в часі татарських нападів наложено на давони високий податок. Селяни вживали до давонення такої штаби, щоб не платити драчок. Ще сьогодні вживають цієї штаби разом з давонами в селі Андреївці.

робські осадники з своєю культурою між іншим через Моравію на Шлеськ, а звідтам до західної Галичини, на вільні від лісів землі (леси), і тут замешкали. У своєму поході на схід дісталися ці розсадники нової культури здовж північного берега Висли в околиці Сандомира, а звідтам одна їх громада подалася здовж Сяну на південний схід. Вони принесли зі собою нову форму знаряддя — кременні серпи, сокирки, миска на високій пустій ніжці, посудини у формі човників з плоским дном та кухлики з глибоко ритими

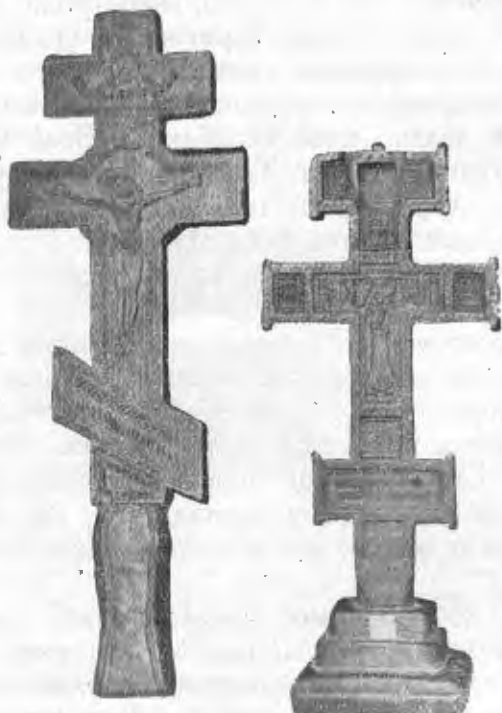

прикрасами, у виді груп рівнобіжних черток або доосередніх півкол. Замешкані були дальше печери, хоч попри них були вже землянки на отвертих лесових просторах; тільки гробів із цієї культури ще не знаємо. Ці заселені, вільні від пралісів, простори сягали здовж берегів рік, що постачали риби та були zarazом знаменитим дороговказом підчас ловецьких мандрівок у незнані блищі околиці та в дальші краї. Знахідки з Волі Станькової, Мартинкович та Тильманової вказують на існування черезкарпатської дороги, чи радше стежки здовж долини ріки Дунайця. Початок цієї доби можна класти на яких 5 тисяч літ перед Христом.

З появою міді й золота, цих перших двох металів, що їх доісторичне людство пізнало та почало використовувати десь у 3-м тисячелітті перед Христом, кінчиться чисто камінна, неолітична культура Європи. Є це перехід від камінної доби до — бронзової і тому називається він загальноперехідньою добою, або *мідяною* чи *енеолітичною* добою.

У цій добі бачимо кращі камінні знаряддя, кістяні молотки, пряслички, зернотерки, глиняні людські та звірячі фігурки, перші мідяні прикраси та в першій мірі мальована кераміка (глиняні вироби). Однак мідь, якої немає зовсім на північних узбіччях Карпат, належала тоді в Галичині до рідкості. Мідь, змішана з незначною кількістю другого металю, дається скорше топити, дістає гладшу поверхню й золотистий полиск, а головне стає далеко твердша. І цей новий метал дає початок новій *бронзовій добі*, що припадає на початок 2-го тисячеліття перед Христом. В наслідок посухи, яка тоді довго тривала в Галичині, забра-

лися на Україну рештки неолітичного населення та на їх місце — опущені околиці стали поволи заселювати (Траки) пришельці із Закарпаття. На це вказує багатий скарб бронзових предметів

Старі, дерев'яні, церковні хрести: а Жогатин; б Пелля. З боку на хресті з Пеллі вирита дата 1718. Зі збірки Музею Т-ва „Лемківщина“ в Сяноці.

[(Я. Фальковскі — В. Пашницький. На лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

угорського типу із *Стефкової*, коло Ліська. З того також часу знаємо один бронзовий скарб з *Радейовець*, — (Новосандеччина), датований сокиркою зі східцем чеського типу та золотий перстень у виді вуза з *Лентовиць* (пов. Бжесько).

Але з часом клімат наших земель значно поправився, став вогкіший, а тим самим край став більше пригожий до замешкання. В парі з цим напливає нова іміграція на опустілі простори за Карпатами. Приходять з Угорщини нові філі населення та займаючи середущу Галичину, дістаються здовж Сяну аж у Сандомирщину. Найдені одинцем мечі — з листовидним лезом у *Висовій* (Горличчина), *Вицьонжі* (Краків) і *Коберніцах* (Біла) є тодішнього походження; як рівнож глиця¹⁾ зі спіральною головкою, спіральний нараменник і кручений нашійник, найдені в *Заршині*, сяницького повіту; вкінці бронзові скарби в *Лукавиці* та *Шляхтовій*.

По бронзовій добі наступила *залізна доба*, з різними фазами переходу та дальшою мандрівкою населення в долину Дунайця горі рікою і дальше за Карпати. Постепенно витворюється щораз краще вирібництво знаряддя та посудин, вкінці в другій фазі цієї доби вживають люди майже виключно заліза, і то не лише до виробу збруї та господарського знаряддя — головно численних ножиків і списів, яких знайшовся мабуть цілий скарб у *Ліську*, над горішнім Сяном — але також до прикрас, як фібули та спряжки до ременів. Бронзові вироби були досить рідкі, а золота й срібла тоді ще не знали. Щойно в дальшій фазі цієї доби появляються у нас перші взагалі монети, і то цілими скарбами: Золоті та срібні монети найдені в *Могильнім* (Новий Санч).

На підставі скупих знахідок можна також означити, що дві старі черезкарпатські дороги були здавня замешкані. Перша з цих доріг засвідчена

¹⁾ Ярослав Пастернак, *Ruské Karpaty w archeologii*. Прага 1928.

літописними згадками вже щонайменше від XII ст., виходила з Остригому на Дунаю та йшла південно-східними збіччями Матри до ріки Солоні, переходила відтак у долину долішнього Бодрогу, від Земплину звертала на північ у долину ріки Ондави, відтак ріки Теплої, біля Пряшева наvertала в долину ріки Ториси, де вела в долину ріки

Похорони дитини. Труну везуть на санках, волами. Волосате. (Я. Фальковскі — В. Пашницький, На Лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

Попраду; відтак шмат дороги здовж лівого берега ріки Дунайця.

Другий карпатський шлях, „путь на Бардів“ іпатського літопису з 1262 р., ішов тилицьким провалом до Бардієва над рікою Теплою, а обертаючись там просто на південь, лучився в Пряшеві з першим шляхом.

Цими шляхами зачали римські купці відвідувати Галичину, на що вказують численні знахідки римських монет одинцем і цілими скарбами, та й інших приношених предметів римського бронзівництва, склярства й гончарства. Тоді кінчилися на півдню Європи побідні змагання Римлян за панування над світом, та разом з цим і наші землі переходять у нову розвою фазу культури — *доби римського царства*. Місцеве населення достарчало римським купцям певно шкір, кожухів, коней, піря, за що діставало спершу заплату, по більшій часті звінкою монетою, а потім міняло свій товар за глиняний, бронзовий і скляний посуд, бронзові й залізні фібули, справки, скляні намисники, кручені скляні браслети і. т. п. Тоді була вже заселена долина Сяну, яку зі східною Галичиною лучив торговельний шлях, що йшов через княжий *Звенигород* та нинішні повіти Городок і Мостиська. З півдня знову зміряв до долини ріки Висли — через широкі незаселені полоси між Сяном та околицею прикраківською — торговельний шлях долиною Дунайця, що був засвідчений скарбами динарів у грибівському й сандецькому повітах.

Для кращого зрозуміння подаємо, що різні народи переходили, заходили, часово та довше переживали на наших землях, але це не належить до нашої теми; як рівнож подаємо, що хоч наводимо деякі назвища осель і місцевостей на Західних Карпатських Землях — одначе про повстання і початки наших осель буде точніше в слідуючих розділах.

Отож після цих різних народів появилися на Українських Землях з кінцем IV. ст. перші історично стверджені турко-татарські орди. Але най-

важнішою історичною подією від 375 р. до кінця VI. ст. по Христі була так звана велика мандрівка народів, що змінила цілковито образ східньої та середньої Європи, привела до упадку світову римську імперію та перервала у нас всякі звязки з південним світом. Щойно по цих гунах і аварах, протягом IV. ст. Слов'яни заняли були вже всі наші західні землі. Від цієї мандрівки народів ця доба зветься *добою мандрівок народів*.

Придорожні каплички: а Ступосяни, б Смільник к. Лупкова, в Чашин.
(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

Тому й на наших землях всі відносини тодішнього життя змінилися в цій добі, першзавсе з огляду на цілковиту зміну дотеперішнього населення через слов'янську кольонізацію. І ця доба на наших землях переходить в *княжу добу*, слов'янську, бо в ній були вже всі наші землі заселені остаточно Слов'янами.

Княжа доба ділиться на старшу-поганську (600-900) і молодшу-християнську (900-1100) —

хрещення України в 988 р., причисляючи третю, наймолодшу (1100-1375) вже до вповні історичного середовіччя. Згідно з київським літописом розрізняємо вже східні та західні слов'янські племена, що їх розмежовують лінією Дукля — Коросно (Красна) — Чудець — Ланцут — Тарногород — Красностав — Дрогичин — Більськ, щепто згрубша нинішньою етнографічною границею.

Одначе перші історичні Слов'яни, серед довгих змагань опанували свої дуже великі землі, мусіли

Церква в Перуці, зв. 1798 р. Гридівщина.

першусього оборонювати свої землі перед частими наїздами азійських кочовиків та північних герман; тому найбільше питомими пам'ятками з того часу є якраз укріплені останки їхніх городів, численні *городища*. Найстарші наші городи, згадані у київському літопису під 981 р. Був це Перемишль та другі городи. В XI. ст. згадується між другими городами *Сянік* (1150). Але смуга краю між Сяном і Вислоком виказує лише три далеко розкинені городища, а саме у Брацейовій над Вислоком, у Сільці над Вислою та Городищу біля Ярослав'я над Сяном.

Наші західні землі у княжу добу мали культурні звязки з цілим світом. Купецькі каравани доїздили аж до Перемишля. І це була дорога, „королівський путь“ галицько-володимирського літопису, що вела з півночі здовж Сяну до Перемишля, а звідтам, або здовж Сяну або коротшою дорогою здовж ріки Вігору до міста Сянока. Відси вела здовж Сяну аж у долину ріки Солинки — на закарпатський бік долиною ріки Ціроки аж до ріки Ляборця. Ще йншою дорогою була, на

Церква в Чирній, зб. 1892 р. Грибівщина.

північнім боці Карпат „угорськими воротами“ іпатського літопису, дорога здовж ріки Вислоку і Ясьолки на дуклянський провал — здовж р. Ляборця — до Будапешту.

Початки нашого українського осельництва за Карпатами — треба зважати на часи загального розвою українського осельництва на захід і південь, в VII-VIII в.; тільки це первісне осельництво, як взагалі на окраїни, а до того ще відтять Карпатським хребтом від кольонізаційних вогнищ, мусіло бути досить рідке, і цим можемо пояснювати скоре і гликоке винародовлювання українських осад на підкарпатській рівнині. Лише на самім

підгір'ю і в горах — цебто в Карпатах, менше привабних для нових приходів, українське населення, з початку, певно, дуже рідко й слабо оселене, мало час розмножитися й закорінитися та завдяки тому задержало свою окремішність і етнографічну перевагу до наших часів. Отже твердження — наче Лемки виводяться з румунів-сербів

Празник перенесення Ризи Пр. Богородиці в Лопінці 15. VII. 1934 р. Свячення води в потоці і пращання процесії з сусіднього села. На закінчення обряду учасники свята кланяються взаємно до пояса.
(Фот. Я. Фальковскі).

і т. п. — та що вони прийшли в Карпати і карпатське підгір'я в часі, як і підгір'я і навіть самі гори були вже в значній мірі окуповані чужоземними елементами, та ще до того у всіх вигідніших місцях, встигли їх так сильно опанувати, і то переходячи з Галичини через порожній (як треба його собі в такому разі представляти!)

широкий карпатський пояс! — таке твердження немає жадних наукових основ і доказів та його як безвартісне поминаємо і відкидаємо. І наш літописець, представляючи, що Володимир жив „в мирѣ“ з сусідами (окольными) і між ними — з угорським королем, мабуть не представляв собі карпатського пояса якоюсь безлюдною, порожньою пустинею. Впрочім Лемки, як і другі Українці оселявали цілі західні Карпати і то по обох сторонах — не в XII. або XIII. століттю, лише це могло діятися перед тим, поки почався осельницький рух на карпатське підгір'я і в гори від полудня, в часах розвою української колонізації взагалі; отож первісними мешканцями Карпат бачимо не Волохів, не Мадярів, ані Німців або Поляків, лише тут прийшли разом з своїми братами Слов'янами-Українцями — як невідривна і тісно з ними зв'язана українська вітка Лемки та до сучасної пори заселяють цілі Західні Карпати.

Також Карпати не станули непроходимим муром між двома частинами того самого народу. Навпаки їхні провали зв'язали їх міцно разом і станули для них тим, чим були на інших, низинних просторах наших українських земель ріки; саме: природними шляхами з'єдинення окремих родів та племен в одну культурно-національну цілість — один великий Український Нарід.

КНЯЖІ ЧАСИ.

Слов'яни, наші предки, ввійшли в історію як плем'я вояків-завойовників. Зі своєї прабатьківщини, із безмежних пушч східньої Європи, вони порозходилися на всі сторони, попромошували дороги серед нетрів та дряговиння, опанували великі ріки, ввірвалися у степи. Протягом століть поусували зі свого шляху чужі народи, перебилися до Чорного моря й дійшли до недоступних Карпат. Вони йшли все вперед, займали все нові простори, відбивали напади азійських орд, заселявали дикі поля. У змаганнях з іншими племенами вони перемагали своєю свіжою буйністю та нестримним розгоном. Ціла початкова організація первісних слов'ян спиралася на роди й племена. Рід це була велика родина, що складалася з кількох десятків людей, посвоячених між собою. Жили вони в одній оселі, мали спільне майно — землі, ліси, ловища, худобу та підлягали владі найстаршого в роді. Члени роду взаємно собі помагали. Коли хто одного з них покривдив, усі мали за покривдженого заступатися. Коли кого вбито, свояки мали обов'язок пімстити його смерть. Але найважливіше завдання роду було оборонити своїх людей від ворожого нападу. Слов'яни ставили свої оселі в недоступних місцях, у густому лісі або серед непрохідних болот. Укріплювали їх валом і частоколами.

Члени роду йшли в бій, боронячи свою рідну оселю, своїх жінок і дітей, своє майно й увесь свій добуток; боролися завзято, бо боротьба рішала про те, чи жити їм, чи пропадати. Провід над військом роду мав найстарший у роді, або той, кому члени роду доручили цей обов'язок. Здається, звався він староста.

Більше родів, замешкуючи одну околицю творило плем'я. Плем'я едали спільні обичаї, віру-

Церква в Дарові
зб. 1927 р.

Церква в Чистогорбі зб. 1900.
(Фот. Я. Фальковскі).

вання, спосіб життя, одяг, говір. В часі небезпеки поблизькі оселі умовлялися, як виступити на ворога, закладали спільні укріплення, приготували місця, де все населення могло сховатися. На чолі племені стояли *князі*, а старшини родів творили раду, віче.

Найдавніший наш літопис подає імена племен, що жили на українських землях і будували собі там могутні городища. На крайньому заході наших земель повстали за княжих часів славні червенські городи, ряд могутніх твердинь між Бугом та Сяном, одначе — хто ці укріплення заснував, про це літописці не переказали нам нічого. Але

могутні городища, що залишилися досі, свідчать про силу тодішньої державности.

Але слов'яни не дорівнювали іншим народам зброєю й організацією, зате перевищили їх способом будови городів. В Галичині є їх понад 100. Частина цих городищ походить із доісторичних часів, але переважливе число з V.-VIII. століття. Слов'янські племена не мали сили перемогти ворогів у чистому полі, то й боролися так, що ставили скрізь укріплені городи. І гори Карпати найкраще надавалися до такої оборони.

На жаль ніде не находимо історичних вісток, що подавали би, який дійсний стан існував в західних частинах Карпат за перших українських князів. Одначе не улягає найменшому сумнівові, що наші предки і тут мусіли завзято боронитися перед різними зайдами; тим паче, що Карпати здавня були лакомим куском і тому різні посягали за цими землями. В першу чергу серед густих карпатських пралісів — неконечно треба було будувати окремі сховища, бо сама карпатська природа, як лісна гуща, болота, ріки, непроходимі верхи були досконалою охороною перед чужими зазіханнями.

Маємо вправді скупі вістки про другі українські землі за княжих часів, та знаємо, що предки наші вийшли з одного східнього середовища, що в своїх походах зайшли далеко на засянські землі та тут оселялися — і це саме наводить твердження, що ніхто інший — лише ці самі люди — як і на других українських землях — отже українці — дали основу під тодішнє життя й пізніший розвиток українського племені в Карпатах, що від дещо відмінної своєї говірки від других українських говорів — прибрало з бігом часу — назвище

Лемки. Одначе на це останнє зложилося багато йнших причин і впливів других посторонніх чинників.

Знаємо точно, що вже українські князі брали українське плем'я Лемків в оборону перед наїзниками та їхнім визиском, помагали їм також випи-

Церква в Новому
Санчі.

Церква. Волосате.
(Фот. Я. Фальковскі).

рати ворога з підкарпатських земель і зі самих Карпат.

Ще за княжих часів осередком Сянока були княжі *тереми* (палати-замок), а польські літописці пишучи про польського короля Казимира, згадують, що він уже в 1352 р. перебував у сяницькому замку. Тепер нема й сліду ані з давнього княжого замку, ані з церкви, яка звичаєм наших князів була при замку. На місці давнього кня-

зого замку є тепер у Сяноці замок, що його чомусь звуть „замком польської королеви Бони“. Назва ця безпідставна,¹⁾ бо місцеве подання про основницю замку в Сяноці кр. Бону, оперте на неісторичних — видуманих основах — бо хоч у ньому жила в XVI століттю королева Бона, то не на її приказ замок збудували. Можливе і це більше правдоподібне, що для неї старий замок наших князів перебудували. Дальше знаємо, що Сянік заложили українські князі, яко оборонний замок; він належав до українсько-руського воевідства, рядився українським-руським правом, яке в сяніцьких Землях доховалося до 1434 р.

Треба також згадати, що в 1241 р., як татари дійшли аж на поля Лігніци — місто на долішньому Шлеську — тоді зачіпили за Сянік і його частинно зруйнували. Заразом це перша історична згадка про місто Сянік.

Поблизькі села Сянока, Босько, Березів (теперішне містечко), Команьча, Куляшне, Прусик, Солинка, Суравиця, Тирява, Щавне й Ячмир платили ще в 1496 р. „замкове“ на направу сяніцького замку.²⁾

Натомісць нічо не знаємо про початки замку на Собині, коло Манастирця, біля Ліська, бо він був уже в XVI. століттю розвалений.³⁾

Рівнож за часів українського князя Володимирка стояв замок по другому правому боці Сяну в лісах, що тепер належать частинно до Білої Гори, Лішні та Вільховець. Коли цей замок розвалився, про те немає історичної згадки. Остала до сьо-

¹⁾ Вл. Кухарські: *Sanok i Sanocka Ziemia w dobie Piastów i Jagiellów*. Львів 1906. ст. 8.

²⁾ Кнапп: *Sprawozdanie fizjograficznej Komisji*. т. III.

³⁾ О. Чоловські: *Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej*. Львів 1892. ст. 47.

годні в лісі на Білій Горі, (студня) керниця звана королевої Бони та деякі камінні румовища.

Заразом ніде немає подання про старинній княжий замок, що його сліди задержали на Мимоню — (присілок Боська). З другої сторони на заході, над рікою Попрадом, де вливається річка Ростока,

*Деревляна двіниця. Смерек, пов. Ліско.
(Фот. Я. Фальковскі).*

стояла в 1017 р. стражниця-замок, що була получена підземним переходом (подібний підземний перехід був між властивим сянїцьким замком і білогорським), зо замком у Навойовій. Такий-же замок був у Мушині, Любовні — згорів у 1553 р., дальше в Чорштині, Тропштині(?). У цих замках захоронювали люди своє майно і ціле населення Сандеччини хоронилося перед татарськими нападами.

З'окрема цікаві події Сандеччини між 1259-1260 р., як татари йшли на захід під Краків, тоді українець Петро з Крампної побив їх та розігнав, що сліду не стало з їх перших стеж. Одначе татари, другим наворотом, вже в 1287 р. знову заганяються на західні землі, палять Новий Торг, але й тепер побіч Санча розгромлені, вертають на схід.

Знаємо відтак, що між 1313-1320 рр. доходить між населенням Сандеччини до частих перепалок з оселенцями з заходу; Сандеччани не хочуть перепускати чужих кораблів, навантажених всяким добром, крім соли, бо на сіль не було тоді мита — своїм руслом ріки Дунайця. Доперва польський король Казимир у 1345 р. наказав окремим привілеєм (XL-I.) вільний переїзд на Україну-Русь через Біч, Жмигород, Сянік і дальше. З цих часів¹⁾ маємо згадку про села: Висову, Верховню (Вірхомлю), Злоцьке, Лабову, Лелюхів, Ростайне, Ростоку, Солотвини, Святкову, Тилич, Тиханю, Чорну, Шляхтову й Явірки.

На заході,²⁾ майже по тій самій етнографічній лінії, що ділить сьогодні українців від поляків, мали наші предки сусідами ляхські або польські племена. Є всі дані твердити, що тут етнографічна границя протягом історичних часів посунулася на схід, на некористь українського народу. Те саме можна сказати більш-менш і про українсько-словацьке пограниччя в межах сьогодняшньої Підкарпатської України-Руси. За Карпатами мадяри або угри, які прийшли туди в кінці IX. в., знайшли вже українські-руські осаді. Але на полі відносин політичних взаємин з малярською

¹⁾ Ситаньські І.: *Historja Nowego Sącza*. Львів 1901. т. III.

²⁾ Проф. Д. Дорошенко, *Нарис Історії України*. т. I. ст. 36.

державою починають грати ролю аж в XI. століттю.

Про Західні Українські Землі до середини XII. століття маємо лише деякі уривкові вістки. У поглядах літонисця ці землі представляються поло- сою вічного суперництва України-Руси та Польщі;

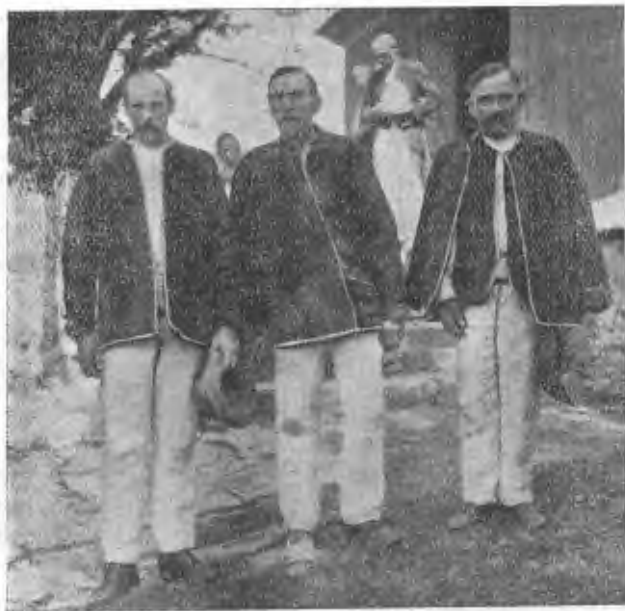

*Дерев'яна дзвіниця побіч церкви. Команча п. Сянік.
(Фот. Я. Фальковскі).*

літописні вістки є наче відгомоном безнастанної боротьби України-Руси з Польщею за Галичину в XI. ст. Дуже цікаве тут явище, що Перемишль виступає тоді як головний, найдавніший осередок пізнішої Галичини. Грушевський в „Історії України-Руси“ пояснює, що дуже можливо, що Перемишль уважали давніше загальним осередком для цілого Підкарпаття, як також скупчена українська кольо- нізація мусіла досить виходити за свою теперішню

границю на рівнині, та коли за Володимира українська політична границя тяглася „аж по Краків,“ вона ледво чи виходила дуже значно за ті мішані території.

Пізніше українським князям рідко коли (хіба ще за Ярослава) удалося в цілості вернути до

*Господарі під церквою. Команьча п. Сянік.
(Фот. Я. Фальковскі).*

Володимирової границі, загорнути ці мішані окраїни. Противно, від коли Краків зв'язано тісніше з польською державою, Поляки починають сягати й по чисто українські землі. За Болеслава Хороброго, в часі ослаблення України-Руси по смерті Володимира, Поляки правдоподібно забрали не тільки волинське Забужжя, але також Галичину,

та вернено ці втрати назад аж кільканадцять літ пізніше.

При поділі земель за Володимира, Галичину злучено в одну волость з Волинню в руках Бориса, потім Всеволода. Пізніше переходить в безпосередню власть київського князя.

Західні українські землі разом з теперішньою Лемківщиною належали тоді до великої Київської Держави. Єдність Київської Держави існувала за Ярослава Мудрого (1019-1054), коли майже всі землі, заселені східно-слав'янськими — отже й українськими племенами, увійшли в склад цієї держави, скінчилося із смертю Ярослава 1054 року.

Вже цей князь поділив державу між своїми синами в той спосіб, що найстаршому свому синові Ізяславу дав Київ і Новгород; Святославу дав Чернігів з подальшими землями; Всеволоду — Переяслав та північний Ростов; Ігорю — Волинь; Вячеславу — Смоленськ; внукові Ростиславу — Галичину з найдальшими на заході землями, *саме з Лемківщиною*. Одначе незгода, міжусобиці братів спричинили, що процес виділення окремих земель із одної спільної Української Держави починається вже виразно в кінці XI. віку. Першою відокремилася Галичина. Її захопили три молоді князі Рюрик, Володар і Василько Ростиславичі. Їх дід, Володимир Ярославич, помер раніше від свого батька Ярослава Мудрого, та їх батько Ростислав Ярослав, зробився ізгоєм та утік до Тьмуторокані (київський порт на Озійським Морі), шукати щастя-долі. Тут його отруїли греки. Він лишив у літописця таку пам'ять: „сей Ростислав був муж на війні відважний, ростом гарний, лицем красний, для вбогих милосерний. Його три

сини мусіли тоді зістатися ще дуже молодими; на історичну арену вони виходять аж кільканайцять літ пізніше. Пошилися вони, правдоподібно без усяких волостей.“ Молоді Ростиславичі, залишившись сиротами, самі здобули собі уділи в Галичині і твердо там засіли. Рюрик, що захопив був Перемишль, скоро помер; по йому володіє Пере-

Кооперативний Курс в Злоцькім в 1929 р.

По середині Впр. о. декан і візитатор Іван Качмар, інсп. А. Гаврилко, другий від лівої сторони сидить проф. П. Трускавецький.

мишлем разом зі засянськими землями Володарь, що боронить своїх земель перед сусідною Польщею й Угорщиною. Він заснував династію, яка панувала в Галичині аж до самого кінця XII. століття. Окрайні українські землі, куди майже не досягали половецькі наскоки (Паловці¹ — це чи-

¹ П. Голубовський: Печеніги, Торки і Половці до приходу татар, Київ, 1884.

сленна і сильна орда зі сходу, що більш ніж на півтора століття стала справжнім Божим бичем для Українських Земель. Боротьба з половцями наповнює собою історію південної України, аж до приходу татар в першій половині XIII століття), дуже скоро зробилися людиною й багатою країною, з розвинутим господарством і торгівлею. Про відносини до Польщі вперше чуємо¹⁾ в літописній записці під 1092 р.: „сього року воювали Польщу Половці з Василем Ростиславичом,“ що клявся перед своєю братією — „дайте мені свою молодшу дружину — і я подумав оборонити і пімстити українську землю — піду, або здобуду собі славу, або голову свою положу за українську землю. Іншої гадки не було в серці моїм; в тім кленуся Богом і його пришествієм, що не подумав я чогось злого супроти братії моєї!“ Пояснення цієї відірваної вістки находимо у сповіди Василька, бо вона може мати двояке значіння: боронити Україну-Русь від претенсій польських і мститися за давні змагання — відірвати західні українські землі. Очевидно Василько чув себе сильнішим, він уважав можливим перенести боротьбу на польський ґрунт і навіть „взяти,“ себто зруйнувати „землю Лядськую.“

Длугош (польський історик), що тут черпав по всякій правдоподібності з затраченого українського джерела, оповідає, що згідно з войовничими плянами Василька, провадив Володар і часто нападав на польські землі й забирав добичу, поки його тамті не зловили підступом в одному нападі; так, що відносини між Галичиною і Польщею не поліпшувалися.

¹⁾ Михайло Грушевський: Історія України-Руси. т. II. В. 2. Львів, 1905.

Одначе найважливіше завдання перших Ростиславичів — забезпечення існування галицької держави й галицької династії, поширення через колонізацію українськими оселенцями українських земель за Сяном і Вислокою і помноження сили до дальшої боротьби.

По Володарі, його син Володимирко веде дальше Галичину по вказаній дорозі. Він держиться вірно галицьких традицій, одначе через різні родинні зв'язки попадає в дуже прикре положення, бо Волинь відлучилася в одні руки з Київом та початковий союзник Володимирка, що у війні 1144 р. Володимирко мав угорську поміч: молодий король Гейза прислав свого бана Белуша з полком у поміч союзникові свого батька — тепер по словам Київської літописи — цей Гейза, з усіма своїми полками й усею своєю силою, враз з київським Ізяславом, що мав „скупя ся весь“ — щедто з усіма своїми силами, вдарити на Володимирка від півночі — пішов звичайною дорогою на Сянік і Перемишль.

Володимирко вийшов Ізяславу назустріч під Белз, але на вістку, що угорське військо переходить уже Карпати, кинувся скоро на Перемишль; там Гейза уже взяв Сянік і спустошив околиці Перемишля. Чуючи себе не в силі стати до бою з ним, Володимирко післав багаті дарунки чільнішим дорадникам Гейзи, і вони почали відраджувати короля від дальшого походу, мовляв — час дуже ненаручний, бо заходить зима (був кінець жовтня). Гейза піддався цим намовам і завернув назад, так, що похід крім спустошення західніх українських земель не мав важніших наслідків.

Що робив тимчасом Ізяслав, літопис не каже;

здається, що він не вспів на час до Гейзи та проворність Володимирка виратувала його; він скорше відправив Гейзу, заки Ізяслав зблизився до військ свого союзника. Володимирко заповів, що не дарує Ізяславові за угорські походи на його землю, але вже 1153 р. нагло помер.

Володимиркові в історії західних українських земель належить визначне місце. Він — оборотний і вирахований, безоглядний, зручно йшов до могутости й сили, як будівничий держави привів Галичину — цілу з Лемківщиною до важного значіння в українській політичній системі; він то збудував силу і славу Галичини, яку потім з такою повагою заступав його син Ярослав, збираючи овочі батькової праці й оборотности.

Ярослав дістав по батьку цілу та неподілену Галичину і по двох поколіннях, що прожили свій час серед тривоги й боротьби, поставив її на вершині найбільшої і далекосяжної зверхньої могутности.

Київський літопис з нагоди смерти Ярослава характеризує його в таких словах:

„Був він князь мудрий, бистрий в слові, богобійний, поважаний по всіх землях і славний своїми полками. Коли була йому яка кривда, то не ходив він сам з військом, але посилав своїх воєвод. Він привів свою землю до прегарного стану, роздавав багато милостині, був ласкавий до бездомних, годував бідних, любив монаший чин і підпомагав його скільки лише міг; у всім сповняв закон божий, сам пильнував церковних справ і в порядку тримав крилос.“

Знову-ж Слово о полку Ігоревім змальовує пишними словами його силу: „Галицький Осмомисле-Ярославе! високо ти сидиш на своїм золо-

токованім столі, підперши Угорські гори своїми залізними полками — заступивши королеви дорогу, зачинивши Дунаю ворота — рядячи суди до Дунаю! Гроза твоя по землях тече! Ти відчиняєш ворота київські; стріляєш з батьківського золотого стола салтанів (турків) по далеких землях!...“

*Церква в селі Нижня Мохначка.
Світлив Др. М. Дзерович.*

Ярослав, привівши землю українську до прегарного стану, помер 1. жовтня 1187 р. По словам літописця він, почувши себе смертельно хорим, скликав до себе на двір духовенство, боярство, „и нищия, и сильныя, и худыя“ — „усю Галицьку землю,“ і продовж трьох днів гостив їх, роздаючи милостиню монахам і бідним та просив усіх, щоб пробачили йому всі його провини.

Свій стіл віддав молодшому синові своєму Олегові, а старшому Володимирові Перемишль.

Його смерть була початком замішань, що привели Галицьку землю, таку славу та імпозантну за часів Ярослава, на край політичної смерти. Рід Ярослава — вже в першій чверті XIII століття, вимер і Галичина wraz з західними українськими землями опинилася в руках талановитого Романа Мстиславича, що дав початок заснуванню оселі, над рікою Табою, притокою Вислока зв. Романове Село — або Романів. По його смерті, син його Данило створив сильну Галицько-Володимирську державу.

Але смерть останнього з володарів цієї держави Болеслава Юрія (1340) дозволила польському королеві Казимирові завоювати Галичину, в першій черзі західні землі, так що воєнні походи відбувалися від сторони Польщі все з північного-заходу й здобути вплив на політику української держави.

Великі історичні скарби, пам'ятки з княжої доби не заховалися до наших часів. Вони пропали на місцях, бо найбільше їх було по городах-замках і монастирях. Всі замки були столицями княжими, бо князь не сидів на одному місці, але обїздив свій край і замки. Крім того замок, кожний зокрема, був осідком когось з княжих достойників: воїводи, тивуна, або тисяцького і меншої старшини ратного поготівля. Кожний замок, себто твердиня, була одночасно й осередком адміністрації: краєвої, обласної, окружної чи волосної. Ядром замку (твердині) був монастир з церквою замковою, були там ще замкові забудовання, зокрема терем (палата). Замок був канцелярією адміністраційної округи, а писарями були звичайно черці.

Тому по монастирях і замкових церквах було повно урядових пам'яток.

Крім того замкові монастирі, та ще з катедрою єпископа, проводили школи для боярської і духовної молоді, а при школах бібліотеки. Незалежно від того всякий монастир, будь городовий, будь сільський, провадив літопис, де записував всі важніші випадки в краю і в своїй місцевості та явища в природі.

Але церкви, замкові будівлі, чи взагалі монастирські, за рідкими виїмками були деревляні, тому літописи, літописні книги та йнше багатство нераз падали жертвою вогню. Одначе найбільшу страту поніс український нарід через це, що покинула його провідна верства, його культурна і багата верства, боярських дідичів. Переходом своїм під впливи латинського місіонарства, дала вона відразу рішучу перевагу другій стороні, до якої пристала. Та, багатства деяких аристократів були незміренні і вони від того часу йшли на піддержку польської культури. Словом — втрата українського народу його рідної верхівки рішила разом і його долю на довгі століття.

ВАЖНІШІ ДАТИ ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ 800-1340.

800. Початок Київської держави.

860. Асколд і Дир у Києві.

911. Олег.

943. Ігор.

972. Святослав Завойовник.

979-1015. Володимир Великий.

981. Злука Галичини з Київом.

988. Хрещення України.

- 1018-1054. Ярослав Мудрий.
1084. Ростиславичі в Галичині.
1153-1187. Ярослав Осмомисл галицький.
1185. Похід Ігоря на Половців.
1200-1205. Почин галицько-володимирської держави. Роман в Галичині.
1205-1264. Данило Галицький.
1223. Перший прихід Татар.
1240. Кінець київської держави.
1253. Коронація Данила.
1340. Кінець галицько-володимирської держави та кінець княжих часів.
-

УКРАЇНЬСЬКА ГРАНИЦЯ ВІД ЗАХОДУ.

Пригляньмося тепер в коротці, яка була тодішня границя між Сходом і Заходом. Крайнє українське місто, згадане в сучасних джерелах — це Перевореськ; але з пізніших вказівок видно, що границя тут сягала значно дальше за це місто. Так волости Крешівська і Замхівська, що займали майже ціле поріччя Танви, зачислялися до Перемиської землі, і соймова конституція 1583 р., що надавала Замойському староства Крешівське і Замхівське, виразно зачисляє їх до „руських земель.“ Осади: Крешівська Гута і Княжпільський Майдан показують, що границі Крешівської волости займали правий (північний) берег Танви. Взагалі границі земель і воєвідств задержувалися в старій Польщі досить добре, й ми зі значною певністю можемо виходити від тих, визначаючи границі давніх українських земель, де бракує нам старших вказівок¹⁾; треба пам'ятати лише про змінність тутешніх границь в староукраїнських часах, в боротьбі Польщі та України-Руси за пограничні землі.

На лівому боці Сяну область річки Требішні належала ще до Перемиської землі обома берегами: її лівий бік в нижній частині належав до староства Лежайського (село Сарина, в актах XV. ст. зачислене до Лежайської королівщини, а у верхній

¹⁾ Михайло Грушевський: Історія України-Руси. том II. Вид. 2. Львів, 1905 ст. 455.

части, на тім же боці, містечко Соколів заложено на ґрунтах „Переворського повіта,“ як зазначено в осадчому привилею XVI в.¹⁾ Далі границя йшла, очевидно, вододілом Вислока і Вислоки: на лівім боці Вислока, акти XIV. в. вказують нам в Перемиській землі Ряшів, на горішнім Вислоку Коросно і село Роги на річці Люботавій, при тім одна з цих грамот виразно покликується на часи українських-руських князів в тім означуванню границь. Як пограничні осади Сандомирської землі називають вони Мрову (тепер Мровля на північний захід від Ряшева) і Домброву (мабуть Домброва між Судишевим і Ряшевом). Що стара границя Галичини ішла дійсно на захід від Вислока, це потвержує і Длугош — як Володаревичі по смерті батька вислали військо в Польщу, але воно „ледви діткнувшись польських границь — спаливши кілька сіл коло Вислоки, вернулося назад.“ Дуже правдоподібне, що Длугош зачерпнув і цю подробицю про Вислоку з українського джерела, як і цілу цю вістку. З неї виходило би, що польська границя йшла десь недалеко Вислоки — правдоподібно по правім боці її. (В актах XV. ст. вичисляють такі села Сяніцького повіта, на захід від Вислока: Бзянка, Вислок, Вороблик, Лежани, Любатівка, Посада Верхня і Нижня, Роги і Торговиська).

Коліно Вислока, де тепер міста Чудець, Стрижів, Фриштак, виступає в польських руках уже в 1270-х рр. як неукраїнські волости, так само Ясло на Вислоці і ряд сіл в його околиці в поріччю Яселки. Одначе ця грамота знана тільки в пізніших потвердженнях і ніяк не можна покладати на її вичислення монастирських маєтностей.

¹⁾ Акта гродз. і зем. XIII. с. 431.

Певніше про приналежність Польщі вислоцького коліна можна говорити в 1320-х рр. — воно ма-
буть не належало тоді до України-Руси; пізніше
і воно, і поріччя горішньої Вислоки не зачисля-
лося до українських земель — Перемиської й Ся-
ницької, і волости Ряшева, Коросна і Яслиськ за-
микали українську границю від заходу.

Якщо числитися з цими згадками для XIII. ст.
виходило би, що ці області горішнього Вислоку

*Мурована церква Покрова Пр. Діви Марії, збудована 1790 р. в селі
Положня (Сянік), в добудованою давнищею.
(Св. Мгр. Л. Букатович.)*

й Вислоки часто переходили з українських рук
до других, бо з другого боку маємо виразні вка-
зівки, що границя Галичини на карпатській під-
гір'ю — отже на Лемківщині — сягала значно далі
на захід, займаючи поріччя Вислоки, хоч все таки
не досягала етнографічної границі.

Про це свідчать виразно вістки про українську
границю в Карпатах. В збірці, дебто зіставленню

угорсько-польської хроніки, говориться, що границі України-Руси-Польщі й Угорщини сходилися на верхній Топлі і Ториці. Це потверджують угорські грамоти XIII і XIV в. Одна (з 1277 р.), вичисляючи ряд осад в області горішньої Топлі, в околиці Габолтова і Бардієва, каже, що ці осаді лежать коло кордонів Угорщини з Польщею й Україною. Друга (1342 р.) говорить про замок, поставлений в сусідстві і сумежності з границями України-Руси й Польщі, деь недалеко Бардієва, в поріччю горішньої Топлі. Таким чином, згідно з цими вказівками українсько-польська границя в XIII і XIV в. припадала більше менше на вододіл Попраду, Вислоки й Топлі. Крайньою українською осадою мавби бути Тилич, коло Попраду, тому, що оповідання Волинського літописця про подорож Данила в Угорщину на Телич — вповні правдоподібні. З польського боку, крайньою осадою в угорських документах XIII в. виступає Мушина над Попрадом, (грамота з 1209 р.) Опіраючися на деяких вказівках, можна думати, що й верхів'я Топлі часом належали до Галичини; до маєтностей Копшивицького монастиря, що тяглися над Вислокою й Яселкою, належали також і землі над Топлею, коло Бардієва, отже й вони могли входити в склад цієї спірної території.

Ціла ця околиця мала важне стратегічне й торговельне значіння тому, що сюди — на Тилицький і Дуклянський прохід, ішла дуже жива комунікація між передкарпатськими і закарпатськими землями, тому й Україна, і Угорщина, і Польща дуже інтересувалася цією околицею, та вона мусіла часто переходити з рук до рук.

У безпосереднім сусідстві з чужинцями відси і звідти, місцеве населення — Українці-Лемки тим

живіше мусіли відчувати свою етнографічну приналежність, цінити своє українське ім'я — з завзяттям і безмежною любов'ю до Рідної Землі. Це загальна прикмета Галицької України-Руси.

Джерелом доходів і вартости маєтностей в горах мусіли головню служити місцевому населенню — полонини, випас худоби; до цього прилучалися доходи з лісів; подекуди пр. в одній маєтности

Величава церква в Щавнику, побіч церкви громадська керниця в дуже доброю водою зв. „щави“.

Шаришської столиці згадується вапнярка; під Шоваром в XIII в. була сільна баня (Sö-banua), що давала дуже значний дохід; коло Сольногорода (Шаувара), між Торицею й Поплею був млин і орна земля; згадка про міст на Ториці в одній грамоті показує, що тут не було так дуже не культурно. На підгір'ю, рільництво було добре розвинене, а дальше на південь була широка культура винограду; існування мит на дорогах вказує на розвинену комунікацію.

КАРПАТСЬКІ ЗЕМЛІ ЗА КАЗИМИРА ВЕЛИКОГО.

У протиставленні до других українських земель, як Гуцульщина і Покуття, що по занепаді галицької держави (1340 р.) перейшли до молдавського воевідства та щойно 1395 р. під польську владу, — про Лемківщину довідуємося, що вона належала вже в 1345 р. до Польщі.¹⁾ Про похід польського короля Казимира на Галичину оповідає йогож таки канцлер Ян з Чарнкова. Він розказує, що Казимир обурений погромами латинників по містах Галичини й Волині, він, мстючися за зневагу католицизму й бажаючи покорити собі український народ, рушив походом на Галичину. Але „старший українського народу“ Дмитро Детько, закликав собі татарського хана Узбека, відпернасок Казимира та вдерся в саму Польщу. Не маючи допомоги від інших католицьких володарів, Казимир був приневолений замиритися з тим „старшим українського народу“ й, прийнявши його під свою зверхність, заховати український народ у його обрядах, правах та звичаях. Куди ширше й незгідно з поданими Казимира і Янка з Чарнкова, оповідає про подію тогочасний польський хроніст Траска. Найважлишою різницею оповідан-

¹⁾ Ізидор Шараневич: Історія Галицко-Володимирської Руси. Львів 1863 р.

ня Траски є те, що він говорить не про один, а про два різні походи Казимира на Галичину.

Траска оповідає, що коли Казимир дізнався про смерть Болеслава-Юрія (останнього українського володаря, по його смерті правдива влада над українським народом залишилася в руках бояр, що її виконавцем на Галичину, стався боярин Дмитро Детько), вибрався, коло Великодня, з малим військом на Галичину, напав на Львів, і спаливши замок, забрав зі собою купців-католиків з родинами, що сховалися перед погромом місцевого населення, на львівський замок. У Львові забрав Казимир велику добич — скарбницю українських князів. Вернувши з добиччю до Кракова, Казимир вибирається літом, під св. Івана (24 червня), в другий похід на Галичину. Тепер уже веде з собою 20,000 війська, що ним побиває собі, по дорозі, галицькі міста й замки, та покорує собі Галичину „на майбутнє“. Правда українці й татари, в числі 40 тисяч погналися за королем, але ніщо йому не пошкодили, бо він „вернувся домів з великою перемогою й славою, без шкоди й утрати когось з своїх панів.¹⁾

По правді, то Казимир ходив тільки одним походом на Галичину, весною 1340 р. й не підбив тоді краю „на майбутнє“, але задоволившись добиччю, залишив Галичину у владі боярства з Дмитром Детьком на чолі. Казимир, не могучи здобути цілої Галичини, старався закріпити за собою її західні окраїни — Лемківщину. Територія того найранішого польського здобутку обіймала карпатське Підгір'я, від польської границі по вододіл Ослави й Сяну, поріччя верхнього Вислока

¹⁾ Про цілковите заволодіння Сявницьких земель Польщею в 1346 р. пише Прохаска, W sprawach zajęcia Rusi przez Kazimierza W., 1892 т. VI.

й околиці на схід від нього, до поріччя Сяну, а на північ до коліна Сяну з околицями Динова, Дубецька.

Була це більш менш нинішня Лемківщина. Далі поза Лемківщину не дозволив Казимирові поширитися Любарт (литовський князь), що з ним заключив Казимир угоду в 1345 р.¹⁾

Мурована церква Усп. Пресв. Богородиці у Король. Вороблику, візантійського стилю з 5 банями, побудована в другій половині 19 століття.

Лемківщина була притягаючим куском для сусідів тому, що її багаті землі лежали на шляху, який веде т. зв. „князівським путем,” цебто Лупківським просмиком із Закарпаття до Перемишля, як також Дуклянським попри Дуклю з Бардиїва через нову оселю Рівне, (засноване на підставі

¹⁾ Микола Голубець, Велика Історія України ст. 334-337.

дозволу Казимира, в часі його побуту на замку в Сяноці в 1352 р.) — Третій такий просмик задумувала вже в наших передвоєнних часах Австрія прорізувати крізь Карпати через риманівські гори до Межиляборців. — Положення Лемківщини давало великі торговельні користи з різного роду мита оплат, бо в давніх часах той, що держав у своїх руках Лемківщину з її осередком Сяноком, міг спрямовувати торговельний рух у довільні для себе сторони. Тому й сусіди Лемківщини, зокрема сяніцьких сторін, робили всілякі заходи, щоб закріплювати свій стан посідання на Лемківщині та вдержати Сянік у своїх руках. Споры і міжусобиці між нашими князями, обезсилення краю взаємною боротьбою та більша сила спершу угорських, а далі польських королів спричинили те, що в половині XIV. століття Сянік, подібно як Перемишль та Львів, опинилися в руках польських королів. На короткий час, після смерті Казимира (1370 р.) переходить Лемківщина зі Сяноком під владу угорських королів, поки знов у році 1387 не відібрала його королева Ядвига, жінка Ягайла, для Польщі.

Ще за свого життя, Казимир уважав Галичину, а з нею в першій мірі Лемківщину, як постійний і невідлучний здобуток Польщі й примінював до цього свою внутрішню політику. Позискавши татар і забезпечивши себе тим самим перед одинокою підпорою неприхильного йому галицького боярства, він старався підтяти сили непримирних противників — конфіскастами їхнього майна, наділюючи одночасно добрами й привілеями бояр, що не приймали участі в боротьбі проти нього. Усіма силами старався зміцнити сили західнього, напливового елемента. Підпомагав ні-

мецьке купецтво по містах і роздаровував галицькі маєтності чужинцям різного походження і невідомого покрою, але узалежнював їх своїми інтересами з тривкістю політичної приналежності Галичини з Лемківщиною до польської держави.¹⁾

В завойованій Галичині, старався Казимир скріпити силу західнього елемента, для чого вжив помочі німців у колонізації міст та скріпленню польської торгівлі й промислу. Ополячення „верхів“ західньо-українського громадянства,²⁾ колонізація західньо-українських земель, а в першу чергу міст неукраїнським елементом, закріпощення селянства, пішло тут скорим ходом і сягло куди глибше, аніж те, в пізніших сторіччях, могло статися на східньо-українських землях. Польща опанувала Галичину — і з нею Лемківщину — в хвилину її найбільшого, державно-політичного занепаду й не полінувалася використати цього в свою користь.

На ці землі, осиротілі по смерті останнього свого суверена (зверхника), вдарила найсильніша хвиля польського народу. Великі просторі західньо-українських земель, відібрані від неприхильного Польщі боярства, перейшли в руки польських вельмож і польської шляхти; колонізація заселення міст польським, німецьким і взагалі неукраїнським елементом, врешті політична місія, що взяла її на себе латинська костельна єрархія, дуже скоро зробили своє. Старі, боярські роди зникли з поверхні життя, разом зі своїми маєтностями і державно-політичними бажаннями. Одних згнобила влада за неприхильність до себе, другі вимігрували, виселились за межі польської займан-

¹⁾ Микола Голубець, Велика Історія України. Ст. 342.

²⁾ Микола Голубець, Велика Історія України. Львів 1935 р.

щини, треті ополячилися, а останки, збіднілі й обезправлені, вернулися в народню масу, з якої вийшли перед століттям. Решти поконав т. зв. Бдлинський привілей „короля Ягайла з 1430 р., що зрівняв українську шляхту Галичини в правах і обов'язках з шляхтою корінної Польщі. Чотири роки пізніше зрівнано устрій, судівництво й адмі-

Український Владика Преосв. Кир Йосафат Коциловський звиджує дорогу його батьківському серцю Лемківщину.

ністрацію Галичини з такими самими установами Польщі.

І так створено адміністраційний поділ західно-українських земель на воевідства та до т. зв. „Руського“ воевідства приділено між іншими і лемківсько-сяніцькі землі. Шляхта тих земель, як повноправна суспільна верства, впливала на хід внутрішньої й закордонної політики держави че-

рез соймаки, що зібралися для самих окраїнних земель з Сяніччиного в Сяноці. Шляхта була звільнена від усяких тягарів (як співпраця при будові замків) і податків (за винятком „ланового,“ по два гроші від лану); вона була зобов'язана до воєнної служби тільки в обороні держави, а вільна від походів поза її кордони. Маючи такі великі права, а майже жадних обов'язків, шляхта зросла в силу й багатство, здобуті кривдою інших суспільних верств, тобто міщанства, а головно, цілком обезправленого селянства. Правда, поміж шляхтою і селянством існувала ще посередня верства, це „загородна“ або „ходачкова“ шляхта. Вона жила більшими гніздами малоземельних хліборобів на панських, шляхотських і королівських землях, за що була обтяжена певними повинностями в користь землевласників. Вона то, рекрутуючись з колишнього українського боярства, позбавленого своїх привілеїв і майна, відсунена на сірий кінець суспільно-громадянського життя, дуже довго притримувалося предківської віри й національності тоді, як повноправна українська шляхта дуже скоро цілком сполячилася. Зрівнана з польською шляхтою в правах, вона старалася дорівняти їй звичаями, мовою й культурою. Вже в XVI. століттю гине слід по українських, боярських родах, а й дрібна шляхта, що держалась своєї національності, належить до винятків.

На Лемківщину заходили чужі люди з усіх сторін. Румуни або Волохи, як їх називано, напливали в гори, як кочуючі пастухи з чередами овець. Власники гірських пасовищ, Лемки, радо приймали цей чужий елемент, (складник числом) щоб хоч як небудь загосподарити свої землі, дозволили Волохам вибирати собі місце та ли-

ше брали від них податок в натурі, як сир, вовну, кожухи, баранів, чи вівці. Волоська колонізація, (перша половина XIV ст.) почалася мабуть уже під кінець княжих часів, як Волохи взагалі вперше займали північні сточища Карпат. Сильніший вплив Волохів прийшов мабуть аж у XVI і XVII. віках.

*Дочерна церква в селі Лосє к. Крилиці.
(Світалив Др. М. Дзерович.)*

Починаючи від часів Ягайла, Лемківщина щораз більше затрачує свій первісний вигляд, зокрема місто Сянік тратить прикмети міста українських князів. Польські королі, надаючи низку привілеїв чужому впливовому елементові, німцям, полякам, мадярам, чехам, а тим самим обмежують привілеями права місцевих, українських горожан. Польський король Жигмонт I. дозволив у 1530 р.

оснувати в Сяноці кушнірський цех і дав привілей для цього цеху. Цей привілей списаний у документі, який досі знаходиться в перехованню сяніцького цеху, та є в ньому дуже цікаві місця, що торкаються і обов'яків українців, З постанов цього привілею виходить, що українець не міг бути вибраний до старшини цеху, що зрештою бувало майже всюди, але зате під загрозою кари мусіли українські члени цеху ходити на процесії в часі свята Божого Тіла і других латинських свят. Міщан наших було тоді чимало та в судових актах з XV. і XVI. ст. стрічаємо такі прізвища, як: Баран, Бобрик, Бірецький, Волик, Захович, Горошко, Коваль, Коритко, Коч, Кочай, Кинель, Кунча, Лабай, Ліщинський, Мазур (ще досі вдержалося в Сяноці), Мартинович, Ситко, Сколуба, Сова, Нечай, Нечуло; отже ці прізвища вказують на те, що велике було число українських міщан у цих часах в Сяноці.

Старі документи про потребу будування церкви в Сяноці приносять нам цінну історичну згадку, що ще в 1553 р. бурмістром і лавниками були в Сяноці самі греко-католики — отже Українці. Тому в списі міських радних з цього часу стрічаємо багато чисто українських прізвищ: Волик, Кравець, Кушнір, Лабай, Масляк, Ровенський, Сестричин, Ситко, Спиналь(?), Стець, та чим пізніші часи — тим число їх меншає. Дальше в цих документах¹⁾ находимо наших селян: Михальчук, Кіт з Дубрівки (рік 1700), Задорожний, Галик, Гуска, Осташ з Чертежа, Динис, Явора зі Сторожів, Стець з Межиброддя, Лазорик, Пирцак, Ханас з Прусіка — всі були звільнені від данин, мали

¹⁾ Вл. Кухарскі: Dokumenty z Ziemi Sanockiej. Сянік 1908.

розлогі лани, вільний вируб ліса на будову і на опал та вільне риболовство.

Побіч німців, заходили чехи в західні Карпати і на основі волоского та німецького права оселялися. З такого оселенця українця з Чех, (Іванець — укр. з Чех), Іванця — або, як в деяких пізні-

*Дуже гарна лемківська церква в селі Милик,
(Мушина), зб. 1813 р.*

ших джерелах¹⁾ Іванчеполя, мав оснуватися Івонич. Такий зачаток під засновання Буківська, Грабівниці, Морохова, Стрижова і Торського. Зокрема про угорські впливи²⁾ вказує також правопис, ужи-

¹⁾ Сяніцькі судові акта XVI. 2053.

²⁾ XV. Губер: Ludwik der I. von Ungarn und die Ungarischen Vassalländer (Archiv. für österr. Geschichte LXVI.) Відень.

ваний в судових книгах з XVI ст., де іменники, закінчені в українській мові на „к“, мають закінчення на „г“ — Вислічоґ — замість: Вислічок, Вороблиг, Королиг, Прусіг, Сяніг, Сянічоґ — отож всюди „г“ — замість „к.“

Німецьке міщанство й польська, або чужоземна, але спольщена шляхта, були оруддям Казимира в його змаганнях до закріпощення гірського населення Лемків та до закріплення Галичини за Польщею. Вони також дозволяли йому вважати, забезпечені договорами, як чисту формальність, мовляв: „я здобув Русь своїми власними людьми й дорога (на Україну-Русь) має служити тільки моїм людям,“ або „нікому не хочу сприяти, тільки своїм людям, бо вони помагали мені на татар і йнших ворогів“.

Такий стан тривав аж до розбору Польщі (1793 р.); щойно по розборі Польщі, Лемківщина разом з другими галицькими землями перейшла під владу австрійських цісарів.

КОРОЛІВСЬКІ ПРИВІЛЕЇ.

Про тодішне безвихідне положення селянства довідуємося з королівських актів і двох привілеїв королів Жигмонта III. і Володислава IV., що їх одержали мешканці села Одрехови, в Сяніччині.

Одрехова була частиною королівських дібр і переходила в державу сяніцьких старостів. Піддані села Одрехови мусіли повинуватися усталеним королівським декретам на волоськім праві. Одначе державці вимушували щораз нові данини від селян, тому Одрехова шле безнастанно скарги до короля.

Багато¹⁾ разів скаржилися Одрехівчани королеві Степанові Баторому, що сяніцький староста, казав п'ятох селян з Одрехови кинути до криміналу в Сяноці, бо не хотіли виконати належних їм робіт; мусіли викупити себе 500 золотими, п'ятьома волами і десятьома ялівками. Король, що перебував тоді в Неполомицях, висилає окреме письмо до старости з датою 16 серпня 1585 р., приказуючи гостро, щоб староста Юрій Мнішок, звернув неправно забране селянське добро.

По Юрію Мнішку бере в державу сяніцькі землі, разом з Одреховою, Станислав Бонифатий Мнішок. На нього також скаржаться Одрехівчани, аж король Жигмонт III. окремим декретом з 1603 р. означає обов'язки і права Одрехівчан в користь

¹⁾ П. Суліш, Przywileje wsi Odrzechowy. Сянік 1906.

державців. Відтак, король Жигмонт III., видає нові привілеї Одрехові під датою 24. квітня 1605 р., звільняючи селян від вимушеної роботи на фільварку в Боську. Але і це мало помагає, бо знову 28. березня 1625 р. король Жигмонт III. шле з Варшави до сяниського старости Франца Мнішка нове письмо і друге, вже писане в гострішій

Церква в Камяні (Риманівщина) — празник Перенесення Мощів св. с. Николая в травні (теплого Миколи).

формі, з дня 17 квітня 1626 р., визначуючи двох королівських делегатів (висланників), які мають на місці прослідити справу і донести королеві. Але внутрішнє напруження в Польщі при кінці панування Жигмонта III., шведська справа, наїзд Татар в 1629 р. та початки козацьких воєн, не дозволили королівським висланникам перевірити дійсне положення Одрехівчан. Жигмонт III. умирає 1632 р. та його наслідником стає йогож син Володислав IV. З цього користають Одрехівчани

і вже з датою Краків, 1. квітня 1633 р., одержують нові привілеї на пергаміні, підписані і стверджені королівською печаткою Володислава IV., на волоських правах. Одначе і це мало помогло Одрехові. З черги переходить вона в державу шляхти, що мешкає в Боську, в Комборні, або Гачові. Доходить до того, в 1817 р. сумежні села: Босько, Рудава, Сенькова Воля, Синів, Заршин виставляють письмєнну посвідку, що „село Одрехова від давних віків має свої власні — за свою кєрвавицю куплені поля, свої вільні пасовища,

*Санаторія Товариства „Перемиська Фпархіальна Поміч“
в Жегестові Живці.*

свій вільний ліс, без двірських оплат і письмєнних зізволєнь на вируб і збирання лісних ягід, свої вільні корчі до огорожі, бо вони знаходяться на їхніх власних ґрунтах; — це все готові вони зізнати в суді і присягою ствердити, якщо знайде конєчність такого зізнання.“

Щойно з 1848 роком (знесення панщини) закінчується змагання Одрехови за свої права.

Мешканці Одрехови мали свою греко-кат. церкву, всі були греко-католиками. Точного спису населєня з 17. і 18. століття немає; вправді в ін-

вентарі з 1773 р. записано 238 людей, обов'язаних до панщизняних робіт. Між ними знаходиться один жид Зельман Хаїм Юда. Вже тоді стрічаємо в Одреховій такі прізвища: Барна, Барник, Бренкач, Бурштин, Верней, Войчак, Даньчак, Драч, Дирбала, Гануляк, Ганьчак, Гнат, Галик, Гала, Завійський, Зенчак, Зяттик, Іванишин, Каправець,

*Лемківський кравид коло Загіря.
Недокінчений дім С. С. у Залужі.*

Клим, Котелець, Козак, Король, Кусьнір, Лабяк, Лико, Литовчик, Мадараш, Майчик, Мельник, Милан, Морайко, Оліярь, Пинчак, Понтус, Потічак, Серединський, Сивик, Скробала, Співак, Стедик, Таб'як, Тимчик, Федак, Цуприк, Шургот. Ці назвиська заховалися до наших часів, пережили 250 літні змагання за хлопську долю та розрослися на своїй землі.

ПОГРАНИЧНІ КАРПАТСЬКІ ОСЕЛІ.

В цьому розділі переглянемо з окрема згадки в історичному наświetленні про перші оселі. Самі польські історики¹⁾ пояснюють, що від Сяну в гору, аж до жерел Вепру, а відси далеко на північ безліч знаходиться українських осад, що повстали ще за Володимира і його наслідників. Український князь Володимир Великий (981) поширив свої впливи аж по західні Карпати, де українське насення жило далеко за Сяном, посягаючи по Татри, в різних сторонах. Врожайні та зарідливі межигір'я та порічини Дунайця заселені від непамятних часів, заповнилися українським населенням ще більше в часі побудування оборонного замчища (там пізніше повстав Новий Санч) около 1163 р. На схід від ріки Дунайця, в мушинських сторонах, були в давнині широкі пустарі-глуші. На цих саме пустих околицях багато українського народу поселилося, втікаючи з засянських земель перед нападами татарів і тут на безлюддю оселялися на німецькому праві²⁾. Так повстали слідуєчі села: *Яшкова* — 1343 р., *Андрейівка* — 1352 р., *Мушинка* — 1356 р., містечко *Орнава* — 1363 р., (відбудоване по чумі-моровій

¹⁾ Вацлав Александер Мацейовскі, Pierwotne dzieje Polski i Litwy zewnętrzne i wewnętrzne. Варшава, 1846 ст. 604. „Granice Polski, od strony Rusi...”

²⁾ Урядові акта в Мушині; О. Михайло Криницький, парох в Тиличі зладив в 1845 р. відписи цих актів.

заразі в р. 1612 і переназане на *Тилич*), *Нижня Мохначка* — 1648 р. З цих осель український осадник мандрував дальше та на південньо-західнім підніжжю Татрів заложив оселі: *Шляхтову*, *Білу Воду*, *Чорну Воду*, *Навойову*, та другі оселі, що вінком виповнюють та окужують Сандеччину.¹⁾ Доказом на це й ці обставини, що цілі гористі простори над рікою Дунайцем ще в 1359 р. мало були заселені, тому окремими привілеями приваблювано українських оселенців, які заселювали скоро ці сторони. Вони жили окремим, своєрідним гірським життям, творили скупчену громаду, унікали взаємин з Ляхами-(Лехітами²⁾).

¹⁾ Я. Сиганьські: *Historja Nowego Sącza*. Львів 1901. Вацл. А. Мацвейовські: *Pierwotne dzieje Polski i Litwy*. Варшава 1846.

²⁾ Д. Зубрицький, *Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien*.

Львів 1849. ст. 21. 8: „Der beste Zeuge für uns der H. Maciejowski selbst, indem er in seinem obangeführten Werke S. 374 ein ämtliches, von Murator durch den Druck veröffentlichtes Dokument anführt. Dieses Dokument beschreibt die Gränzen Polens unter Mieczysław dem I. (970-990) vornach das Russinen-Land sich bis Krakau erstreckte: „*et fines Russiae usq. in Cracoa*“ (Kraków). Man braucht daher keinem besseren Beweis mehr, dass das Russinen-Land ehemals höchst wahrscheinlich die Stadt Krakau selbst in sich fasste. Dass es gegenwärtig noch bis auf eine Entfernung von 10 und etlichen Meilen von Krakau reicht, beweiset der Umstand, dass in jener Gegend Hundert Tausende Russinen wohnen. Dieser Beleg zur Begründung unserer Behauptung, ist kein Fragment einer unterschobenen, alten Urkunde, sondern liegt vor uns lebendig da ausgebreitet auf einer Fläche von etlichen Hundert Quadrat — Meilen. Buchstaben

У другій четвертині XV в., до менш-більш 1435 р. находимо дуже виразну граничну лінію Українського (Руського) воевідства від Краківського та Судомирського.¹⁾

Від лінії рік: Ослава — Сян (до закрути коло Динова — Склярка (ліва притока Сяну, що вливається коло Динова), належали вже в другій четвертині XIV. в. до Сяницької Землі наступні оселі. Йдучи з півдня, від Карпат, на північ, стрічаємо над горішною Ославицею, лівою притокою Ослави, недалеко від переходів Бескид і Лупків, село *Радошиці*, одну з рідких осель, що вже в цю добу існувала глибоко в горах. Відтак далше на північ, нижче устя Ославиці до Ослави, лежить село *Щавне*. Солтиси з Одрехової і кметі зі Щавного заручили 27. травня 1450 р. перед судом у Сяноці за Івана зі Щавного, що він після

darauf sind das lebende, russinisch sprechende Volk. Sylben und Worte sind russinische Dörfer, Städte und Gotteshäuser.“

При кінці XV. ст. стрічаємо такі оселі: Березка, Барич, Бахірець, Блазова, Буків, Буківсько, Бзянка, Босько, Биківці, Вислок, Височани, Воля нижня і вижня, Воля Сенькова, Вадів, Вислочок, Лісько, Березів, Чашин, Грушівка, Довге, Долина, Гірки, Яблониця, Ясениця, Явірник, Юрівці, Кіяське, Лукова, Любатівка, Малинівка, Мхава, Мійсце, Полонна, Попелі, Половці, Павликома, Рашкова, Роги, Сянічок, Сугорів долішній і горіший, Гічва, Волиця, Страхотина, Сторожі великі та малі, Синів, Торговиська, Тарнавка, Загочево, Пакошівка, Ялин, Вільхівці, Загутинь, Прусик, Бохівка, Дубрівка, Заболотці, Дидня, Добра, Домараж, Дубецько, Дудинці, Фалеївка, Глибоке, Небецько, Великополе, Грабівниця, Тарнова, Пеля (Пельва), Одрехова, Барвінок, Вороблик, Гарта, Жлигород, Угерці, Голодно, Гозелі, Іздебки, Іскриня, Вітрилів, Івонич, Кобиляни, Гломча, Климківка, Костарівці, Красне, Крехів, Коростенко, Королик, Кремьяна, Лішна, Лещава, Лімна, Любатова, Людча, Марківці, Морохів, Модерівка, Межибріддя, Ніздрець, Новосільці, Невістка, Одрикінь, Вільшаниця, Ослава, Побідно, Постолів, Загіря, Солинка, Смільник (зв. Смільниця), Семушева, Сідлиська, Трєпча, Туриполе, Черешнів, Улюч, Вара, (Щипанцева) Тирява Сільва, (в Тиряві була копальня соли) і т. д.

¹⁾ Др. М. Кордуба, Західне пограниччє Галицької Держави між Карпатами та долішним Сяном. Записки Н. Т. Ш. Львів.

трьох літ представить перед сніцького старосту своїх братаничів Пашка та Данилка, які зможуть викупити солтиства в Щавнім і в Радошичах, продані їхнім дядьком Іваном якому-то Максимові. Щавне було оселене на волоськім праві.

Про Полонну, оселю на південний схід від Бу-

Лемківська церква в Дутатині.

ківська, про села *Пораж*, *Височани*, *Загіре*, по лівім боці Ослави маємо записку з 14. жовтня 1449 р. *Карликів* — це мабуть дещо пізніша оселя, що повстала аж в другій половині XV. ст. З цьогож часу походить також сусіднє село *Камінне*. Між Височанами і Поражем над рікою Ославою лежить ще село *Морохів*, а на північ від нього село *Не-*

бещани; на півн. зах. від Морохова, село *Ратнавиця*, як це бачимо зі скарги, яку Гнат з Гузєлева, 19. вересня 1449 р. вніс до сянiцького городського суду проти Степана з Ратнавиці, підданого Фридриха — сянiцького мечника в Ячмирі, — за нічний напад на його дім. Між Мороховом, та Небещанами не було усталених границь. Павло,

*Замужні таздині коло церкви з дітми. Команча, пов. Сявiк.
(Фот. Я. Фальковскi).*

Грицько і Станко з Морохова виступили 13. лютого 1445 р. перед сянiцьким судом з жалобою на Івана з Небещан за те, що він забрав насильно з їхніх лісів 20 свиней. Розмеження переведено в 1468 р. між Небещанами, Велеполем та Велепольською Волею з одного боку і Мороховом та *Морохівською Волею*, теперішньою *Морохівською Завадкою*, з другого, між Мороховом і Поражем та *Чашиним* і вписано в сянiцькі судові книги.

Теперішнє містечко *Буківсько* було в XIV. ст. селом і належало до маєтків сяніцького судді Миколи Чесика. До сяніцьких судових книг вписано 16 серпня 1435 р. акт поділу спадщини між його синів Петра, Івана та Юрія, в котрім за Петром признано села: *Збоїська*, *Петрову Волицю*, *Буківсько* і *Залочеве* (на схід від *Ослави*); за це Петро зрікся *Новотанця* або *Березово*. Границею Буківська від села *Вислочок* або *Вислок* над горішнім *Вислоком* признали хребет *Буковицю* (ліс). Цей Петро зі *Збоїськ*, сяніцький хорунжий, записав 14. травня 1454 р. своїй жінці *Маргареті* 80 марок на селі *Белхівка*, на схід від Буківська. Село *Новотанець*, зване також *Люботанцем* або *Березовом* знаємо вже з 1435 р. Село *Нагоряни* і *Воля*, теперішня *Сенькова* (властиво *Семкова*) *Воля* знані з 1489 р.

До Сяніцької Землі належало містечко *Яслиська*, над горішньою *Яселкою*, на північний схід від *Дуклянського* переходу. Про *Яслиська* і село *Короликів* свідчать в дні 13. січня 1435 р. суддя і лавники найвищого німецького суду на сяніцькім замку, що перемиський єпископ *Януш* заплатив *Андрієви* з *Любни* цілу належну суму за вїтївство в *Яслиських* і за солтиство в *Короликові*, теперішнім *Королику* (*Волоськім* і *Польськім*). Село *Короликів* належало до рим.-кат. єпископства в *Перемішлі*, єпископи мали тут свою палату, в якій часто перебували; тому то 18. листопада 1463 р. Сяніцький староста *Микола* з *Витович* на підставі жалоби дідичів з *Риманова*, взивав єпископа *Микола* „з *Короликова*“ перед свій суд в *Сяноці*. Перед сяніцькім городськім судом велася справа усталення границь *королівщин* південно-західнього закутка Сяніцької Землі. Тут свідки-знавці, старі

люди з Одрехової і Щавного зізнали 7. грудня 1447 р., що всі Бещади вище та нижче Яслиськ і від Яслиськ аж до полонини в королівські; навпаки за власність сяніцького хорунжого признали село *Мощанець*, зі всіми верховинами аж по річки Лесперад та Вербицю. До рим.-кат. єпископства і капітули в Перемишлі належала ціла область над горішньою і середушою Яселкою. Король Володислав Ягайло, грамотою з 8. травня 1434 р. надав згаданому єпископству місто Яслиська і села Короликів, Бискупичі (пізнішу Любатівку), Да-

Деревляна церква в селі Синів, коло Риманова.

лів, Нову Ясенку „в Українській (Руській) Землі в Сяніцькій окрузі“; 20 марта 1470 р. єпископ Микола пізвав перед сяніцький суд синів Катерини, дідички Риманова, за се, що не хотіли перевести розмежовання між його маєтностями: Любатовою, Короликовою (або Короликом), Склярями, Яслиськами та Волею (Яслиською) і їхніми селами: Балутовою (теперішньою Балутянкою), Дошном, Валтославою (тепер. Волтушевою) та Вислочком. Згаданий Вислочок не є цим селом — цеї самої назви на південь від Буківська; він лежить на північ від Яслиськ і задержав до сьогодні

свою назву, це дочерне село Тарнавки. До еписк. дїбр належали в тій області ще оселі: *Цергова*, майже передмістя *Дуклі* на правому березі *Яселки*, і *Рівне*.

Відома тепер ліничча оселя *Івонц* звалася в XV. ст. *Іванець*, або *Іванчеполе* (Іван з Чех). Сумежне село *Климкова* (тепер *Климківці-Климківка* з польська) знане з 1436 р. *Дідич*, *Андрій* зі *Сенна*, продав 26. травня 1463 р. „свої села *Климкову* і *Синяву* (*Синів*), положені в *Сяницькій* оркузі.“ Населення *Синяви* (на схід від *Римамова*)

Церква в Кривій.

прославилося 1444 р. завзятим спротивом проти наложених поборів, за що їх тягнули до відповідальности перед сяницький городський суд. Перед цей суд взивав 20. листопада 1447 р. сяницький староста солтиса з *Вороблика* *Кіліяна*, за побиття і поранення слуги і тут його засуджено. Це село *Вороблик*, зване також *Торговцями*, було власністю сяницького кастеляна *Петра* *Смольницького*, що перед своєю смертю 20. червня 1458 р. поділив між своїх синів свої добра „в *Сяницькій* *Оркузі*“ — *Заршин* з передмістям та селом *Довге*, село *Торговиська* та *Ленжани*, *Малинівку*, *Вздів*,

Страхотину і половину обох Пель (тепер. село Пельня).

Осела *Риманів* (перше Романів) згадується в сяніцьких судових книгах в 1443 р. при цій нагоді, що Микола Ладинський мельник та німець Шіндлер, осельник з Риманова, разом з кількома горожанами зі Сянока заручили за Андрія, коваля

*Дзвіниця з церквою у Великій Ростоці.
(Св. Др. Б. Гнатевич.)*

з Варадина і за Михайла Дорана та Михайла Галя з Требіша і обов'язалися їх доставити на перше візвання перед сяніцького старосту.

Перед сяніцьким городським судом ставав 23. червня 1436 р. підданий *Демко* (Денько), зі сусіднього з Римановом села *Беска* (Боська над Вислоком), а 2. січня 1460 р. Васько та Грицько, священники з Боська, разом з іншими людьми да-

вали поруку за Степана Малиновського, солтиса з Издебки. Село *Глибоке*, на півд. сх. від Риманова, було поселене на німецькім праві, згадується в коросненських судових записках під 1445 р., але його населення через впливи двору винародовилося.

Над горішнім Вислоком стрічаємо *Ячмир*, Яч-

Церква в Боську, до церкви ведуть гарні цементовані сходи. Стоїть з права Впр. о. катехит Микола Головач і о. М. Величко, декан.

мирську Посаду і Волю; далі Бажанівку, нижче Боська над Вислоком Бзянку, (також перейшла під чужі впливи). Над горішньою Пельницею, правою притокою Вислока, поруч вододілу між Вислоком і Сяном лежить село *Андрушківці*. Сусідна *Одрехова* була осаджена на волоськім праві; в 1440 р. ціла громада цього села, разом з князем Берилом заручили сяніцькому старості за якого-

то Хаїма Пшепйорчича, а умовою з 8. березня 1442 р., вписаною в сяниські судові книги, Берило уступив князівство своїм братаничам.

У стоковици ріки Сяну, над його лівою при-токою Сянічком находимо села: *Побідне, Дуде-ничі, (тепер. Дудинці), Марківці і Писарівці.* Над Сянічком лежать ще села: *Просік і Сянічок.* Про

Церква в Чертежі, (дуже старинна).

ці села є записки в сяниських судових книгах під датою 10. матра 1436 р. і 18. грудня 1439 р.

Долина Сяну від устя Ослави в діл була густо заселена. Майже всі оселі, які там сьогодні находимо, існували вже в першій половині XV. ст. Село *Заславе*, положене при устю Ослави до Сяну, належало до великого збору маєтностей Замку Собин (коло Лиська) — записане під 1441 р. Анна зі *Загутиня* виступає 3. серпня 1436 р.

перед сянiцьким судом, отож перша згадка про село Загутинь.

При направi парканiв коло сянiцького замку зустрiчаємо в 1448 р. крiм населення *Великих i Малих Сторожiв*, ще населення *Сянiцької Посади, Дубрiвки, Чертежа, Тренчi та Новосiлець*.

Всi цi оселi — королiвщини немов вiндем окру-

Давiниця в Юрiвцях.

жали старовинний город *Сяник*, столицю Сянiцької землi, резиденцiю старости, осiдок городського, земського та вищого нiмецького суду. Дубрiвка була в посiданнi родини Райтаровських. Петро Райтаровський купив село *Долину* (на пiвд. вiд Сянока) вiд Iвана Долинського, коли жiнка Iвана, Анна, що мала на сiм селi забезпечене своє вiно, 7. травня 1440 р. зреклася перед сянiцьким судом цього забезпечення.

До королiвщин належали ще *Половцi*, згаданi

в сяніцьких судових книгах 11. травня 1444 р. з нагоди маєткових справ між Ковалем Яковом з Половців та його братом Андрієм, і також *Костарівці*, відкіля „прокуратор“ Якуш став перед сяніцьким судом, пізваний 12. лютого 1435 р. Іваном Сопилем, кметем з Велеполя, і відкіля 22. квітня 1442 р. цілий ряд кметів заручив за свого товариша, що до двох тижнів заплатить наложену на нього городську (замкову) кару. Сумежні *Попелі й Юрївці*, тепер Юрївці, належали до Миколи Пелки Юрїївського, що 14 липня 1472 р. заставив Попелі і половину великого ставу в Юрїївцях за 70 угорських золотих. В 1434 р. він придбав ще *Срогів*, (тепер Сугорів) і *Фалїйку* над потоком Рожевим.

*Пакошівка і Лялин*¹⁾ були дідижною трьох братів: Пакоша, Івана і Томка. Пакош записав 4 лютого 1441 р. своїй жінці Маргареті 120 марок посагу і віна на половині Пакошівки та обох Лялинів; опісля, 16 березня 1443 р. брати поділилися майном, при чім Пакошеви признали пять кметів в Руськім Лялині та частину Німецького Лялина від Дидні разом з лісами починаючи від Грабівниці.

В долині Сяну, дальше на північ від Сянока, лежить село *Глумча*. В 1441 р. була пізвана перед сяніцький суд якась Ковалева з Глумчі, за котру заручив Дешко зі сусідного села *Кінського*. Власником Кінського і села *Ютрилова*, теперішнього Витрилова, був Мал Антошевич, що 15 серпня 1439 р. продав половину цих сіл Петрови Смолинському, сяніцькому старості, за 100 марок. По-

¹⁾ Про напади татарів на сяніцькі землі в 1475, 1476, 1496, коли то вони добилися аж до села Пакошівки та Ялина (Лялина), дальше в 1500, 1503, 1504 знову зайшли аж під Босько, Синів, деякі загопи пішли, пльондруючи аж під Суравицю, находимо також записки в істор. розвідках Віняжа, — Ziemia sanocka w latach 1463—1552.

ловину сумежної *Лодини*, „села в Сяніцькій окрузі,“ згаданої в сяніцьких судових записках вперше в 1442 р., продав 13 червня 1458 р. Юрій Чесикович з Букового Іванови Долинському, перемиському хорунжому, разом з лісами і островом на ріці Сяні. Село *Дидня* над безіменним потічком, лівою притокою Сяну, було осередком маєтності шляхотської родини, котра від цієї оселі прийняла назву *Дидинських*. Їхні села *Теметів*, *Кремяна*, *Видрна*, *Яблінка* (село на захід від Дидні) записані в сяніцьких судових (книжках) актах вперше в 1464 р. і 1468 р., знову село *Букове*, теперішній Буків, на півд. від Березова, припало 28 листопада 1439 р. при поділі майна, наймолодшому з братів Чесиковичів, Юрієви власникови села *Лодини*.

Дальше в стоковищи *Вислока*, над горішною *Стобницею*, правою притокою *Вислока*, стрічаємо село *Гумниська* в 1436 р., село *Гірки* в 1464 р. та *Волю на кінці Гірок* (теперішню *Горецьку Волю*). Над *Стобницею* лежить також місто *Березів* з вісткою в 1447 р.; відтак *Стара Весь*, *Близне*, *Плосина Воля*, *Домараз*, *Яблонця* (тепер *Польська*), *Оріхівниця*, (тепер *Оріхівка*) і *Ясениця*; в 1454 р. подибаємо село *Ясеницьку Волю*, *Присітницю* і *Гольцову*.

До Сяніцької округи належали оселі *Одриконь Вуглівка* (тепер *Ванівка*), *Котчина*, (тепер *Корчина*), *Скляри* на північ від *Динова*, *Кальтборн* (теперішня *Комборня*). Над потоком *Високою* лежала ще німецька колонія *Міхельсдорф*, або *Михайлівка*. Між *Ясеницею* та *Кальтборном* повстала в XV-ім в. оселя *Верхна Ясениця*, яку відтак в 70-и рр. стали звати *Кальтборнською Волею*, або *Новим Кальборном*; це теперішня *Комборнська*

Воля. З цьогож часу походить також сумежне з Коросном село *Бялобжсеті*, засноване на німецькім праві. Ще пізнішого походження є село *Чорна Ясениця*, теперішні Чорноріки. На південний захід від міста Березова, між Стобницею та Вислоком, лежать села *Ясенів*, *Зминиця* і *Туре-*

Придорожна фігура в Динові.

поле. Село Трешнів (зв. Черешнів), сусідний *Гачів*, (зв. первісно Гартсфельд) згадуються в 1457 р. Населення села *Місця*, *Рогів* та *Любатівки* працювало в 1445 р. при направі парканів на замку в Сяноці; в 1448 р. бачимо при сій роботі ще й населення *Вроцанки*, *Коростенка* та *Искриної Волі*, теперішної *Искрині*. Містечко *Коросно* мало самоуправу на підставі магдебурського права і підлягало вищому німецькому судови на сяніцькому

замку. До осель, осаджених на німецьким праві належав також і *Суходіл*. Між коросненським війтом Петром та його сином Іваном з одного боку і радним м. Коросна з другого, велися довгі спори про ліси коло села *Щепанцової* та між *Щепанцовою* і селом *Полянкою* в 1451 р.

Північно-західну частину Сяніччини творили землі з оселями: *Бахір*, *Блажова*, *Вара*, *Весела*, (її приналежність до Сяніцької землі стверджує судова записка з 5 липня 1496 р.), *Волоше* (теперішній Володзь), *Гарта*, *Гижне*, *Годле*, (теперішні Годлі Склярські та Канчуцькі), місто *Динів*, *Диновець*, (теперішне Динівське передмістя), *Глодне* (теперішне Глудно), *Дубрівка* (тепер Старжинська), *Избиця* (ця оселя злилася з Издебками), *Издебки*, *Куликівка*, *Липа* (теперішній Липник), *Лубно*, *Лясківка*, *Мощаниця* (теперішні Мощанки коло Гижна), *Невістка*, *Ноздрець*, *Пяткова*, *Сідлиська*, *Скляри*, *Уляниця*, *Футомина* (тепер Футома) *Ходорівка*.

Важна для нас також судова згадка з 1 січня 1494 р. про села *Липовицю* (теперішній Липовець над Більчею, лівою притокою Яселки) і *Тиляву* разом з містом *Дуклею*, коли саме Яків з Мендзигоржа, холмський кастелян, продав ці села за 800 угорських золотих Єронімови Кобилянському з правом викупу до 3 літ. Родина Кобилянських володіла цілістю дідичних маєтностей і королівщин в області горішної Вислоки. Три брати: Єроним, Іван і Яків Кобилянські поділилися 25 травня 1487 р. в цей спосіб, що Єронімові припали дідичні маєтності в „Бецькій окрузі:“ *Кобиляни*, *Драганова*, *Сулістрова*, *Маковиська*, *Глойсце*, *Ліщини* (коло Горлиць), передмістя *Дуклі* і по смерті матери *Ленки*, а з королівщин також

в „Бецькій окрузі:“ Ленжани, Заленже, Горжиці і Маркушка — положені над Вислокою на північ від Жмигорода.

На правому березі Яселки, на захід від Коросна починалася від села *Свержової* (тепер Руська Свиржова) і *Добешина*, Пильзненська округа Судомирського воєвідства. До цієї округи належали й сумежні села: Турашівка (теперішна Торошівка) і Полянка, Ђдличі, Потік і Вояшівка, Устробна. Цілий ряд осель в долині Вислока вище *Фриштака* належав в середині XV в. до родини Камянецьких, дідичів замку Камянця, коло Одриконя, що його звалища заховалися досі. При поділі Камянецьких находимо такі оселі: Братківку, Вельполе, (на північ від Фриштаку), Войківку, Ленки, Малинівку, Петрушову Волю, Лончки і Високу — згадані в поборовім реєстрі Судомирського воєвідства з 1508 р.; дальше Красне, Низший Домараз або Лютча, Жарнова, Конечкова і Яворник були з початком XVI ст. (1508 р.) власністю Миколи Маковського з Низин.

Міста Стришів (тепер Стрижів) і Чудець з належними до них селами: Бабиця, Барич (Баричка) Блезанка, Вижне, Гбіска, Глінік (над Вислоком), Годова, Заборів, Жизнів, Новий Зглобень (тепер Зглобенська Воля), Ноцкова, Нехобж, Нова-Весь, Спорне (тепер незнане), Тропя, були вже в XV ст. (в „Судомирській землі, Пильзненській окрузі“). Знову села *Ранижів*, *Ранижівську Волю*, *Ніско* і *Заосе* в „Судомирській окрузі“ дав польський король Ян Ольбрахт в застав 29 січня 1494 р. українському (руському) воєводі Іванови з Пильчі за 1000 угор. зол.

Вкінці в податковім реєстрі з 1508 р. згадані ще села Копки та Танва (коло Улянова, Білини,

Білинець та Блинавка (Глинянка) на правому березі Сяну).

З повижчого бачимо, що вододіл рік Вислока, Вислоки, джерела річки Красної, річки Стобниці, відтак вододіл Вислок-Сян — теперішня полоса між Березівським і Стришівським повітами, водо-

Кладка (лавка) над притокою Ослави: З переду жінки перуть полотно на стільчику. Мигова Воля.

(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі, Львів 1935).

дільний хребет між потоком Стависька, (що в селі Вижнім вливається до Вислока) і двома іншими далше на схід пливучими безіменними притоками цієї ріки (теперішня межа між Стришівським і Ряшівським повітами), далше над річкою горішньою Чорною (лівою притокою Вислока), устя ріки Осини і самої Осини — були ще до XVI ст. майже незаселені простори.

Тоді твердження Дра Івана Крип'якевича, що полоса між середушою Яселкою і середушим Вислоком, як також між річкою Осиною та долішним Сяном була вкрита густим пралісом, та, що ця полоса пізніше була заселена, й шойно в перших початках XVI. ст. почався в цих сторонах живіщий кольонізаційний рух — вповні за-слуговує на признання і з цим ми погоджуємося, бо від тоді бачимо багато ново-заснованих осель у згаданій полосі.

На час окупації Галичини Казимиром Великим припадає жива кольонізаційна діяльність з метою заселення порожніх просторів у приграничних областях. Казимир надав 25 червня 1361 р. захожим з Угорщини братам Петрови і Павлови пусті області в Сяніцькій окрузі на полях званих *Збойська* (на північний-схід від Буківська), коло св. Петра в *Буківську* (теперішної Волиці) над рікою Сянічком, від меж королівських сіл Просіка та Побідної аж до джерел Сянічка, а також пусті області звані *Вислочком* (теперішний Великий Вислок) і *Радошичами* над рікою Ославицею з притоками цієї ріки від меж села Суровиці по джерела ріки Вислока, разом зі всіма приналежностями, які належали до короля і до його помістя сяніцького замку. Тогож самого дня, Казимир дав тимже братам Петрови і Павлови пусті селища „в Сяніцькій окрузі“ *Юрівці* і *Срогів* над річкою Русавою (тепер пот. Рожевим) аж по джерела потоків Дидні і Темешова та по беріг Сяну. Угорська королева Марія подарила 20. лютря 1383 р. Йосифові Олягови (Волохови) село Кунцендорф і ліс *Пораж* („в Руськім королівстві“). Місто *Сянік* дістало маґдебурське право ще від останнього суверенного галицько-волинського князя Боле-

слава-Юрія II. 20. січня 1339 р.; при цій нагоді князь настановив тут війтом Бартка зі Судомира і надав йому млин в сусіднім селі *Трепчі*. (Отож село Трепча — це перша українська оселя в Ся-

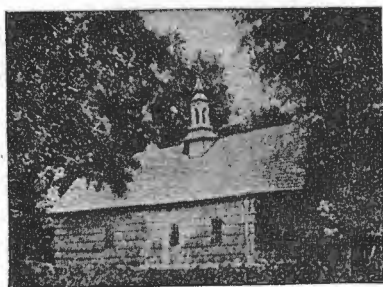

Липи біля церкви в Руській Яблонці.

ніччині, про яку ще з 1339 р. маємо історичну згадку). Казимир Великий поновив надання магдебурського права Сяніччині в часі свого побуту в цім місті 25 березня 1366 р. Село *Яблонцю* (Руську, над Сяном) „в Сяніцькій окрузі“ надав

Володислав Опільський 31. травня 1373 р., в часі свого побуту в Сяноці, Перемиславові з Ленчиці. За другим побутом в Сяноці цейже князь „бажачи свою Українську-Руську землю збогатити засновуванням осель,“ надав 15 березня 1376 р. Станиславові Тоці право заложити на маґдебурським праві село *Гірки* над річками Сховою та Любаховою в Сяніцькій окрузі; між свідками на грамоті підписаний сяніцький староста Бенко. Кольонізаційній діяльності Казимира Великого завдячує свій початок село (опісля і тепер місто) *Березів*. Вже 2. жовтня 1350 р. король надав Степанові, синові Войста зі Собнова (коло Ясла) діброву звану Березово, положену по обох боках ріки Стобниці „в Українській-Руській землі і Сяніцькій кастелянії,“ в цілі заложення там села на маґдебурським праві. Ця перша спроба мабуть не мала успіху, бо шість літ опісля, 28 січня 1366 р., ще раз надає цю саму землю „по обох боках ріки Березови в Сяніцькій землі“ Фалиславові зі Ржослоня на заснування села на маґдебурським праві. Угорська королева Марія, вивінуючи католицьке єпископство в Перемишлі, надала 3 квітня 1384 р. єпископови Єрихови села Брезен (Березів) та *Домараз* над Стобницею, *Рівне* та *Цергову* над Яселкою і Радимно (коло Перемишля). Рівне і Цергова повстали також за часів Казимира Великого. За побуту в Сяноці, король дозволив 25 січня 1352 р. сяніцькому міщанинові, Дітмарові заложити над Яселкою село на німецьким праві та назвати його Рівним, а 22 травня 1359 р. (в Кракові) дав повновласть Мартинові з Цергової заложити над сеюж річкою нове село на маґдебурським праві і назвати його *Церговою*. В тих самих часах повстало й село *Домараз*, якщо

вірити грамоті, якою Казимир Великий надав 26 липня 1359 р. якомусь Павлови право засновання села цієї назви „в Сяніцькій окрузі“ над рікою Стобницею. Того-ж дня, що Рівному (25 січня 1352 р.) дав Казимир початок й оселі *Искри-ній*, даючи Яковови Йскрі в лісах, що звалися Обрвінів та Брахцін над рікою Вислокою 60 ланів, щоб поселив там село на німецьким праві під назвою *Обрінова*. Ця надана королем назва не вдержалася; село від свого осадчого Йскри вже в XV. ст. стало зватися Искриною і ця назва,

Стариця церква в Іздебках.

замість *Одрінова*, виступає в потвердженню цієї грамоти Казимира королем Жигмонтом I. в 1530 р. До Казимирових льокацій належить відтак і село *Близне*, якого заложення на магдебурським праві, король поручив 25 квітня 1366 р. Фалькови з Коросна, „щоб збільшити доходи в Сяніцькій окрузі.“ Грамоту Казимира Великого з 28 січня 1366 р. про засновання міста Гохштат-Високемісто, яку загально відносять до містечка *Яслиськ* — помінаємо — бо вона немає відповідних даних про положення, або про державну приналежність цієї місцевости.

В сусідстві з Церговою, повстала в Казимирових часах ще оселя *Ясенка*. Грамотою з 24 лютого 1363 р. Казимир дозволив Грицькови Заровичеві в лісі Ясулті, коло річки Яселки, належним до Сяницького замку, заложити село на німецьким праві і дати йому назву Грицева Воля. Дещо пізніше у цій околиці засновано село *Бискупичі*. Перемиський єпископ Єрих продав 1 січня 1386 р. солтисові з Рівна Михайлови ліси коло Рівна та Цергови в цілі засновання там села Біскопесвальд. Це село виступає ще в грамоті короля Ягайла

Старинна церква в Улючі в. Сяном.

з 8 травня 1434 р. під назвою Бискупиці. З опису положення виходить, що це теперішня *Любатівка*. Казимир Великий продав 3 червня 1358 р. Петрові, вйтові з Колачич, солтиство в королівським селі Роги „в Українській-Руській землі коло Коросна над річкою Любатівкою,“ даючи йому на засновання нової оселі на магдебурським праві 110 ланів з гори від села *Місце* (теперішне *Місце Пястове*). Означення положення села Роги в цій грамоті („в Українській-Руській землі коло Коросна“) вказує й на приналежність самого *Коросна* до України-Руси. Маємо ще грамоту Казимира Великого з 19 листопада 1367 р., якою він

ствердив продажу коросненського війтівства Михайлом і Якушом Пашкови з Тарнова та звільнив нових поселенців Коросна від тягарів на один рік, але в ній приналежність міста не зазначена. За це напис у монастирі Францішканів в Коросні, що величає Володислава Опільського, фундатора конвенту, свідчить за приналежністю цього міста до України-Руси. Впрочім сівчасний польський хроніст Янко з Чарнкова, вичисляючи міста і замки — засновані Казимиром Великим, називає зовсім виразно Коросно між українськими-руськими містами.

В часі свого побуту в *Бахорі* Володислав Опільський надав 31. грудня 1377 р. Лодомирові Волошинові *Годле* — поле (теперішні Гадлі), щоб там осадив оселю на волоськім праві. Місто *Тичин* повстало ще за часів Казимира Великого, як німецька колонія. Король „бажаючи збільшити доходи з Сяніцької округи“, дозволив 14. березня 1378 р. Бертольдови Тічнерови заснувати місто на магдебурьськім праві в лісі над річкою Білою (тепер Струг) коло стариннього села *Білої* і надати йому назву Тичин. Пилецькі з Тиряви заміняли опісля з кн. Володиславом Опільським свої дідичні маєтності за Тичин і *Канчугу*. Управитель острогомської митрополії, кардинал Дмитро, спираючися на недавні пожертвування королевої Марії для перемиського єпископства, потвердив 5. травня 1484 р. надання перемиським єпископом Єрихом тамошній капітулі десятини з Ланцута та зі сіл Ланцутської волости: Крем'яниці, Високої, Альбігови, Маркови, Косини, Сетеша, Нового Села (тепер присілок до Бірка), Лянгенгофу (тепер невідомого) та Ганцльови. Цю останню оселю заснував Отон Пилецький, даючи 23. листопада

1381 р. Ганзлеви Лянгови 108 ланів ліса „в Ланцутській окрузі“ на осадження там села на магдебурьським праві під назвою Лянгенав. Як часто бувало, надана назва не утрималася і село від

імени осадчого стало зватися Ганцльовою (Ганцлівкою). Переворськ був вже в другій половині XIII. в. містом. Про його приналежність до Галицької держави свідчить згадка в Іпатській

літописи про напад Лешка Чорного в 1281 р. на Україну-Русь; Лешко здобув тоді город Переворськ, вирізає ціле населення і, спаливши місто, вернув домів (и поїде назад во свояси).

Ряшів за часів Казимира Великого був важнішим пограничним осередком і, очевидно, містом. Казимир надав 19 січня 1354 р. Іванові Пакославові зі Стожищ це місто з цілою волостю „в Українській-Рускій Землі,“ в межах, які мали за українських князів, зі всіма вже існуючими та майбутніми селами і Волями, починаючи від границь Судомирської землі, цєбто від села Домброви, „котре належало до Судомирської землі,“ аж по село Лежайськє, сумежне з Ярославською землею, та праворуч по межі замку Чудець; заразом переніс Ряшів з цілою волостю на маґдебурське право. З цієї грамоти Казимира дізнаємося зараз про існування вже тоді села Лежайська та про його приналежність до України-Руси; по свідцтву Кохановського, це село осадив в XIV. в. Іван Кустра з Крешова. Сусідний з Ряшевом Люториж належав ще до Сянїччини. Почин до засновання цього села дав кн. Володислав Опільський, надаючи в Сяноці 24 травня 1373 р. Янови Голуму зі Шлеська та Денкови зі Стшегова привілей на засновання на маґдебурськїм праві села Люторижа серед лісів по обох боках рік Бабиці та Вислока в Сянїцькій окрузі, на границі Сянїччини і Судомирщини, між межами сіл Чудця з одного і Петрашівки (теперішної Богухвали) та Нехобжа з другого боку.

Варто вкїнци згадати про Змигород, наведений в рахунках з 1325 р., зібраних десятих між парохїями Зренцінського деканату. До цього деканату належали: Зренцін, згадуваний до 1358 р., Старий

та Новий Змигород, — до 1358 р., Заленже до 1357 р., Митарж (Micharz, Micarz) до 1357 р., Ясло до 1358 р., Шебні, Ленжани, Ненашів, Жарнівці, Дембовець (Dambowidzal) до 1358 р., Тарновець до 1356 р. і Маковиська до 1355 р. Про Змигород маємо ще інтересну буллу Івана

*Жінки-Лемкині клячуть перед церквою. Команча, пов. Сянік.
(Фот. Я. Фальковскі).*

XXII в. з 1 березня 1331 р., якою папа дозволяє Домініканам польської провінції заснувати монастир в Змигороді, „замку положенім на пограничи Краківської, близько границі схизматицьких Русинів, що межують безпосередно за Краківською дієцезією,“ значить, булла зовсім виразно каже,

що границя Краківської дієцезії від України-Руси покривалася з державною границею Польщі.

Важним доказом, що цілий ряд осель повстав серед пралісів на „випасіченім,“ — викорчуванім, вирубанім, витеребленім або випаленім полі, — це назви таких осель: Вируби (коло Фриштака), Зарубки (к. Кольбушеви), Корчина (к. Коросна), Корчовиська (к. Соколова), Опаленець, Опалениська (оба к. Лежайська), Поруби (к. Березова, Риманова, Стрижова, Тичина), Пняки (к. Кольбушеви), Теробовнисько, Теробось (Тшебось коло Соколова).

Деякі назви осель вказують про колишнє багатство лісової звірини в даній околиці: Вовки (к. Глогова), Вовча Воля (к. Соколова), Вовчак (2 оселі к. Тичина), Волковия (к. Ряшева), Кізли (к. Ніська), Кізлинець (к. Березова), Козелок (к. Кольбушеви), Козярня (к. Рудника), Лисій Кут (к. Тичина), Лиси (к. Глогова), Недведська Вілька (к. Соколова), Недведя (к. Ропчиць), Турашівка (тепер Топорівка к. Коросна), Туре Поле (к. Березова), Турянськ (тепер Туринсько к. Буківська).

Про положення сіл і присілків у сусідстві лісів вказують такі назви: Бірок (к. Коросна), Буковий Ліс (к. Фриштака), Гай (к. Ряшева), Діброва (к. Березова і Ряшева), Дібровка (к. Ланьцута), Заборє (к. Соколова), Загаї (к. Лежайська), Заліс, За Лісом, Залісе (к. Коросна), Заполянка (к. Березова), Ліски (к. Ясла), Лісько (місто), Лісок (к. Тичини), Лісківка (к. Динова), Майдан (к. Кольбушеви і Лежайська), Підгай (к. Сянока), Підліс (к. Коросна), Підлісок (к. Ряшева), Підлісе (к. Березова, Фриштака, Ясла), Поляна (к. Змигорода), Поляни (Мисцові, Суровичні к. Диклі й Риманова), Полянка (к. Коросна), Тисів Ліс (к. Ніска).

Багато знову осель дістало назву від лісових дерев: Березина (к. Ропчиць й Ясла), Березниця (к. Ропчиць), Березівка (к. Змигорода, Тичина й Ясла), Березів (місто), Бересть (к. Грибова), Берестова Гора (к. Кольбушеви), Бучини (к. Коросна), Буків (к. Березова), Букова (к. Ясла), Буковець (к. Кольбушеви), Буковина (к. Сендзішова), Буківсько (містечко і село), Бучини (к. Коросна), Вербівка (к. Ряшева), Вільхівці (к. Сянока), Граб (к. Змигорода), Грабина (присілок Боська), Грабанина (к. Змигорода), Грабник (к. Тичина) Грабівниця (к. Березова), Дембіца (місто), Дембовець (к. Ясла), Дубина (к. Березова), Дубів (к. Переворська), Королівська Береза (к. Лежайська), Липник (к. Динова), Липний Бір, Липниця (к. Кольбушеви), Липовець (к. Язлиськ), Липе (к. Глогова), Ліщини (к. Коросна, Стришова), Ольхова (к. Сендзішова), Ольховець (к. Дуклі), Ольшинки (к. Березова), Ольшинки (к. Березова, Фриштака, Коросна, Стришова), Оріхівка (к. Березова), Підбучина (к. Ясла), Підлипе, (к. Сендзішова), Смерковець, Смеречне (к. Дуклі), Сверчів (к. Кольбушева), Соснина, Сосниці (к. Фриштака), Соснівка (к. Ряшева), Тарнавка (к. Риманова).

Інші назви зв'язані з примітивним способом первісного лісового осельництва. Робітники, що займаються лісовими промислами (бортництвом, ловами, витоплюванням смоли), жили в шатрах збудованих з галуззя, що звалися *будами*, або *самашами*; ці назви звичайно переходили відтак на рільничі оселі, що повстали на цих місцях. Такий початок мали оселі: Буда (к. Кольбушеви і Тарнобжега), Будки (к. Змигорода), Буди (к. Березова), Венглівка (Ванівка к. Коросна), Венгліска (к. Ланьцута), Гута (к. Диклі, Змигорода);

ці оселі вказують, що первісне населення в гутах, смалярнях, вуглівках, склярнях випалювало поташ, смолу, дьоготь, вуголь, витоплювало скло і т. п.), Гути (к. Березова), Гутисько (к. Фриштака), Гадлі Склярські (к. Ніска), Скляри (к. Яслиськ і Динова), Смолець (к. Глогова), Смолярини (к. Ланьцута), Шалашиська (к. Березова).

Зруйнована церква в Пантній.

Ця полоса пралісів, що на її повстали наведені оселі, була заразом знаменитою охороною перед ворожими воєнними походами в один і другий бік Карпатських земель. Передертися крізь лісову гушавину, місцями забагнену, було для більшого війська дуже тяжко, майже неможливо. Тому всі воєнні походи зі сходу на захід і наоборот вибирали собі дорогу звичайно дальше на північ, через Люблинщину і Судимирщину. Сюди прямував

князь Роман Мстиславич в 1205 р. (битва під Завихостом), сюди князь Данило ок. 1229 р. під Каліш, сюди йшли Татари Кодана під Краків ок. 1240/41 р., сюди повернувся похід кн. Данила і Василька ок. 1243 р. (оселі Біла, Зволя і Лаза, згадані в описі цього походу, лежать в південній

*Попрад' пониже Мушини.
(Долина Попраду та її живці)*

Люблинщині), сюди похід Бурундая з Васильком 1259 р. Також і пізніші походи князя Льва I. та Татарів брали напрям на північ від устя Сяну. Польські війська у походах на Україну-Русь, вибирали той самий шлях. Лише невеличкі відділи, що їм радше ходило про несподіваний рабунковий напад, перекрадалися через густі ліси та по-

паливши і поруйнувавши сумежні, наскочені околиці, чим швидше вертали домів. Про такий напад українського князя Володаря Ростиславича на захід згадує польський хроніст Винкентий Кадлубек під 1122 р., з доповненням Длугоша; такий і наскок польського короля Болеслава Стидливого через т. зв. Ворота на Белзщину в 1266 р. та набіг Лешка Чорного на Переворськ в 1281 р.

Звичайна лучба крізь цей граничний праліс відбувалася природними прогалинами серед ліса, полянами, полученими прорубаними шляхами т. зв. *просіками*. Для оборони таких переходів перед ворогом були в деяких певних місцях пороблені засіки з вузькими просмиками або воротами. Це були т. зв. *брони*. Таких брон, або як їх там звали „brány“ було багато в пограничних пралісах Чеського Ліса та Судетів, про таку брону на південь від Мислениць для оборони переходу на Угорщину згадує грамота з 1258 р. Населення сумежного з броною ополя, що звичайно займалося лісовим промислом, мало обов'язок сторожити воріт і в першу чергу в разі потреби боронити переходу. На польсько-галицьким пограниччю існувала така брона на південь від Судивишнева (Сендзішова), де ще в XIV-ім в. ціле опілля звалося „Заброною“ і належало до Судомирської кастелянії. Тут находилися ці „Ворота“ і „Наворота“, укріплені засіки, що їх не можна було обійти і коло цих польські полки, вертаючи з нападу на Белську землю, 19. червня 1266 р. розгромили Шварна, що пігнався за ними. (Ипат. літопис). Теперішнє село *Пшевротне*, на північ від Ряшева, своєю назвою і положенням відповідало би Наворотам літописи. На існування других воріт даліше на південь на Карпатським

Підгір'ю вказують дві оселі з назвою *Вроцанка*, одна над Яселкою на північ від Дуклі, друга на південний схід від Ясла. Далше на захід у цій самій лінії, близько устя Ропи до Вислоки, лежить село Пшисеки. З лісовими просіками звязані ще назви осель *Прусік* (Прусек, в актах з XV. в. зв. Проссек), на південний захід від Сянока, і *Присітниця* на північний схід від Березова. Про обо-

Душати́нське озеро.

в'язок населення берегти, сторожити лісні переходи пригадують оселі: місто *Стришів* (Strzyżów над Вислоком, в давних грамотах Strezow, Strzeschow), на південь від щойно згаданої Заброни, *Стражів* на захід від Ряшева, *Стружа* на півд.-зах. від Улянова, *Струже* присілок до Дембна при устю Вислока до Сяну та *Великі і Малі Сторожі* на південь від Сянока.

ПАНЩИЗНЯНІ ЧАСИ ТА ПОЧАТОК ШКІЛЬНИЦТВА.

З актів XV. віку¹⁾ видно, що скрізь існувала вже панщина. Матеріяли з люстрацій показують, що розмір панщини протягом XVI. століття постійно зростає.

Говорячи про панщизняні повинности, треба мати на увазі певну різницю, що існувала в практиці сіл, які були осажені на німецьким праві і на волоським.

В основі устрою сіл, осажених на німецьким праві, лежав устрій міст з німецьким правом, тільки, що він тут був простіший. Осадник німець або поляк, заплатив певну суму владі або панові та заснував на певнім місці село. Він сам діставав привілей на те, щоби бути дідичним війтом у тому селі та побирати з його певні доходи. Війти ставали наче другими дідичами: старшиною села і посередниками між селом і паном, деколи також і суддями. Села, осажені на німецьким праві,

---

¹⁾ М. Грушевський у „Джерелах до історії України-Руси“ (1895—1910) опублікував матеріяли, переховувані у варшавських та галицьких архівах — про переведення точної люстрації королівщини в 1565 р. в Сяніцькій землі. Матеріял зібрано не тільки про села королівські, але також і про приватні маєтки, якщо права власників цих маєтків на володіння ними не були цілком певні. В цих описах королівських маєтків, зібрано географічні відомості, економічно-господарські, побутові, історичні, зладжено реєстри людности та інвентар доходів; взагалі — маємо картину заселення і господарського стану, а головню — стану сільської людности.

платили власникові землі тільки чинш. Але вже в другій половині XVI. століття ця різниця зникає.

Села волоського права існували в Галичині, другі українські землі цього не мали. Це право занесено з Угорщини, з Молдавії та Семигороду, де така форма znana вже з кінця XII. віку. Най-

*Іконостас у церкві в Новій Веси, коло Нового Санча.
Світалив Др. М. Дзерович.*

старша документальна вістка, про осаду на волоськім праві в Галичині, походить з 1378 р. Осадчий (на Угорщині звався „кнез“) за певну суму грошей діставав привілей осадити село і бути в ньому ділічним старшиною. Війт діставав певний шматок ґрунту, одну третину чиншів, данин і судових доходів, право поставити млин, іноді й право на певну панщину селян.

Професор Р. Кайндль каже, що ідея волоського права позичена у німецького права. Головна різниця полягала в тому, що осадці на волоськім праві були переважно українці та мали своїх селян „судити своїм українським правом“; і тут було найменше визисків.

Грушевський пояснює, що хоч були такі привілеї та права, одначе подекуди пани вводили панщину та вимагали вже щоденної панщизняної праці. Також в йогож „Джерелах“ т. III. Львів 1900 — про „Економічне становище селян в Сяницькім старостві в середині XVI. віку“ читаємо, що поруч панщини існували ще й інші натуральні одрібки, які характеризуються по документах тим, що селяни „роблять, що (їм) скажуть,“ отже возять дрова з лісу, возять борошно з млина до двора, їздять з продуктами до міста і т. п. Селяни дратувалися; серед них росло глухе незадоволення. Часом вони відмовлялися виконувати некорисні для них розпорядження, не слухались самих королівських універсалів і зневажали їх. Більш активні та непокірні тікали в глибокі гори, складали банди опришків — на Гуцульщині Олекса Довбуш. Серед них наростав той настрій, що привів до отвертих вибухів в половині XVII. віку, коли в Галичині показалися козацькі полки Богдана Хмельницького.

Середина, а ще більше — друга половина XVI. в. були це часи, коли під впливом попиту на збіжжа незвичайно розвивається фільваркове господарство, а для забезпечення йому безплатного робітника — пани починають незвичайно підносити панщину.¹⁾ Селяни приватних маєтностей були

¹⁾ Людвір Кубаля: Szkice historyczne, серія 1—2.

безборонні супроти таких надужитъ своїх дідичів, бо король і його уряди не мали права мішатися ув відносини селян до свого дідича й приймати їх скарги. Але селяни з королівщин, коли їх зачепив тойже панщизняний процес, пробують знайти опіку у короля. Скарги їх на утиски держав-

Церква в Душатині.

ців, а особливо — на обтяження їх „незвичайними роботами,“ „против привилеїв і давніх звичаїв,“ на заведення щоденної панщини, так що селяни „не мають ніколи відпочинку“ — ці скарги стають частішими в середніх десятиліттях XVI., але з початком другої чверти XVII в., затихають, бо селяни вповні переконалися про безплідність цих скарг і про безсильність правительства. З 1559 р.

маємо поновлену скаргу селян зі села *Рогів* на щоденну панщину, дальше цікаву збірну скаргу з 15 сіл з перемиської королівщини на незаконні роботи та нововимислені драчі й побори. Потім скарги у великій масі прокидаються з приходом на престіл кор. Генриха — втретє заносять скаргу селяни с. Рогів і Вночанки із своїми сусідами на різні утиски державців, що їм кажуть далі щодня робити без перерви.

Правительство, супроти панщизняних надужитів в середині XVI. р.. уважає нормою один день панщини на тиждень, відтак дводенну панщину тижнево. Королівські грамоти регулюють селянські обовязки, але роблячи значні уступки державцям проти давніх звичаїв, підносять панщизняну норму. Ще більший зріст панщини викликало забирання селянських ґрунтів під фільварки, чи за привілеями, скуплею, чи й силоміць. Державці мстяться на селянах за їх скарги різними карами й утисками, так що самі королі поручають державцям не карати селян за ці скарги (кор. Жигмонт Август¹ наказує адміністраторові сяніцького староства не обтяжати селян села Боська і Вороблика понад старий звичай, 22. липня 1548 р. Акт 97; державцеві села Врочанки наказує, аби не обтяжував селян роботами, 5. серпня 1548 р. Акт 99. і Акт 112. — щоб дежравець села Рогів не обтяжував селян, 5. лютого 1559 р.) — і не боронити їм удаватися зі своїми жалями до короля — „бо це одинока для них оборона“. (Кор. Генрих установляє обов'язки для селян села Рогів, наслідком їх скарг на старосту, 4. травня 1574 р. Акт 130,

¹) Михайло Грушевський, *Матеріали до історії суспільно-політичних й економічних відносин Західньої України, у Львові 1906.* (Королівські акти 11—132).

— обовязки для селян с. Врочанки, наслідком їх скарг на свого державця, 5. червня 1574. Акт. 132, державцєви м. Тирави наказує залишити кривди й утиски, на які скаржилися міщани м. Тирави, 25 травня 1574 р.). Варто ще згадати, що Жигмонт А. позволяє шл. Одрєхївським оса-

Лемкині в гранатних горсетах: 1. Тєлєшниця Сядна, 2. Довжиця. (Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському проємжі, Львів 1935).

дити над річкою Вислоком село *Полаву* на волоським праві, 20. березня 1572 р. Акт 128. Знову Микола Ціковський, сяніцький староста, потвєрджує священника Івана на попівстві в селі *Мощаниці*, (тепер Мошанець) за відступленням йому цього попівства від місцевого вїйта і за рекомендацією (порученням) громади, 18 вересня 1560 р. (Акт 113).

Панщизняні повинности селян склалися головню з робіт; чинші і данини в натурі грали тоді другорядну ролю. Вони мали поважніше місце тільки там, де була мала рільна культура і де головним заняттям селянина була годівля домашніх тварин, лісна господарка. Заміна робіт на чинші була в цих часах дуже рідкою. Селяни мали за мало землі; лише в ряшівських і тарнівських сторонах¹⁾ мали селяни достаточну скількість поля; зате в лиськім і бохенськім пасі було брак землі. До того переважна більшість селянських ґрунтів було в тім часі власністю двора — так само як хата, інвентар, а навіть всі селянські знаряди. Селянин уживав ґрунту тільки доти, доки був в силі виконати повинности на річ двора, одначе селяни в королівщинах платили ланове і не робили панщини, але таких було в Галичині не багато. Також стан селянської худоби представлявся некорисно — і що до якости і що до скількості. Воли та рогату тварину тримали в більшій скількості тільки селяни в сяніцькій і сандецькій окрузі, зате пчільництво стояло досить високо, головню в дукельськім і сандецько-мушинських циркулах. Тут кожний селянин мав по кілька вулиів і мід вживав на — власні потреби, а віск продавав. Одначе негігієнічне мешкання, пожива, стрій, гноївки перед вікнами, пісна страва — це образ тодішнього села.

Тому сільський народ, прикований до землі, як робучий інвентар, був неписьменний; ціла його освіта розпочиналася й кінчилася катехізаційними науками в церкві. Нема навіть що згадувати про тодішні сільські шкілки, бо таких або взагалі не було, або якщо існували тут і там то лише ча-

¹⁾ Іван Кривецький, Галичина в другій половині XVIII. ст. у Львові 1909.

сово. З усних переказів¹⁾ знаємо, що це не були зорганізовані шкільки, само їх існування не було ніколи стале. Шкільки повставали лише там, де був парох охочий до просвіти, або дяк з замилюванням відданий своєму званню, що в своїй хаті вчив з букваря, а ще частіше з писаних табличок азбуки та трохи писати та числити, а ціла шкільна наука кінчилась на читанню псалтиря

*Жінки в народніх строях в селі Полонна
к. Буківська.*

й апостола. Не стало вчителя-дяка, не стало й шкільки, бо про неї не було кому більше дбати в громаді.

Щойно по переході Галичини і з нею західніх карпатських земель під Австрію, з окрема із наступленням на монарший престол Йосифа II. в 1780 р. починається в Галичині на полі шкіль-

¹⁾ Іван Ем. Левидький, Погляд на розвій низшого і вищого шкільництва в Галичині в рр. 1772 - 1800. і розвій русько-народнього шкільництва в рр. 1801—1820. у Львові, 1903.

ництва нова доба, засадничого значіння. Але й з тих йосифінських реформ на полі шкільництва, наслідник Йосифа II. австрійський цїсар Леопольд II. змінив багато. Йосиф II. старався, щоб народні школи, які казав закладати, ширили відомости між найширшими кругами населення, щоб населення мало з них користи при розвитку промислу, ремесла й рільництва. Тим сподївався він осягнути побільшення продукції, лїпше використання джерел доходу та побільшення числа людности. Одно з найважнїших розпоряджень Йосифа II., виданих що до народнїх шкіл — це його, зглядно надворної наукової комісії — розпорядок з 24 березня 1781 р. На його основі почали повставати в цїлій Галичині по містах і містечках так звані головні і тривіальні школи нїмецького типу з 1-4 клясами, а по селах парохіяльні шкілки. Одначе справа закладання парафіяльних шкілок — задля браку відповідних підручників в українській мові і відповідних кандидатів на вчителів — не могла поступати вперед, так що церков лишилася для селян і далі тою школою, де вони з проповідей, церковних наук і катехізацій черпали для себе підставові та початкові відомости. Тому духовенство мало записувати точно зміст голошених проповідей і предкладати при візитації деканови (куренда еп. П. Білянського з 13. липня 1783 р.).

Коли отже закладання парафіяльних шкілок по сільських громадах за часів володіння Йосифа II. не вінчалось майже нїяким успіхом, то заходи коло закладання нїмецьких шкіл у краю виказують деякі вислїди, хоч також не такі, як того верховні власти бажали. Вже в 1786 р. находяться окружні нїмецькі школи в Дуклі, Мушині та других галицьких містах.

Але по смерті Йосифа II. вступив на монарший престол його молодший брат, Леопольд II., а з ним вступила в шкільну діянку нова реформа — автономії школи, з признанням публичного виховання і впливу учительського стану на публичне виховання. Кожному учителеві вільно було висловити свою гадку в шкільних справах і предкладати проекти уміпшень та через це управа школи мала належати до її вчителів. Одначе і тепер через

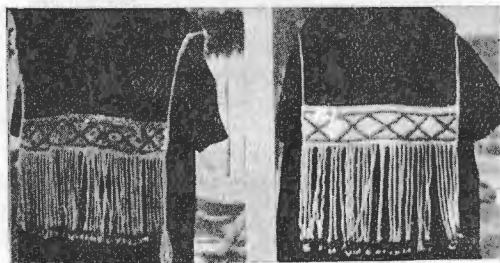

*Лемкиня і Лемко в народньому строю
в селі Явірки.*

байдужність тих, що стояли найблище українського населення в цілій Галичині та задля браку відповідних шкільних підручників, 18. і поріг 19. віку наш український народ переступив неграмотний, непросвічений, потрясений серед різних забобонів та без почуття культурних потреб.

На початку 19. віку були культурні відносини однакові в обох галицько-українських епархіях, львівській і перемиській. Але перемиська епархія випередила скоро львівську під оглядом просвітньо-

го руху, так що Перемишль став на якийсь час навіть осередком культурно-національного життя, що почало поволи пробуджуватися з кільковікового глибокого просоння. Це сталося околo 1816 р., як на єпископському престолі в Перемишлі засів о. др. Михайло Левицький та до свіжо зорганізованої капітули покликано на каноника о. Івана Могильницького. Оба вони надали тодішній народній школі народній напрям, вправді в тодішньому розумінню, уживаючи церковщину за основу народньої просвіти; але все таки заведена ними школа стала опісля розсадником народньої просвіти в краю та була тим цінним і високим культурним добутком, що по оживленій боротьбі з різними противностями, вивела український нарід на шлях, що його відтак застали Шевченкові часи.

Чугані з торічками: 1 Прелуки, 2 Команьча.
(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промежжі. Львів 1935).

ЛЕМКІВЩИНА В ЧАСІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.¹⁾

Положення сільського народу на Лемківщині й взагалі в гористих частях українських західніх земель в часі повстання Богдана Хмельницького пригадувало у багатьох положеннях простолюддя на Україні.

Почавши від Коросна на захід здовж Карпат аж до Шлеську, особливо в королівських економіях було багато солтисів, що мали подібні права й таку саму свободу, як козаки на Україні.

Солтиси мали обов'язок воєнної служби в королівських драгонах або піхотних полках, а вернувши з воєнних походів, вони ставали вибраними і вірнопідданими сторожами по своїх селах. Молодь часто-густо хапалася за розбійниче ремесло, нападала на двори багатих панів і купців, а від караючої руки справедливості крилися у недоступні ліси — подібно як козаки на Січ. Нарід у тім не бачив нічого злого або грішного, а навпаки полишив про славних розбійників легенди, що в них представляв їх героями й оборонцями, бо через те, що наводили пострах на доколишніх панів, облекшали тимсамим положення сільського населення.

Шляхоцькі двори й королівські економії поби-

---

¹⁾ Цей розділ опрацював Іван Бугера.

рали від населення данину за випас худоби на карпатських пасовищах, але населення не хотіло нічого давати, бо нарід в горах був гордий, упертий, любив свободу, тому тяжко переносив підданство й вперто протиставився шляхті. Декотрі села мали окремі привілеї й права, що їм даровано при заснуванні або за якусь прислугу зроблену королеві чи шляхті. Приміром: село Рихвальд у горлицькій повіті має ще до сьогодні привілеї різати барани, а м'ясо та шкури продавати в Горлицях. Другі знову таких привілеїв не мали, однак колиж прийшло боронитися від данини, то всі села покликувалися на видумані чи правдиві привілеї. З другої сторони не рідко лучалося, що шляхта чи економи нарушували дійсні привілеї сіл. З цього вибухали часто-густо різні спори і бунти. З одної сторони шляхта приміювала до непослушних сіл гострі кари, а з другої сторони, покарані села відповідали скріпленням діяльності розбійничих ватаг.

Перед повстанням Богдана Хмельницького зачала шляхта винаймати жидам горальні, мита і корчми, та щоб побільшити свої доходи, забороняла солтисам і упривілейованим селам, що мали права удержувати горальні та корчми, випалювати горівку. З тієї причини витворилася така атмосфера, що кожний шляхтич і королівський урядник мусів дрожати за своє життя.

Колиж в Україні вибухло козацьке повстання, нарід на Лемківщині сміліше підняв голову, бо вісти про побіди козаків над шляхтою збуджували приспані надії за свободу, а тимсамим панщизняний гнет був для них ще більше не до знесення. Розбійничі ватаги росли у великі дружини, а їх діяльність принимала застрашаючий вид. Тодішні

польські письменники кажуть, що на маленькім підкарпатськім підгір'ю було більше розбійників і розбоїв — чим на всій території Польщі.

Особливо вславилася своїми нападами дружина гершта Баюса. Вона зробила напад на Янушковичі, убила панів Трояновських, Бобовницького, Билину з Ліщин, напала на Ольшевського в Шарах і Домарадзкого в Ропі. Дружина Савки і Черца, сина дзвонаря з Грибова вдарила на Великдень 1646 р. на Ямгрудь, укріплений двір Менцінського, забрала в Зиндранові стадо з 77 коней, а в травню цього самого року напала на двір Дельнаса в Глиннику, на Циковського в Жегльцах, Козловського в Ропі, на село Роги коло Івоніча і Оріхву над Вислоком. Це все діялося на просторі кільканадцять миль.

Про силу тих розбійничих ватаг можна виробити собі поняття із цього факту, що два члени одної такої ватаги, що їх поставили перед суд в Бічі, видали поіменно 78 товаришів з 30 сіл. Колиб переглянути старі акта вийтівських судів Біча, Нового Санча, Мушини, Нового Торгу, Бардієва та старі записки по церквах, як також зібрати це, що заховалося досі в устнім переданню, то можнаб написати грубі томи про діяльність тих розбійничих дружин.

Одначе пімста з ненависти до шляхти грозила шляхті тільки, що, підчас повстання Богдана Хмельницького. Коли в 1651 р. вся шляхта вирушила проти Хмельницького під Берестечко, а в дома лишилися тільки самі жінки й діти, то на всім просторі Карпат лемківське населення підняло бунт. Богдан Хмельницький розіслав по західніх воєвідствах багато агентів, що їм поручив підбурювати простий нарід проти шляхти. По селах

і містах західньої Польщі, особливо на Підкарпатті, появилася багато волокит, людей здорових і незвичайно смілих. Куди вони тільки перейшли, там множились поміж людьми преріжні трівожні вісти. Говорили між собою люди, що шляхта збирається в похід проти короля, що упоравшись з королем, шляхта задумує вирізати хлопів, що Богдан Хмельницький йде на поміч королеві і т. п.

Страх упав на всю шляхту. У шляхоцьких домах передавали собі з уст до уст різні трівожні вісти: про таємні хлопські змови, про висланників Хмельницького і т. д. Одночасно тут і там вибухали пожежі. Горіли шляхоцькі доми й господарські забудовання, які не знати — хто підпалював.

І справді Хмельницький поважно думав підняти повстання на задах польської армії, що спішила під Берестечко. У союзі з Ракоцім, що мав заняти Краків, при допомозі хлопського повстання, думав Хмельницький освободити від шляхоцького ярма не тільки Україну, але й цілу Польщу. Агітацію поміж селянами на західніх частях Польщі вів Сташенко з 2000 агентами. Ці агенти вмiли знаменито вести агітацію проти шляхти. В польських селах говорили одне, а в українських друге.

По українських селах нарід радо стрічав агентів Хмельницького і ждав тільки означеного дня до рішучого виступу. А покищо відважніші вступали до розбійничих ватаг.

Польський історик Людвік Кубаля так пише: „Від Сяну аж до карпатського Підбескиддя, в околицях Коросна і Дуклі нарід українського обряду, збунтований шпіонами, горнувся до тих розбійничих ватаг, що безперестанку скріплялися напливом верховинців із польської і угорської сторони. Ці дружини були в порозумінню з розрухами вер-

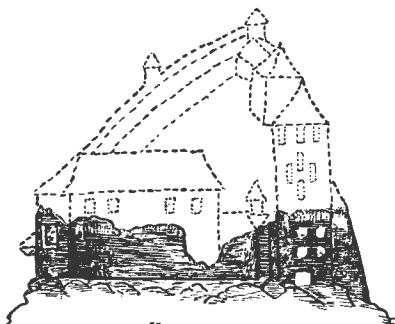

ховинців, що в краківському воєвідстві викликав Костка Наперський." Походження цього Костки Наперського покрите тайною. Сам він заявив перед шляхоцьким судом, що був незаконним сином польського короля Володислава IV. Виховувався в домі знатного, польського магната Костки, а опісля жив довго за границею. Можливо, що він був у козаків, а навіть бачився з Хмельницьким і Ракоцім. В 1651 р. він несподівано з'явився на Підкарпаттю, у краківському воєвідстві з універсалами Хмельницького і зачав підбурювати нарід проти шляхти. Він наміряв зайняти всі гірські переходи в горах і зробити похід на Краків. Правою рукою цього Костки Наперського був Станислав Лентовський, солтис зо Старого Дунайця, провідник всіх бандитських дружин в горах і для того прозваний „маршалком." Цей Лентовський був інтересний тип, що міг зродитися тільки серед вільної природи карпатських гір, та серед нездорових тодішніх відносин. До нього ходили хлопи з жалобами на своїх панів і Лентовський завсіди брав в оборону покритого хлопа. Як було можна то мирним способом, а коли мирні способи не приносили жадного успіху, то Лентовський піднімав похід населення проти даного шляхтича, чи навіть старости. Під його проводом в 1628 р. всі доколичні солтиси проголосили загальну хлопську мобілізацію проти старости Коморовського.

Цей то Лентовський розписав письма по менших солтиствах і селах в околиці й закликав нарід, щоб під проводом Костки громадилися проти „жидів і шляхти." Письма свої Лентовський розсилав „в імя Христа," котрого жиди вбили, і „в імя найяснішого короля, проти котрого шляхта хоче підняти бунт." Обіцяв народові свободу, по-

діл лісів і шляхоцьких земель, поміч від козаків і приказував всім, що хочуть прилучитися до походу умаїти свої хати зеленню, щоб переходяче народне військо, бачило своїх й не грабило їх. І той послідний приказ виконували найбільше. Усе населення збиралося на віча й всюди з поспіхом маїли хати зеленими галузками.

Сподіючись, що все Підгір'я повстане, Костка Наперський рішився дати знак до загального повстання проти шляхти і зняв несподіваний

Чорштин.

*Старинний замок (Щ. Моравскі,
Sądesszyna, Краків 1863).*

нападом замок Чорштин, над берегом Дунайця. Цей замок панував над цілим підгір'ям і боронив дороги з Угорщини на Краків. По противній стороні Дунайця простягалася угорська границя і розтягалися розлогі посілости Ракоці-ого, що збирався рівнож ударити на Польщу.

Занявши Чорштин, написав Костка Наперський до Лентовського і просив його, щоби чим скорше зо своїм полком і з як найбільшим числом народа спішив до замку на поміч. „Скажи хлопам,“ писав

Костка, „щоб пригадали собі всі кривди, що їх терплять від своїх панів, що мучать і гнетуть убогий народ. Тепер народ має прекрасну нагоду, то нехай користає із неї, бо коли тепер пропустять нагоду і не вибються на волю, то лишаться вічними рабами своїх панів. Шляхту хай беруть і нехай роблять із нею що хочуть. Скажи їм також, щоб взяли з собою одні сокири, а другі лопати. Підемо всі далеко, коли тільки буде на це охота. Маємо корисну умову з Хмельницьким, з татарами і маємо за собою німецьке військо“.

Одначе шляхті вдалося відвернути грозячу її бурю. Костка Наперський заняв чорштинський замок із маленьким числом людей, а поміч наспіла, коли було вже запізно. Сам Костка по занятті замку написав краківському єпископові, що в імени короля заняв Чорштин, зо страху, щоб ця пригранична твердиня, що лишилася без війська та не впала в руки Угрів. Він просив єпископа прислати йому куль, пороху і кілька гармат, вказуючи на це, що в замку нема жадної амуніції.

Але хитрість Костки, не тільки, що не вдалася, але ще його погубила.

Єпископ замість амуніції післав під Чорштин 60 драгонів, щоб відібрали замок. Вправді Костка оборонив замок перед горсткою драгонів, які почули, що лісами надходять ватаги хлопів, самі поспішно відступили. Але тріумф Костки скоро перемінився в трагедію і безславний кінець.

Коли розійшлася вістка, що драгони відступили від Чорштина і що хлопи на підгір'ю піднімають бунт, на єпископа і на шляхту напав великий страх, що побудив всіх до лихорадчої діяльності. Єпископ вислав скоро 250 піхотинців проти Костки, як також розіслав на всі сторони письма з прось-

бою спішити з помічю. Всі священники обов'язані були на проповідях в костелах і церквах взивати нарід, щоб не прилучувався до бунту. За першим відділом вислано скоро другий відділ із 200 людей і двома гарматами. Від Мушини відступили епископські драгони. Вже восьмого дня по забранню Косткою Наперським замку Чорштина зібрано около 1000 жовнярів.

*Руїни замку в Чорштині.
(Світлав І. Яремко).*

З цього видно, що шляхта в смертельній тривозі ділала скоро. А Костка не мав чим боронитися. В замку було всего 27 хлопів і 5 дівчат. Не було пороху ні куль. Костка запалив смолоскипи і в цей спосіб взивав ватаги хлопські на поміч. Але поміч не приходила. Два дні боронився перед великою перевагою. Третього дня хлопів стратили духа, зловили Костку і Лентов-

ського і видали їх польському полководцеві, щоб тільки вимолити для себе пощаду. Шляхта прийняла радо всі услівя облягнених, бо боялася хлопських ватаг, що спішили великими масами Костці на підмогу.

Упадок Чорштина завдав смертельний удар народньому повстанню на Лемківщині, що було в самім розгарі. Почавши від Дуклі і Коросна, цілі громади на Лемківщині під проводом своїх вїйтів піднесли бунт і спішили Костці Наперському на підмогу. Рівнож всі розбійничі дружини піднялися на ноги і під проводом своїх ватажків спішили на означене місце. Всі приготовлялися до походу, до якого взивав їх Костка Наперський.

Але на відомість про упадок Чорштина і полон Костки все розбилося і покрилося по лісах. А Костку Наперського і солтиса Лентовського завели в кайданах до Кракова і там по великих муках Костку посадили на паль, Лентовського почвертували.

При Костці знайшли універсал Хмельницького, що звучав: „Я Богдан Хмельницький подаю до відома всім підчиненим корони польської, що через щастя і благословення від Господа Бога нам зіслане, підбивши під свою власть землі, обіцяю звільнити вас від тягарів і робіт. Будете тільки на самих чиншах і при всяких свободах, як була до цього часу шляхта; тільки, щоб ви додержали нам віри, як наші українські підчинені і щоб панів своїх лишали, проти них повставали і до нас як найчисленнішими громадами приходили.“

Шляхта, вернувшись з під Берестечка, загоріла страшною жадобою пімсти проти збунтованих селян. Всюди зачалися слідства, суди й кримінали. Цілі села втікали в гори й ліси, щоб в цей спосіб

спастися від пiмсти шляхти. В горах одні промишляли розбоем, знову другі переходили на угорську сторону. Шляхта вела довгі роки боротьбу з розбійниками, бо всі, що брали участь в недавнім хлопськiм повстанню, повтікали в гори. Їх ловили і судили та мучили до смерти в Ораві, Марані, Сяноці, Риманові, Перемишлі і других містах. Оце тільки після шведського наїзду на Польщу, коли то король закликав підгірське населення на поміч проти Шведів, в Карпатах вкоротилося переслідування хлопів, а з тим вкоротилися і напади розбійничих ватаг.

ПОЧАТКИ РЕЛІГІЙНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ КАРПАТСЬКИХ ОКРАЇН.

На західні сторони Лемківщини здавендавна йшов сильний натиск¹⁾ на наш нарід у тому напрямі, щоб його перетягнути на римо-католицьку віру. Наслідком цього натиску та мало помітного опору з натискуваного боку дійшло до того, що в березівському повіті є села, де є навіть наші церкви, а немає на превеликий жаль ні одного греко-католика. Між такими селами, Крем'янка висувається на перше місце, де є церква — навіть у доброму стані, а зате нема ні одного українця; далше Обарим, де є церква, збудована в 1828 р., а всього п'ять родин українців; Динів²⁾, де є церква для 50 парохіян. Багато — як твер-

¹⁾ Також проф. др. В. Абрагам у праці п. з. „Powstanie organizacji łacińskiego Kościoła na Rusi.“ Львів, 1904 наводить цінні джерела до годинних відносин.

²⁾ Польський учений, професор Перемишлав Домбковський згадує в своїй праці п. з. „Stosunki narodowościowe ziem sanockiej w XV. stuleciu,“ що вийшовши з Кракова на схід, можна по двох годинах повільного проходу дійти до першого лемківського села.

Згадує також, що в XV. ст. існували в таких місцевостях церкви: Босько (1430), Вільхівці (1440), Добра (1433), Костарівці (1440), Новосільці (1441), Одрехова (1450), Пелля (1449), Полонна (1488), Сянік (1429), Сянічок (1467), Тирява волоська (1471), Тирява сільна (1439), Чертеж (1448). Знову в тих місцевостях, які тепер належать до березівського повіту, були чотири церкви: в Улючі, Волоші (Володж), Змінниці та Дидні. Найстаршу вістку находимо про церкву в Улючі, де в 1443 р. були священниками Яцко та Іван, далі про церкву в Волоші, де в 1444 р. був священником Кузьма. В церкві у Змінниці, де тепер нема ні сліду з українців, був парохом у 1467 р. Хведор, у Диніві був парох в 1491 році.

дять Домбковський — було греко-католицьких родин в Баричі, Бартківці, Веселій, Дидні, Сільниці, Темешові, — сьогодні ледви чи знаходиться всього 50 українців.

Про найстаршу церкву, яка задержалася ще й до наших часів, о. Нікорович згадує в шематизмі перемиської єпархії за рік 1879 (ст. 125) це повасиліянська церква в Улючі; збудована в 1510 році. Отже була би це найстарша церква на на-

Чаші: дерев'яна (ч. 126) — Великополе, скляна (Кобальт) — Руська Ропиця.
(Фот. Я. Фальковскі).

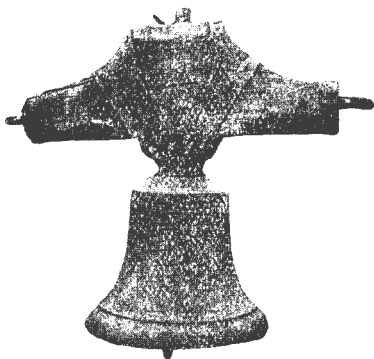
ших західніх окраїнах, яка досі в нас задержалася. Багато цінних документів про цю церкву лежить захованих у перемиському єпископському архіві. Там також передані три богослужбні книжки з XV. століття, які знаходилися в улючській церкві.

Подібно, як Одрехівчани, так і в Улючі зберігаються відписи привілеїв польських королів Собіського з 1682 р. та Августа II. з 1703 р., відносно прав та обов'язків селян Улюча до державців і щодо самої церкви. З цих привілеїв видно, що вже тоді церква та монастир існували в Улючі,

бо в них надається існуючому вже монастиреві землю на те, щоби мешканці Улюча, в разі ворожого нападу, могли хоронитися в цьому монастирі.

Про другу, з найстарших церков і найдавніше лемківське будівництво, про церкву в Іздебках, о. Нікорович говорить, що ця церква збудована щойно в 1670 р. (ст. 124.) Тодішня дідичка, Катерина

Старинний дзвін в церкві — в Андріївці, з 1484 р.

Переказ каже, що цей дзвін лишили в Андріївці татари, що втікали туди з угорської сторони.

На дзвоні знаходиться напис: Finum est hoc opus in honore Dei 1888 (1484).

Ваповська, подільська каштелянка, посідаючи цілий ключ доколичних сіл та міст, перемінила українські (греко-католицькі) церкви на римо-католицькі костели, а то в селах Бахір, Іздебки, Лубна, Глудне, Вара та на Динівському передмісті й передала їх єзуїтам.

В архіві римо-католицької єпархії в Перемишлі переховується грамота Катерини Ваповської з 23. січня 1593 р., що це в цілости потверджує.

Одночасно находимо про те, точні записки в Га-

расевича: „Annales Ecclessiae Ruthenae“ (Річники Української-Руської Церкви), де зібрані листи польського короля Жигмонта III., писані до грекокат. Єпископів.

Як сказано, всі згадані села зісталися без церков, а в Іздебках, щойно в 1670 році священник, Іван Зибарович, купив від тодішніх дідичів за 400 польських злотих, поле та одержав дозвіл на будову церкви і деякі пільги для неї, за що мусів щорічно платити данину.

У Лубній, церква існувала вже в 1593 р. та стояла на тому місці, де тепер латинський костел. Потім, як Ваповська забрала ту церкву, парохіяни зісталися без церкви, та аж в половині XVII. віку побудували церкву в тому місці, де вона стоїть тепер. Священник, Іван Бурдашевський, купив для тої церкви в 1702 р. трохи поля, одначе вже в 1703 р. шведські¹⁾ війська спалили церкву й 96 хат, разом з господарськими забудованнями.

Московські зазіхання до українських земель.

Московщина заспокоївши свої апетити на півдні, доступом до Чорного й Озівського моря, кинулася на північ, щоб у боротьбі зі Швецією добути „вікно в Європу“ через вільний доступ до Балтійського моря. Цей московський виступ підситив велику „північну війну“, що почалася наприкінці 1700 р. Москва, помирившись з Туреччиною, рішила разом з Данією і Саксонією завоювати собі побережжя Балтійського моря, рахуючи на молодість шведського короля, Карла XII. й не-

¹⁾ Про часи, шведських воєн, довідуємося з „З Нарису Історії України,“ проф. Д. Дорошенка.

підготованість Швеції до війни. Але вже перші невдачі переконали їх, що вони перемогли. Примусивши данського короля до мира й розгромивши московську армію під Нарвою — на південньому березі Фінської затоки, Карло XII звернув усі свої сили проти польського короля Августа. В 1702 р. Карло розторожив Августа й захопив Варшаву і Краків. Шведські війська посувалися у побідному поході на схід від Кракова та захопили тоді багато окраїнних українських осель. (Ще сьогодні оповідають, що в мимінських лісах на південь від села Босько — в Сяніччині, знаходяться мохом вкриті мури і звалища шведських укріплень. — На жаль, немає наукової розвідки про ці давні пам'ятки).

Тимчасом цар Петро вимагав щораз нових жертв з боку України. По розбиттю Карлом Августа, виганяє його з Польщі; Шведи займають Львів і в 1706 р. покорює Саксонію. Затривожений московський цар, Петро стягає українські сили з Галичини та наказує фортифікацію лінії Дніпра. Впала тривога на Московщину, глухий шум невдоволення покотив по цій Україні. Стільки літ боротьби зі Шведами, за московське „вікно в Європу“, стільки втрат у людях і майні для чужої справи, примусило здорово думаючих, українських патріотів застановитися над тим, чи й далі їм по дорозі з москалями. Призадумався над тим питанням і сам Мазепа, український Гетьман (1687-1709). Віджила з свіжою силою ідея українсько-шведського союзу, реалізована вже великим Богданом Хмельницьким.

На коротко здержимося від дальших подій та наведемо коротко про гетьмана Хмельницького.

Польський історик Людвик Кубаля пише так:

„Була то людина (Богдан Хмельницький 1648-1657) з кожного погляду незвичайних розмірів, настільки переростала людей навіть високо здібних, що переходила межі зрозумілого. Можна про нього сказати, що вродився на володаря: умів укрити свої заміри, в критичних моментах не вагався — скрізь сильна воля і залізна рука“...

„Територія його влади майже звідусіль мала відкриті границі — не розпоряджав він, як Кромвель, (анг. муж стану 1712) вишколеною інтелігенцією і засобами старої і сильної держави; війна, фінанси, державне господарство, адміністрація, зносини з сусідними державами — все треба було створити і все лежало на його голові. Мусів добирати і вчити людей, вглядати у найдрібніші подробиці. Та коли його військо не вмирало з голоду, коли мав зброю, гармати, амуніцію, добрих звідчиків і зручних агентів, коли не бракувало йому ніколи грошей — то це була його особиста заслуга“...

Для України гетьманство Хмельницького відкрило і створило нову добу історії. Він створив нову Українську Державу. Він зумів з'ужити для будови держави останки української шляхти, підняв з занепаду міщанство, перед селянством відкрив надії нового життя¹⁾. — У всій Україні, аж по Карпати, спалахнуло повстання проти Поляків. Як повстання упало та українські козаки залишили Галичину, багато учасників повстання уступило разом з козацьким військом і далі служило під українськими прапорами. Осталим, за участь у повстанню, польський король Іван Ка-

¹⁾ Др. Іван Крип'якевич у науковій розвідці п. з. „З історії Гуцульщини“ пише, що в 1648 р. під кінець літа до Галичини війшли козацькі війська під проводом Богдана Хмельницького.

змир сконфіскував їх землі та передав на власність Полякам. І так переходили найкращі українські землі українських бояр і селян в чужі руки Сангушків, Потоцьких, Чарторийських, Моравських, Білінських, Росоцьких, Островських, Вікторів.¹⁾

Богдан Хмельницький вказав невиробленим дотепер масам *ідеал власної держави*. По довгих століттях забуття, він, знову зробив Україну го-

Старинний замок у Сяноці над Сяном.

57

лосною і славною, — увів її на широкі хвилі міжнародної політики, зручно змагався з могутніми сусідами, та увійшов у зносини майже з усіма державами Європи. В його часи, український нарід знову зажив повним національним життям, освідомив собі свої — великої ваги завдання, почув себе нацією. Тому Хмельниччину уважаємо

¹⁾ Кс: Ліска. «Najdawniejsze akta sądu grockiego w Sanoku» Том XI.

одною з найважливіших епох нашої української історії.

Другим, не менше славним українським гетьманом — що його згадуємо — став гетьман Іван Мазепа.

Україна, і з нею всі українські землі, нищена й виснажувана царем Петром, прорубуючи москалям „вікно в Європу“, скочувалася в пропасть політичної неволі й економічної руїни. Тоді, свідома загрози українська старшина в 1706 р. кличе до Мазепи, устами українських полковників Апостола й Горленка: „Всі ми, за душу Хмельницького, Бога молимо за те, що він визволив Україну з під чужого ярма, а твою душу й кости діти наші клястимуть, коли ти залишиш козаків у такій неволі“. ¹⁾

Мазепа піввав зв'язки з Московщиною та його державницькі заміри обняли ідеали визвольних змагань України, сягли ясним промінням у найдальше майбутнє. Залишилися по наші часи прапором і програмою української Державности. Ім'я Мазепи стало символом незалежності і свободи.

Сумна доля стрінула Галичину з її окраїнними землями — з Лемківщиною в XVII.-XVIII. ст. Умовини політичного життя ослабили цілком міщанство, духовенство та неносильним ярмом лягли на шиї селянства. В кінці 1773 року Галичина перейшла під владу Австрії. ²⁾ Вищі верстви українського народу в Галичині були спольщені та хоч духовенство і народні маси, міцно держалися свого східнього греко-католицького обряду, як оди-

¹⁾ Микола Голубець, Велика Історія України, Львів 1935 р. ст. 523.

²⁾ Кс. І. Сиганські »*Historja Nowego Sącza*« Т. I. Львів 1901. ст. 104 пише, що в 1771 р. відібрано від Польщі 275 сіл і 7 міст Н. Санч, Н. Торг, Коростенко, Мушиву, Тилич, Північну і Ст. Санч та прилучено до Австрії.

ногого заборона перед заглодою, але помітний був загальний упадок духа й зневіра.

Такий стан тривав аж до 1848 р. В Галичині оживилася діяльність польських революціонерів, що почали підготовляти збройне повстання для відбудови польської держави. Австрійський уряд, щоб паралізувати діяльність революціонерів, став

*Середина церкви; Царські ворота. Команьча, пов. Сянік.
(Фот. Я. Фальковскі).*

через своїх агентів нацьковувати селян на дідичів, і в 1846 році в західній Галичині, коло Тарнова, польські селяни кинулися бити і різати своїх панів, що нібито йшли проти цесаря, що стояв за селян. Австрійська адміністрація оцінила ці настрої народу й спонукала перевести остаточне скасування панщини, що і було проголошено па-

тентом 16. квітня 1848 року. Основою реформи був викуп селянських ґрунтів державою, якій селяни мали сплачувати продовж 40 літ, починаючи з 1858 року, за те і дідичі звільнялися від усяких обов'язків що до своїх колишніх підданих (кріпаків) — заступати їх у суді, допомагати в тяжких випадках і т. п. Викуплену землю поділено на ріллі — 36-42 морги поля, в одній полосі, від

Величавий відпуст в селі Кальниця, коло Балигорода, уряджений Впр. о. Т. Хомкою місцевим парохом в 1935 р.

хати до межі друдого села; піврілок, третина, четвертина, стаяння-вертання; що задержалося досі в більшості сучасних лемківських селах. Та при переведенні реформи не було впорядковане право володіння на ліси і випаси, та це викликало нескінчені ще і досі процеси і руйнувало селяни. За дідичами (і тоді не було ко́му обсто- яти за селяни!) залишені привілеї — право про- пинації, монополь на пудження-викурювання і про-

дажу горілки та багато йнших, що на довгі часи залишилися джерелом різних непорозумінь і справедливого незадоволення селянських мас.

Про знесення панщини ще досі свідчать „хрести свободи“, що вирости тоді на всіх галицьких дорогах і роздоріжжях. (Знані події в лиському повіті з 1932 р. — як уводжено т. зв. „свято праці“ — вказує, що населення незвичайно багато вистерпіло в панщизняних часах).

Хата (хижа) з підмурівкою від переду та з висуненим боїщем, Жерниця Вижня.

(Я. Фальковскі — В. Пашницький, На лемківсько-бойківському промешжі. Львів 1935).

ПЕРЕХІД ГАЛИЧИНИ РАЗОМ З ЛЕМКІВЩИНОЮ ПІД АВСТРІЮ.

Галичина, разом з Лемківщиною, перейшла — як вже згадано — 1772 році під владу Австрії. Вона находилася в дуже занедбаному стані, як економічному, так і культурному. Вищі верстви українського народу в Галичині були спольщені, на полі народнього шкільництва панувала повна темрява. У безвихідному положенню находилося сільське населення. Щойно серед українського духовенства починають з'являтися люди, що свідомо виступають в обороні прав української народности, домагаються пошанування української мови в письменстві і житті. Серед них визначається Іван Могильницький, перемиський священник, що обороняє права української мови в школі. Коло єпископа Івана Снігурського в Перемишлі гуртуються в 20-30-х роках цілий гурт учених і патріотично настроєних священників: Йосиф Левицький, автор граматики української мови (1834), Йосиф Лозинський — етнограф, Антін Добрянський — історик, Іван Лаврівський, (його свояки довгі літа були парохами в Одреховій та в Тарнавці — Сяніччина). Одначе, найбільший вплив на початок національного відродження Українців під Австрією, спричинила знайомість із творами нової української літератури в Наддніпрянській Україні, з українськими історичними виданнями Миколи Костомарова — історика, Пантелеймона Куліша — письменника, Миколи Гулаки — професора, Опанаса Марковича — визначного етно-

графа, Василя Білозерського, та в першу чергу геніального українського поета — Тараса Шевченка.

Піонерами національного відродження Галичини стала т. зв. „українська трійця“ на чолі з Маркіяном Шашкевичем, Іваном Василевичом та Яківом Головацьким. Вони, всі три, ще на шкільній лаві захоплювалися ідеєю відродження українського народу в Галичині та під впливом українського письменництва на Україні задумали працювати над відродженням української народності в Галичині, бажаючи оперти його на духовому зв'язку з Наддніпрянською Україною, з її багатою національно-історичною традицією та спадщиною. В 1837 році — Шашкевич видав збірник „Русалка Дністровая“, першу книжку в Галичині, писану народною, українською мовою. Ця книжка — дарма — що її скоро по виході уряд сконфіскував, зробила велике вражіння на громадянство, зокрема на українську молодь. Шашкевич, як про нього пізніше Головацький писав „запалив вогонь, котрий лише гробова персть загасити може, спас народ від загибелі та отворив очі кожному письменному чоловікові, в котрого лишилося ще незіпсоване українське серце, показав йому його положення й обов'язки для народу і спосіб, як ці обов'язки треба сповнити“. Члени цієї трійці збирали народні пісні, оголошували їх, писали статті про життя і побут українського народу, стараючися викликати зацікавлення українськими справами серед своїх і чужих. Вони, перші піднесли політичне, культурне та економічне становище українського народу в Галичині.

Нажаль — ця здорова народня струя довгі роки продиралася крізь темряву, заки і на Лемківщину дійшли її здорові зерна національного відродження.

ПОДІЛ ГАЛИЧИНИ.

Від першої хвилини (в 1848 р.) пробудження національного життя в Галичині, виринула важна національно-політична конечність поділу „Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським, князівством Освенцімським і Заторським“ на дві окремі часті, на східню-українську і тісно з нею зв'язаними південньо-західніми окраїнами — і західньо-польську, що з виводом прав до деяких цих земель виступила Прусія, Росія та Австрія.

І саме під покрівцем надграничних замішань і пануючої зарази, австрійські війська заняли на приказ цїсаря Йосифа II. найперше Спиж, а незабаром потім також частину нинішньої Сандеччини. Одначе по довгих переговорах, торгах, доказах, політичних укладах переведено поділ краю на дві половини: „Західню Галичину“ зі столицею Краковом, і „Східню Галичину“ зі столицею Львовом. Така зміна в укладі політичних границь Галичини зайшла в 1846 р. Під претесктом — недопустити до вибуху польського повстання, займили австрійські війська в березні 1846 р. місто Краків, Австрія в порозумінню з Росією та Прусами скасувала краківську республіку та ці землі прилучила до своїх посілостей.

Східня-українська Галичина й західня польська різняться між собою суспільно-економічним жит-

тям, побутівщиною, релігією, взагалі культурою — своїми географічними умовами; спокійне й безпечне життя на заході причинилося дуже значно до зросту числа населення, до піднесення його добробуту та заможности — натомісць на отвертім сході, виставленім на безнастанні напади татарських орд, на часті руїни — інакше ускладнювалися суспільно-економічні відносини. Тодішня західня Галичина лежала ціла по лівім боці Висли й обнімала землі, з яких при Австрії лишився тільки невеличкий скравок в околиці Кракова — і сам Краків²⁾.

Під напором розбурханих народніх мас, появився в дні 25 квітня 1848 р. так званий цісарський маніфест, що вводив у життя першу австрійську конституцію з широкими запоруками прав усіх народів взагалі — між якими не бракувало також галицьких Українців.

У Галичині починається живий український рух. Українці передають перший меморіал відносно прав Українського Народу під Австрією, заснують перше політичне товариство „Головну Руську Раду“ у Львові, в травні 1848 р. виходить перше число першого українського політичного часопису „Галицька Зоря.“ Серед загального піднесення проголошують щораз то нові українські національно-культурні й суспільно-політичні домагання, організують поспішно національно-культурну та суспільно-політичну роботу. Цілу діяльність у цій справі взяла в свої руки Головна Руська Рада. Вона вияснює справу поділу Галичини між широкими кругами українського насе-

¹⁾ Іван Кривецький: *Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850.* Львів 1910,

²⁾ І. Кривецький: як попередно ст. 18.

лення в краю, при допомозі своїх філій, преси, відчитів, поїздок та освідомляючих рефератів; — з'окрема веде заходи поза границями краю, щоб виказати конечну потребу поділу Галичини на дві часті — окремо українську — з її приналежними адміністраційними, скарбовими, судовими та дру-

Церква в Завадці біля Риманова.

гими властями — та окремо польську; бо ці обі часті Галичини під кожним оглядом різняться між собою.

Головна Руська Рада, у другому меморіялі до Міністерства внутрішніх справ висказалася, що: „Поділ Галичини є для Українців питанням життя, бо тільки таким способом можна раз на все покласти кінець чужим затіям в українським краю —

тільки таким способом можна уможливити Українцям свободний розвій їх народности.“ — Дата цього меморіялу: 28 жовтня 1848 р.

Тимчасом у краю і в самій австрійській державі зайшли події, що не лишилися без впливу на заходи Головної Руської Ради. Революційний рух у Львові 1-2. листопада 1848 р. викликав знову важні наслідки. В цілім краю проголошено воєнний стан, позакривано товариства, здержано видавання часописів. У Кракові зорганізовано губерніяльну комісію, та на основі міністерського розпорядку¹⁾ піддаючи під її управу шість західно-галицьких адміністраційних округів: бохенський, вадовицький, ряшівський, сандецький, тарнівський, і ясельський. — „Це викликало між цілою українською людністю невдоволення“ — так писав останній меморіал Ради — кінчаючи заявою, що „український народ ніколи не перестане стреміти правною дорогою до поділу Галичини, конче потрібною для спокою та порядку цієї української часті Галичини“.

Але австрійські чинники ніяк не хотіли погодитися з таким поділом Галичини. Тому в адміністративному відношенні поділено Галичину на три адміністраційні округи, що їх назвали від їх головних міст: Львова, Кракова і Станиславова.

Адміністраційна краківська округа обіймає край від Карпат аж по Вислу й поріччя Сяну, або давніші округи: бохенський, вадовицький, ряшівський,

¹⁾ „Зоря Галицька,“ 1849, ч: 7 пише: „В тім міністерським розпорядку бачимо вступ до поділу Галичини на українську й польську частину та щирю волю теперішнього Міністерства у виконанню рівноправности всіх народів. Мусимо — одначе — додати, що дуже боліло би нас серце, якщо українські часті ясельського, сандецького та ряшівського округів не були би відділені й прилучені до нас; натомість ми хочемо, щоб мазурська часть сяніцької округи була прилучена до Кракова. Через це було би свободніше і мазурам — і нам.“

сандецький, тарнівський та ясельський з деякими частинами перемиської й сяніцької округи. Властива українська частина сяніцької округи увійшла в склад львівської адміністраційної округи зі судовими округами в Балигороді, Ліську, Сяноці і Шавнім.

Судові округи в кракійській адміністраційній окрузі устанавлено в Короснянщині: в Березові,

Типи населення Лемківщини зо села Милик — Новосандеччина.

Домараджі та Коросні; для Грибівщини: в Грибові та Снітниці; для Новосандеччини: в Новому Санчі, Криниці, Ліманові; для Горличчини: Беч, Горлиці, Маляслів (Маластів); для Дуклянщини: Дукля, Ріманів; для Ряшівщини: Глогів, Ряшів, Стрижів, Тилич; для Ясельщини: Злигородок (Змигород), Крамна, Ясло; для Старосандеччини: Коростенко, Ляцко та Старий Санч.

Такий поділ з деякими змінами задержався аж до розвалу Австро-угорської Монархії в 1918 р.

ЛЕМКІВСЬКА ВЕЛИКА ЕМІГРАЦІЯ.

Давно минули ці часи, коли Лемко, прив'язаний до „клаптика“ гірського, невдячного поля, кидав собою на всі боки, щоб вижити свою численну родину. Ще при кінці другої половини минулого століття почали Лемки кидати масово свої „хижи“, та виїздити за Океан на заробіток.¹⁾ Були це золоті часи!

„Няньо роблять на талярі в Гамериці“ або: „Кет би лем не тоти гори, не ялиці; Виділа би я свого няня в Гамериці“; заховалось в народніх співанках. Туга й одночасно очайдушність, бажання кращого завтра, відбилось у піснях:

„Ой, лишу я тя, лишу!

Лем си сяду на куляю, Лем ся поколишу!“

І працював Лемко, як „сомар“ під землею (в майнах-копальнях вугля), нарівні з мулами — (яких там уживали до перевозення вугля, візків-штріткар); у поті чола працював, щадив, стуляв гріш, щоб допомогти залишеній рідні в Старому Краю та скоро вернути й завести кращий лад, як перед виїздом.

Не було хати на Лемківщині, щоби хтось з челяди не мандрував за море. Ці, що не могли з різних причин (нездібність до виїзду, військові перешкоди і т. п.) виїхати за Океан, ходили гур-

¹⁾ Лемківські документи і оригінальні листи. Течка: Лемківщина. Наукове Товариство ім. Шевченка Львів 1936.

мою в часі вчасного літа на Угорщину на жнива, або як самі Лемки кажуть „по пшеничку над Тису і Дунай“. Відси і пісні:

„Задзеленіла рута, як Дунай ріка“ —
 або „Пасу коня тай думку думаю;
 Моя мила ходить по Дунаю“.

Відси привозили „зароблене“ та зимувалися в своїх хижках, заробляючи ще зимою в лісах, або при доставі дерева до міста.

Виплітання полукішків у шлях. Вороблику, коло Ряманова.

Цих Лемків, що виїхали за Океан, стрінуло болюче явище. Там Лемко побачив наглядно та відчув на своїй шкірі, як тяжко жити неграмотньому між чужими. Різні американські брацтва, з'окрема церковні, засновані тоді в Америці, гуртували „без'язичних гринорів“; однак не давали помочі ані пільги ніякої, хіба, що збирали членські вкладки, а в разі смерти члена займалися похоронами та деколи поладнали грошево-спадкові

справи помершого. Певної мети об'єднання під український національний прапор, про те — тоді мови не було! Філядельфійські, пітсбурські, ню-йорські,¹⁾ бостонські, бальтиморські та вашингтонські товариства-братства гуртували прибережних емігрантів; однак ці, що пішли ще глибше в американський край, над ріку Міссісіпі, Кольорадо, пропадали — цебто загублювалися в чужинецькому морі. А були ще такі Лемки, що заробляли далше ще на захід в стейтах Невада, Арізона, Монтана, Дакота, Небраска, Канзас; цих вже — по словам Лемка — „вовча зізда, опискала“.

Лемко за Океаном не залишав ніколи нагоди, якщо хто вертав до краю, щоб не передати різних дарунків, в першій черзі своїй найближчій рідні та дальшим своякам і знакомим — сусідам „талярів, дакус дугану — тютюну, одіння — гозів дзеків — каптанів — хустин — фацеличат“.

Викупував задовжену „на дорогу“ — рідну ниву та щадив, щоб призбирати якнайбільше гроша і по повероті поширити своє майно.

Еміграція приносила ще такі користи, що майно залишалося безнастанно в руках найстаршого сина, що на основі спадщинного звичаю переходило з рода в рід на найстаршого сина рідні — з правом сплати належних пайок молодшій рідні — розуміється грішми; приміром найстарший син одержав по своєму батькові ціле господарство з хатою та господарськими забудуваннями і поле, але молодшим братам мусів помогти вийти в людей, цебто вивінувати їх та свої сестри випосажити і дати їм придане. Коротко скажемо, що він мусів викупити собі ціле майно від молодшої рідні,

¹⁾ Листи Василя Левчика і Степана А. Пельва. Течка: Н. Т. Ш. 1936.

даючи одному братові — гроші на дорогу до Америки, другому помагав присадовитись і загосподарити у „присташах“, ще третього навчити ремесла, або дати йому належну — як господарському синові працю в себе, поки не знайдеться відповідне для його пристаство в своїм — або в другім селі.

Ці сплати тяжко було в початках першої еміграції вирівнювати, одначе з припливом більшої готівки в гори — і сплати, придане — віно та викупи пайок, належних до окремого господарства — ставали більшими, але zarazом легко було їх вибутися. Бо, коли найстарший брат виїхав до Америки — дуже часто ще за життя своїх батьків — тоді міг сплатити, щєбто вивінувати молодшу рідню та вертати на своє господарство. Дуже часто їхав молодший брат за море та він помагав найстаршому братові, або батькам вивести в людей свої діти. І не було випадків, щєб Лемко-емігрант відказався помогти своїм ріднім. Тому й Лемківщина в довоєнних часах була найкращою країною українських земель, де братня згода і мир — царили в кожній лемківській хижечці.

Таке було в перших початках лемківської еміграції, до війни та по війні. Та треба ще згадати, щє Лемко перший з Українців „відкрив Америку“, бо його сама доля примушувала кидатись за вижиттям. А доля ця під кожним оглядом незавидня для Лемківщини — Лемко крім кусника гірського поля нічого більше не мав! І ліси перейшли в чужі руки, і краща підгірська земля осталась в посіданню західніх поселенців.

Одначе це не зломило Лемка, бо найтяжчі часи голоду при кінці минулого століття — і „морову хворість“, щє в перших роках нашого століття

здесяткувала Лемківщину, Лемко видержав і не „виронив“ самовільно ані одного загінчика поля — на марне. За гроші Лемка-емігранта будовано величаві, питомо лемківські церкви, бо Лемко, будучи за Океаном скучав роками за своєрідною церквою; „в чужих — мовляв — кальвинських „церцьстільплях — костелах“ негоден дошептати пацерика“. Він не жалував гроша на народні цілі

Пасіка Степана Вархоляка в Королівському Вороблику.

— на школу, на книжку — але на жаль — не було тоді багато таких (честь виїмкам з поміж нашого греко-католицького Духовенства!) — що знали як слід повести та для народа примінити його надбане.

Ми старі емігранти, що живемо в Америці 35, 40, та декотрі і 50 літ — уявляємо собі наші села, наші звичаї й обичаї, такими, якими ми їх лишили тоді, як виїздили молодими з рідного краю. Але якщо ми мали би нагоду повернути тепер до своїх

рідних сіл і містечок, ми побачили би велику зміну у всім: у будові хат, у сільській ноші, в наших стародавніх звичаях і обичаях. Ми завважили би, що і характер нашої молоді не такий, який ми зі собою принесли. Нас учили покори і лаполізання й це відємно відбилося на нас і тут у новому світі. А тепер ми читаємо у старокраєвій пресі, або довідуємося з приватних листів, як наша українська молодь гордо ставить чоло і бореться за свої права і за волю свого народа.

Та коли в старім краю, у консервативних селах, заходять зміни, то тим більше в Америці на наших очах так світ змінюється, що ті, котрі виїхали відси 20 років тому, якщо повернули би назад, то не пізнали би Америки.

Всі ті, що виїхали з Америки перед війною, оповідають собі, як то вони були на „борді“ у газдині; нас 12 мешкало в двох кімнатах на поверсі, а на долині була кухня і zarazом їдальня, а у фронтівій світлиці була спальня господарів. Ви пригадуєте собі, як ви приховили з „майнів“ брудні і чорні, мов коминяр, лиш очі й зуби світилися. В неділю ви йшли пішки кілька миль до церкви, або товклися трамваєм („стріткарєю“). Весілля й похорони обслуговували „керичами“ запряженими кінями. Навіть сторожа пожарна вживала коней, а по декотрих менших містечках охочі хлопці тягнули сикавку до пожару.

Тепер „бордингери“ минулися, від коли еміграція спинена. Кожна родина мешкає сама в дома і найбідніша має 6 кімнат. З фабрик і майнів не приходять робітники брудні до дому, бо при робітнях є умивальні з теплою водою і шафи на убрання. По скінченню роботи робітники умиваються, перебираються в чисту одіж і так прихо-

дять до дому. Майни освітлені електрикою по всіх закутинах. Мули вже не тягнуть возів з вугіллям, лиш електричний мотор сповняє ту службу вигідніше і дешевше. Коней не побачите більше в місті, хіба денедє на фармі. Трамваїв щораз менше, а їх місце заступають автобуси. Особові та тягарові потяги зредуковані, а залізні дороги заростають буряном... Комунікація відбувається автомобілями і літаками, а товарі доставляється троками. Тому повстають цементовані дороги по цілій Америці. Тисячі автомобілів сунеться по всіх усюдах наче мурашки, а в воздуху літаки кружляють мов птахи.

Та тепер спитаєтєся, чи покращало від того поступу життєя робітника в Америці? Щоб на це відповісти, треба перейти історію нашої еміґрації. Коли ми приїхали з Лемківщини бідні і голодні, то ми вдоволялися чим небудь. Там ми мешкали в курних хижках, а тут дістали комнати; там ми їли м'ясо на Великдень, а тут майже щодня; там ми робили цілий рік на мізернім господарстві і не могли придбати грошей на податок, а тут, хоч ми працювали тяжко і небезпечно, але за свою працю ми дістали платню, з котрої могли відложити частину до банку як наш дорібок. Отже ми були з такого життєя вдоволені, бо в старім краю ліпшого не знали.

Як настала війна в 1914 році, тоді фабрики пішли в рух. Особливо відливарні заліза запотребували стільки робітників, що і бомів-неробів гнали „полісмєни“ до роботи. Через мобілізацію забракло робітників мущин, то на їх місце ставали жінки до роботи і виконували майже всю канцелярійну роботу, а навіть були кондукторами на трамваях і залізницях. Платня пішла вгору, так

що прості робітники заробляли від 7 до 10 дол. денно, а механіки від 12 до 15 дол. З подвижною платні подорожіли товарі, але всеж по оплаті видатків на прожиток лишалася значна готівка, яку можна було заощадити. А що наші люди звичаєні щадити зайвий гріш, то і тоді скориставши з добрих заробітків, відкладали собі надвижку до банків. Так як в старім краю кожний українець радо хоче мати своє власне господарство, так і тут кожний український робітник хотів мати свій кутик, свою хату, тим більше, що чинш за мешкання пішов дуже вгору. По війні українські емігранти стратили надію на поворот до ріднього краю і зачали купувати доми. Появилось багато спекулянтів на землю, що закуплювали цілі фарми близько міст або фабрик, парцелювали на „лоти“, продавали парцелі, або будували модерні доми для робітників і продавали на сплату. Кредит був необмежений; хто мав тисячу долярів готівки, міг купити дім за 5 або 6 тисяч на сплату. Роботи йшли добре і по війні робітники зачали жити по американському. Кожний мав вигідне мешкання, електричне освітлення, ванну, газ, модерне ogrівання, гарні меблі, радіо. Більшість робітників купили собі автомобілі, щоб виїхати до роботи, а в неділю на прогульку. Можна сказати, що це були золоті часи в Америці, та на жаль, не довго тривали.

Ніхто не сподівався, що заробітки в Америці так скоро минуться й ніхто не був приготований на безробіття. Хто мав які гроші, вложив їх в реальність або в торгівлю. Хто виплатив один дім, купував другий на сплату; інші розширювали свої „бизнеси,“ то посилали дітей своїх до висших шкіл, а декотрі складали свої ощадности до бан-

ків. Аж наступила депресія, котра попсувала всі пляни до успіху. Перші ластівки краху показалися на біржі в році 1929, як зачали упадати уділи всіх установ. Тоді потерпіли середні класи населення. Відтак зачалася знижка платні по фабри-

• Величава мурована церква в Криниці, зб. 1872 р.

ках і зменшення робітничих сил. В 1931 і 1932 роках зачали замикати банки. Припинилася сплата реальностей і наступили ліцитації. Насамперед побанкрутовали спекулянти на реальностях: багато з них життя собі повідбирали. Відтак депре-

сія доторкнула і робітників. Одним пропали гроші в банках, другі потратили невивплачені реальності; бизнесмени потратили на товарах, бо ціни впали дуже низько, потратили на боргах, яких не могли стягнути від своїх покупців. Словом люди потратили свої ощадности на всіх ділянках і підприємствах. І так живемо тепер в Америці без гроша, незадоволені й непевні свої екзистенції. Хто зберіг якусь готівку, то до решти вичерпує; хто не має готівки — той живе з мізерної заповоги уряду. А безробіття триває дальше, котре діткнуло не лиш робітників, але і бизнесменів і професійних людей. Як робітник не заробить, то не має защо купити товарів в склепі, не заплатить ні священикові, ні лікареві, ні учителеві, не заплатить чиншу за мешкання й на тім терпить і середня кляса населення¹⁾.

Одначе північна Америка перестала бути золотою країною вже по світовій війні. Тоді наш і закарпатський Лемко мандрував до південної горячої Америки. Одне йому, лише, коби заробити „кушенька таляриків“. Платні агенти аргенської та бразилійської держави манили туди сотки Лемків.

Осідали Лемки, по приїзді переважно на фармах. Вели там далеко гірше життя, як у правдивій Америці. Не могли вдержатися. Нападали їх тамошні дикі племена, грабили добуток, нищили засіви, часто вбивали цілі родини тамошніх оселенців. Також різні слабости, як жовта фебра, тиф, десяткували їхні ряди. Дошкулювали надто нашим Лемкам стада малих мушок, які несуть непомітно свої яєчка під нігті на ногах, або й на

¹⁾ Лемківщина Течка 1. Н. Т. Ш. Львів 1935. (З амер. листів, письмо Василя Гришка з Алентави Па).

руках. Вилягли насікомі затроюють кров, викликають великі болі, часто смерть.

То-ж наші емігранти кидали фарму, оселялися у великих містах, як Буенос-Айрес в Аргентині, та Ріо-де-Жанейро в Бразилії. Находими там роботу в фабриках і міських пристановах. Одначе зубожіння світових ринків, брак вивозу тамошніх продуктів спричинив занепад торгівлі. Присідати зачали емігрантів голод і біда. Тамошні голодні робітники — гаряча кров — допускалися грабіжей, убивств. Це відбилося на наших заточенцях. Не виявляли вони довший час охоти до життя.

Щойно, як стала творитися в старому краю своя хата і потрясли цілим світом важкі події, став об'єднуватися емігрант-Лемко в українських товариствах. Гуртувався, бо спільна праця краща; головне — піддержати братів дома.

Наші Лемки, що перетривали це лихоліття — не пропали. Грізна небезпека національної загибелі та винародевлення Лемків за Океаном — розвіялась.

Так і можна надіятися, що ніколи не пропадуть для нас ці тверді працівники Лемки-скитальці!

Вкінці треба знати, що на еміграцію завсіді виїдив Лемко найбільше працездатний, підприємчивий, меткий, найздоровіший, що не находив для себе серед тутешніх умовин відповідної праці, чи за мало було йому батьківської ріллі, щоб добитися кращої долі.

При значній або цілковитій помочі Лемка-Емігранта повстали майже всі новіщі церкви на українській Лемківщині. Приходські доми, школи, громадські та народні доми, читальні, — все те будовано за гроші Лемка-емігранта. Дорогі церковні книжки, золоті чаші, павуки, свічники, фе-

лони, хоругви, безліч великих дзвонів, на цвинтарях гарні пам'ятники — хрести, придорожні каплички і хрести — це також придбав Лемко-емігрант.

Кружок „Сільського Господаря“ у Королівському Вороблику. По середині сидить Др. Константин Цеплий, лікар, с. Барко та Тома Копчак, голова Кружка. У долині сидить третій зліва Степан Вархоляк, голова Пасічної „Секції“ при Кр. „С. Г.“

Під теперішню пору багато Лемків у Франції. Вони виїхали там найчисленіше в 1926-30 роках. Багато вернуло вже до хат і тут проживає, одначе не було випадків, щоб Лемко вертав голіруч —

лише все привозить „зароблене“ та заживає на батьківській ріллі.

На прикінці згадаємо ще, що сучасний Лемко на еміграції бере участь у всіх українських, національних сходах, належно з'організований в різних українських товариствах — пильно стежить за всіма подіями в рідних сторонах і дорожить українським — зі Старого Краю — словом.

— Богу дякувати, живу вже в Америці 35 років; але різниця між тими роками така велика, як далеке небо від землі. Перед 35 роками ми тут нічо не мали, тільки один Український Народній Союз, і то дуже слабо зорганізований та хиткий. Сьогодні цей Український Народній Союз має поверх трицять тисяч національно свідомих членів, та майно його перевищає три і пів мільйона доларів. В місцевості Елізабет,¹⁾ Н. Дж. перед 35 роками можна було всіх наших людей почислити на пальцях, сьогодні працює тут понад чотири тисячі свідомих Українців з цілої Галичини. Тоді також не було в Елізабет ані нашої церкви, ані школи, ані Народнього Дому, ані Українського Парку; тепер маємо Українську греко-католицьку церкву, українську величаву школу, Український Народній Дім, Український Парк, дев'ять Українських Брацтв і Товариств, Відділ ОДВУ., Громадянські Кружки, Комітет Лемківщини. — Одним словом — усе, тільки охоти до праці й то без різниці у всіх чи це Подоляк, чи Лемко чи другі Українці. — Роботи в Америці дуже слабкі; є нарід, що бідує, але тут маємо свої інституції, що біднішим або без праці помагають і не дадуть бідувати й голодувати. Тужимо за Рідними Сторонами.

¹⁾ Частина листа Василя Левчика в Елізабет, Н. Дж. Тека: „Лемківщина.“ Львів 1935.

ВИЗНАЧНІ ЛЕМКІВСЬКІ ДІЯЧІ.

Лемківщина — в порівнянні з другими українськими землями видала багато духовних і світських діячів.¹⁾

В селі Бортне, коло Горлиць родився *Тома Полянський*, єпископ в Перемишлі; з Криниці родом Митрополит *Йосиф Сембратович*; з Долиниці к. Жмигороду Митрополит *Сельвестер Сембратович*; з Мушинки єпископ *Юліян Пелеш*; *Й. Е.* єпископ Кир *Йосафат Коциловський*, уродженець Сяніччини (Пакошівка).

Священники: проф. львів. університ. *о. Тит Мишковський*, родом з Перегримки; ректори львів. духовного семинара: *о. О. Криницький*, з Кривої, *о. Іп. Криницький*, *о. Мохнацький* та *о. Т. Сембратович* (Львів-Відень); крилошани в Перемишлі: *о. І. Мишковський*, *о. І. Войтович*, *о. Олександр Зубрицький*; почетний крилошанин: *о. Гр. Чирнявський* — парох Фльоринки, *о. Лев Щавинський*, парох Самбора, *о. Лев Сембратович*, парох Чертежа, *о. Антін Бескид*, парох в Тарнавці й довголітній декан, *о. В. Жетестовський* — парох Криниці, *о. Гр. Копистянський* парох Снітниці.

Визначні старинні священничі роди: Бескидів, Вишлоцьких, Венгриновичів, Гладишівських, Гумецьких, Зубрицьких, Дуркотів, Константиновичів, Ко-

¹⁾ Научно-Литературный Сборникъ Галицко-Русской Матицы, Львів, 1934.

пистянських, Криницьких, Мілянців, Мохнацьких, Обушкевичів, Тарасевичів, Юрчакевичів і другі.

Визначні світські постаті: *Гарбера* — капітан родом з Мохначки; *Ст. Земба*, сотник кавалерії з Шляхтової; *Талпаш*, майор з Нової Веси; *Юліян Криницький* генерал, *Сембратович* генерал і др.

Професори університету: *Вислоцький*, (Варша-

Читальня „Просвіти“ в селі Лабова, в крамницію п. А. Беймука.
Світлив Др. М. Дзерович.

ва), *Василь Чернявський*, зо Злоцького (Львів), *Е. Чирнявський*, з Фльоринки (Краків), *Гладишівський* (Чернівці).

Гімназійні професори: *Василь Полянський* (директор в Перемишлі), *Михайло Полянський* (Львів), *Жегестовський* (Бохня), *Петрик* з Криниці (Коломия), *Максим Криницький* з Маластова (Самбір),

Ястряб з Висової (Київ), Михайло Константинович (Станиславів).

Судді: Мохнацький, президент краєвого суду у Львові, Лукіян Криницький радник і презид. суду в Тернополі, Теодор Зубрицький, радник у Відні, Корнило Зубрицький радник у Львові, Гащин радник, І. Копистянський радник в Самборі, Др. Ф. Савчак з Нової Веси (Львів), К. Менцінський з Маластова, радник, Л. Гумецький суддя (й адвокат), Др. Ем. Зубрицький радник у Львові, др. Євген Зубрицький в Чернівцях.

Лікарі: др. Гащин, директор лічниці в Перемишлі, др. Климківський, фізик в Балигороді, др. Снітницький, лікар в Змигороді, др. Ем. Гладшівський, фізик в Тернополі, др. Модест Гумецький, в Коросні, др. Євген Хиляк, полковник лікар в Хорватії; політична адміністрація: радник Константинович у Відні, (міжнародне право), Володимир Криницький, інспектор при залізниці, Бенед. Мійський, інженер при намісництві у Львові, основник бурси в Новому Санчі.

З поміж старших: *Михайло Сяницький* з XVI ст. переклав з болгарського на слов'янську мову євангеліє,

Павло з Коросна з XV ст. поет,

Михайло Василевич з Сянока, з XVI ст. переклав чотири євангелія на галицьку мову,

Іван Прислопський з XVIII. ст. написав „Литургикон св. Іоана Золотоустого“ і „Ирмологіон“, переклав по лемківськи „Псалтир Давида“, і т. п.

Тимофей з Височан, з XVIII ст. написав „Євангеліє учительное“,

Даміян Левицький з Нової Веси, залишив „Сборник духовних стихов й пісней“,

Степан з Рихвальда з XVII ст. написав „Учительное евангеліє“,

Йосиф Ярина з Радоцини, професор права на Богослов'ю у Львові,

Бенед. Мохнацький з Баниці (з XVII ст.), др. мед. оставив: „Dissertatio inauquralis medico-politica de Pharmacopolis“,

Михайло Константинович з Жидівського (в Ясельщині), нагороджений золотим хрестом за прислугу в часі переходу російських військ через Лемківщину на Угри (1849. р.); написав „Генеалогію роду Острожських-Константиновичів“,

Михайло Криницький, душпастирював в Ганьчовій (Горличчина), написав: „Историческое состояніе намѣстничества Мушинскаго; Мишина і Тилич“, (Відень 1853),

Онуфрій Криницький з Кривої (Горличчина), радник відзначений цісарськими ордерами за свої наукові праці,

Василь Чернявський зі Злоцького, доцент львівського університету,

Йосиф Гойнацький, з Чирної (Грибівщина), написав „Хронику церквей и парохій в Бересті і Полянах“, „О ктиторах св. храма в Бересті і Полянах“,

Теодор Курило з Висової, залишив рукописи: „Theologia pastoralis“ і другі,

Антін Менцінський, з Пельлі (Сяніччина) написав „Мати моя з своїми синами“ (Львів 1867),

Йосиф Б. Щавинський написав „Начало історії — Червоної Галицької Руси“,

Іван Константинович з Крампної (Ясельщина) видав „Описаніе икон по церквах в столичнім городі Львові“,

Йосиф Сембратович, уроджений 8. листопада

1821 р. р Криниці, у Відні скінчив з відзначенням богословські науки, в Римі докторизувався, назначений префектом духовного семинара у Львові, відтак віцеректором духовного семинара у Відні, професором львівського університету, помічником-суфраганом перемиського єпископа, 18. травня 1870 р. митрополитом Галичини, видав до українського духовенства безліч пастирських листів та для народа пастирські послання.

Тому саме, що цей великий громадянин-митрополит перший звернув увагу на грізне положення та небезпеку, що алкоголь великі спустошення чинить серед народніх селянських мас, годиться в коротлі переглянути, які заслуги українське духовенство поклало для обездоленого нашого народу в боротьбі з шкідливим уживанням алкогольних напиків.

Духовенство в боротьбі з отруєю — алкогольем.

Від часів знесення панщини почали — як гриби по дощі, виростати на наших землях шинки й горальні. Звільнився український нарід від кріпацтва та нове лихо — ще гірше напосілося на наші села. Слід згадати, що за панщизняних часів не давали сільському населенню горілки ані других одурманоючих напоїв, тому, що пани хотіли мати здорових і сильних робітників, тверезих і здатних до тяжкої панщизняної праці.

Пани на гвалт вкривають сіткою коршем доїзди до міст, гостинці — головніші дороги та жидів наставляють шинкувати горілкою. В самій сянницькій землі можна було начислити сотки коршем прибитому цісарському шляху. Від Лиська — попри шлях до Сянока — через Загіря, — з Сянока до

Тиряви — на південь до Риманова, відтак через Роги на право до Коросна — на ліво в гори до Дуклі — до Яслиськ, підгірським шляхом до Жмигороду, через Крампну, в Горличчині через Устя Руське — в Новосандеччині, в меншій мірі в Стрижівщині та Біччині будують великі заїздні коршми. Ще сьогодні подибаємо при битих карпатських

„Бортак“ - ідіот з родичів алкоголіків.
Світлав Др. Б. Гнатевич.

шляхах від сходу на захід — здовж цілого карпатського підгір'я старі великі муровані коршмиська, що в них ночували балки карпатських мандрівників, які довозили з полудня власні, рані угорські овочі, сіль та торгували різним господарським і промисловим добром. Ці придорожні коршми мали різні назвища: Довга за Загірям, Мурована на

Сянічку, Сліпа за Боськом, Безворітня в Рогах, Пірчива коло Устя, Глибока перед Явірниками, Підсіння в Риманові, Бляхівка в Сяноці, Під Грабом в Коросні і т. п. Але їхнє призначення було розпивати в першій черзі доококичне населення та стягати різні оплати від доїздів і переїздів. Перші жиди заходили в карпатські оселі ще в XVI. ст.; їх спроваджували двори, бо торгівлю вважали невідповідним, або непочесним заняттям для селянського населення. Одначе сталого осідку жиди не мали ще тоді в Карпатах. Народ освободжений з кріпацтва був безпомічний, неосвідомлений; не знав, що треба йому тепер заводити в своїому селі новий лад і порядок, краще виховувати своїх дітей та замість покористовуватися повною особистою свободою, найшов собі розраду в п'ятиці.

Зразу не було кому його боронити та перестерегти перед новим нещастям. Щойно ідейне нове українське духовенство на чолі з львівським митрополитом, кардиналом Михайлом Левицьким стає до боротьби з п'янством, взиває до поширювання тверезости та закладає брацтва тверезости при наших церквах. Але цей перший відрух духовенства — хоч незвичайно корисний для простолюття — налякав дідичів, власників горілень і вони повели нагінку на наших ідейних душпастирів. Тоді влада заборонила українському священству поширювати та попірати діяльність проти п'янства. І засновані брацтва загибають, та нарід тоне в отруях.¹⁾

Щойно, як на львівському митрополитичому престолі засів митрополита Йосиф Сембратович, уроджений 8. листопада 1821. в Криниці та видав

¹⁾ Українське Протиаькогельне і Протинікотинне Т-во „Відродження“ у Львові. „За тверезість“. І. Раковський, Львів 1934.

до всіх українських священників два „послання“, одно „Про достоїнство чоловіка“, в якому представив, яким страшним нещастям для нашого народу є п'янство та візвав всіх освічених українців, в першу чергу священників до боротьби з цим народнім лихом, а друге „Про брацтва тверезости“, в якому взиває священників до закладання при церквах брацтв тверезости, для згуртування й піддержування тверезих та для з'організованої боротьби з п'янством. Зазив цього великого праведника й громадянина викликав могутній зрив проти п'янства. Всі свідомі, ідейні українці поширюють словом, ділом і приміром тверезість. Перед у тій праці веде священство із справжнім апостольським завзяттям: улажують окремі „місії“ та заснують і закладають брацтва тверезости по цілій Галичині. Лемківщина вкривається сіткою брацтв тверезости, Лемки гурмою присягають, що більше не будуть пити горілки, ані алкогольних напоїв; що важніше — кожний Лемко перед виїздом до Америки, заприсяжений, ревно додержує присягу та при помочі українського священства, що в міру великої лемківської еміграції до Америки — самі на прохання, або візвання еміграції, ідуть в слід до Америки — та там продовжують ідейну працю зачату в Старому Краю.

Священство на Лемківщині йде між нарід, наче місіонарі виринають три світлі постаті ідейних ревних душпастирів, в особах *о. Антона Бескида* з Тарнавки, *о. Куцериба* з Синева й *о. Мерени* з Дошна. Їхня праця скоро вінчається наслідками, пустіють коршми, нарід тверезіє та бачить, що над руїну докочував себе та своє майно. Безперечно, що всі українські священники боролись завзято з п'янством, придержуючи Лемківське на-

селення при прадідному обряді та святій нашій вірі й греко-католицькій Церкві — та цьому лише треба приписати львину заслугу, що Лемківщина не потонула в чужих водах і досьогодні вдержала вірно свою в нічому незахвіяну відрубність та окремішність. Рівнож і лемківська велика еміґрація головно завдячує своє існування та піднесений — до війни у великій мірі — добробут, бо за ошаджені тверезо гроші, Лемко еміґрант будував в першу чергу гарну церковцю, у багатьох разях чудово розмальовану та обильно вивіновану в церковні богослужебні книжки, фелони, святочне богослужебне білля та внутрішню дорогу обстановку. Для прикладу додаємо таку подію, що дочерне село Тарнавки — Риманівська Рудавка, що заледви числить 30 хат — та як написало до своїх братів в Америці, що люди з Рудавки хочуть мати на тарнавській дзвіниці свій дзвін — не довго ждали, бо скоро Лемки Рудавчани в Америці відгукнулися великою збіркою, за яку закуплено гарний великий та голосний (милозвучний) дзвін. Громадяни села Рим. Рудавки на велику пам'ятку, що з їхнього села, з під селянської стріхи вишов та став священиком Впр. о. Теодор Хомко (душпастирює в Кальниці, коло Балигорода) — закуплений дзвін одержав на св. хрещенні ім'я „Теодор.“ Отже це тільки один малий примір лемківської щедроти та заразом туги за ріднім селом і дорогими Карпатами. Таких і подібних подій сотки на Лемківщині — це буденне явище, подиву гідне та вплетене в лемківську задушевну цінну і майже невичерпану культуру. Сміло скажемо, що лемківське село — це невичерпана керниця народнього баґацтва, як також збірник шляхотної, чистої народньої енергії, здо-

рових народніх сил, що нічо їх не повалить. Одначе з огляду на це, що останніми часами все-світня гидра-алькоголь знову підносить голову та нарид в деяких сторонах Карпат потапати начав в алькогольнім мор'ю, що нищить здоров'я, честь, енергію та майно людей — в ім'я відвічної укра-

*Стара дівниця в селі Мшана, к. Дуклі,
стоять Впр. о. Карло Сальо і о. П. Весоловський.*

їнської правди — хай ці рядки стануть для цілого українського громадянства вогняним далековказом, що кличе кожную культурну людину до боротьби з найгіршим людським ворогом-алькоголем та разом до сповнення національних обов'язків. Тоді Лемківщина, що її віки різьбили та вирізьбили в її молодечу душу і характер у тверді замкнені,

зате прості, чисті, позбавлені всякої погані й облуди лінії — остане на завжди незрушена-ціла.

В дальшій черзі великі заслуги для Лемківщини поклав *Іван Прислонський*, з Кам'яної (Грибівщина), написав книжку п. з. „Сандецька Русь.“ (Львів 1893),

Іван Верхрацький, Лемко, автор перших наукових ботанічних праць,

Олекса Торонський, священник ур. в Завадці (Риманівщина) також написав безліч цінних научних книжок, важніші: „Лемки“ в „Зорі Галицькій, як альбом“ (Львів 1860), „Ганця“ повість з життя підбескидського села, „Катехизм,“ „Історія біблійна“ і т. п.

Модест Гумецький, з Токарні (Буківщина), поет і письменник,

Юліян Пелеш, єпископ в Станиславові, уроджений в Смереківці (Горличчина), найважливіша його праця „Geschichte der Union der rutenischen Kirche mit Rom“ I. і II. т. Відень 1880, „Коротке богословіє“ (Ужгород 1890),

Володимир Хиляк, священник, урод. у Великій Верховні (Новосандеччина), найбільший лемківський письменник (гляди Джерела і література), Менше визначні: *Ф. Левинський* з Вільхівця (Коросно), *Д. Савчак* з Нової Веси, видав „Збірник адмін. законів“ (Львів 1893), „Новий дороговий закон“ (Львів 1898), *Клявдія Алексович*, уроджена в Красній (Коросно) написала дуже цікаві та гарні сценічні книжечки і оповідання для молоді,

В. Яворський з Фльоринки (Грибівщина), доктор мед. член краківської Академії Наук, написав цінні наукові медичні книжки,

Володимир Щавинський журналіст, родом з Климківки, (Горличчина), дуже плідний письменник, важніші його праці „Хрещення Руси“ (Львів 1888), „Туґа

за родинним селом“, „З Ніцци“, „З Париської виставки“,

Микола Малиняк, священник родом з Камяної

Церква в Ждині.

(Грибівщина), написав книжку п. з. „Церков і держава“, та другі,

Тит Мишковський, родом з Перегримки (Ясельщина) священник, професор др. богословії та університету, в часі війни арештований та вивезений

на Мадярщину, відтак до Фастенау в Зальцбурку. Завдяки Українському Комітетові у Відні, вертає до Львова 1916 р. та тут досі живе як професор львівського греко-католицького духовного Семинара. Написав безліч наукових праць; важніші: „Дві науки, истина єдина,“ (Львів 1914), „Взгляд св. Іоана Золотоустого на верховну власть св. Ап. Петра“ (Львів 1908), три великі теологічні праці по латині, „Требник“ (Львів 1926), та інші;

З поміж сучасних Лемків Українців живе у Львові: Др. Маркіян Дзерович, лікар і Президент Католицької Акції, син Дра Олександра Дзеровича, лікаря в Новому Санчі, інж. В. Мудрак („Дністер“), Др. Іван Гижа („Карпаття“), Юрій Полянський (Р. С. У. К.), о. Антін Каштанюк, совітник, Григорій Гануляк (Марусин) родом з Синева (Риманівщина) письменник, інженер Іван Зубенко („Кір“), в Самборі живе, проф. Іван Филипчак (гляди „Джерела й література“), родом з Лішні (Сяніччина). Багато молодих ідейних Лемків живе поза Лемківщиною.

Сукняні черевики, обшиті ясно червоним шнурком.

Капелюх. Карляків,
(Фот. Я. Фальковскі).

СВІТОВА ВІЙНА 1914-1918 рік.

Причини світової війни.

Велика світова війна була впливом різних політичних ускладнень і багатьох невіривняних рахунків, як також напружених відносин, що повстали в Європі при кінці 19. та на початку 20. століття.

Росія, що на протязі цілого 19. віку намагалася поширити й закріпити свої впливи на Балканському півострові й сусідньому близькому Сході дала моральну й матеріяльну підтримку спершу Герцеговіні, а відтак Сербії, Чорногорі й Болгарії в їхньому повстанню проти турецького займанця 1875. Одначе, після першого зриву, Турки побили Сербів, а Болгарію пацифікували (приборкували в жорстокий спосіб) турецькі війська. Ці нечувані знущання і жорстокість Турків дали притоку до дипломатичного вгляду європейських держав, та коли це не увінчалася успіхом, Росія на спілку з Румунією, що недавно визволилася з турецької неволі (кримська війна 1853-1856) виповіли війну Туреччині. Туреччина поконана мусіла згодитися на мир, що його підписано в С. Стефано. Одначе тому, що мировий договір підчиняв Балканські краї виключній великодержавності Росії, в цю справу вмішалися західньо-європейські держави з Англією й Австрією у проводі

та примусили Росію віддати справу конгресові держав, що відбувся 1878 р. в Берліні (столиці Німеччини). На тому конгресі запала ухвала, що Сербія, Чорногора й Румунія стають самостійними державами; землі, що лежать між Дунаєм і Балканами творять Болгарське Князівство, якого князь узнавав зверхність султана. З краю на полудне від Балканів створено автономічну область, а Босня й Герцеговіна дісталися під австрійську окупацію (військовий заряд). Росія мусіла вдоволитися малими територіяльними зисками на полудневому побережжі Чорного моря. Конгрес полагодив багато пекучих справ на Балканському Півострові, але не рішив як слід т. зв. східньої квестії. Вона лишилася неполагоджена до світової війни й була одною з головних причин її вибуху. Всі балканські держави стреміли до того, щоби поширити свої границі, в першу чергу — що й слушно їм належалося — коштом Турції, а відтак одна коштом другої. Векикі європейські держави намагалися використати ці війни для своїх впливів на Сході; на Балкані стирали й перехрещувалися різні інтереси, тому й не диво, що експльозію того підмінованого „балканського кїтла“ так легко спричинили стріли сербського заговірника в Сараєві.

В 1908 р. Болгарія проголосилася незалежним цісарством, а 1913 р. Сербія, Чорногора й Болгарія, заключивши союз, побили Туреччину, виперли її з Європи, так що в руках Турків залишився тільки вузький пасок півострова з містами Константинополем і Адріянополем. Але вже слідуючого року між союзниками дійшло до війни на тлі розподілу добутих земель. Сербія та Греція побили Болгарію, забіраючи більшість добичі для себе.

Від того часу найсильнішою державою на Балканському півострові стала Сербія, яка спіраючись на Росію, стреміла до того, щоби відібрати Австрії південно-слов'янські землі й добути в цей спосіб доступ до Середземного моря. До війни замалим не прийшло в 1908 р. але тільки тому, що Росія

*Аматорський Гурток в селі Лабова, założений Впр. о. Степаном Корявою та його дружиною.
Світаив Др. М. Дзерович.*

не скінчила своїх воєнних приготовань, спір на деякий час відложено.

Та крім Балканських були ще інші справи, що у великій мірі спричинили вибух світової війни. Такою причиною був мілітаризм других європейських Держав, що був звичайним наслідком уведення загально обов'язуючої військової служби та тісно з ним полученій імперіялізм. Ідея

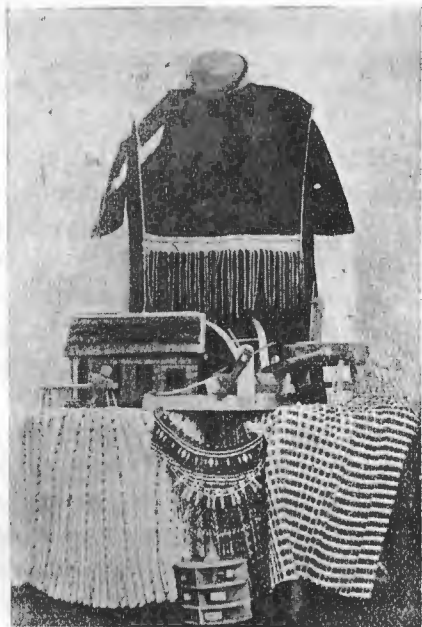
„збройного миру“ мусіла привести невблагану ко-
нечність війни, бо-ж держави, маючи великі армії,
мусіли вжити їх для своїх цілей і для вирішування
по своїй думці міжнаціональних спорів. А тих спо-
рів і непорозумінь приносив кожній рік більше.

Першзавсе Німеччина, що після розгрому Фран-
ції в 1870 р. висунулася на чоло європейських
Держав, розвивалася так скоро під економічним
та політичним оглядом, що вкоротці зачала від-
чувати тісноту в своїх державних кордонах. Внаслі-
док незвичайно великого приросту населення, вона
відчувала потребу нових колонізаційних теренів,
а це стало причиною ославленого „Drang nach
Osten“ (наступ на схід), щоб видерти Росії від-
повідні простори. Німці стреміли до цього, щоб
добути перевагу у світовій політиці та зискати
змогу злучити і з'єднати свої заморські колонії
в одну цілість, а ще великий розвій німецького
промислу заставляв їх шукати нової, незалежної
від інших держав дороги на схід. Зріст німецької
держави не був на руку Англії, бо німецька тор-
говля випирала її зі світових ринків, а німецька,
що зростала в шаленому темпі, загрожувала її
пануванню на морю.

Франція старалася за всяку ціну відібрати Ні-
меччині загарбані їй в 1870 р. землі, Льотарингію
та Альзацію, де находилися великі поклади вугля
та залізної руди. Французький нарід та уряд па-
лав жадобою відплати за Седан.

Росія, що її називали „великаном на глиняних
ногах“, простором найбільша європейська держа-
ва, при свому 136 мільйоновому населенню не
мала свобідного доступу до світових океанів. На
Балтійському морі панувала Швеція і Данія, ключ
до Чорного моря держала в своїх руках Туреч-

чина, а на побережжях Тихого Океану, після 1905 р. станула твердою ногою Японія. Під тиском цих зовнішніх обставин, Росія мусіла стати на платформі давної політики царя Петра Великого, що казала їй поставити трьохраменний хрест на Софійському Соборі в Константинополі.

Лемківські одяги в музеї „Лемківщина“ в Сяноці.

Не без впливу на її закордонню політику було ще й це, що устє ріки Висли находилося в німецьких руках.

До загальної гри достроювалася Італія, що стреміла до того, щоб виперти Австрію з Адрійського моря та заняти полудневий Тироль, замешкалий італійським народом.

В круговороті тих усіх суперечних інтересів крилися зародки світової хуртовини, що продовж чотирьох літ шаліла на європейському суходолі, а відтак майже на цілій земській кулі, що збурила політичний устрій світа й пожерла з горою 14 мільйонів молодих і здорових людей.

Для 28. червня 1914 р.,¹⁾ коли у Львові відбувся величавий січово-сокільський здвиг, рознеслася вістка, що в Сараєві доконано атентату на австро-угорського престолонаслідника Франц — Фердинанда і його жінку, — сербським заговорником Гаврілем Принціпом. На день 28. червня припадали роковини розгрому сербських військ на Косовому Полі, що на довгі роки припечатав упадок сербської держави, віддаючи її на поталу турецького наїзника. Цей день вибрав Фердинанд на гостину в Боснійській столиці, Сараєві, куди виїхав, щоб обняти команду над великими маневрами австро-угорської армії.

„Одне й друге, дата й місце гостини мали в собі щось з провокацій сербських національних почувань і державницьких амбіцій“, бо-ж Босня й Герцеговіна, була кістю незгоди між Австрією й Сербією. Франц-Фердинанд знехтував всякі остороги людей, що відраджували йому туди їхати — й поїхав, щоб найти там свою смерть.

В першій хвилі „здавалося, що сараєвський атентат, під політичним оглядом, залишиться епізодом без глибшої ваги“. Але сталося йнакше. „Політичний Відень, зі старим цісарем на чолі, хоч і не зворушився сараєвською трагедією, але використав її, як гасло, до остаточного розрахунку з Сербією“.

¹⁾ М. Голубець: Велика Історія України. Львів 1935 р.

Вибух світової війни.

Забезпечивши собі підтримку Берліну — тобто Німеччини, в тому ділі „знищення Сербії, як гнізна великоруської пропаганди“ — австро-угорський кабінет міністрів рішив на засіданнях в днях 7. і 14. липня 1914 р. вислати Сербії свої домагання — ультімат, в дуже гострій формі. Сербія відповіла на його примирююче, згодившись на всі домагання, за виїмком допущення австро-угорських урядовців до слідства.

Дня 25 липня Австрія зірвала дипломатичні взаємини зі Сербію та зарядила мобілізацію II. V. і VI. армії під проводом генерала Потьорєка. Дня 28. липня 1914 р. Австро-угорщина виповіла Сербії війну, а в слід за цим Німеччина виповіла війну Росії дня 1., а Франції 3. серпня. За Німеччиною виповіла війну тим краям і Австрія. Англія, вбіраючись у тогу оборонця знасилованої неутральности Бельгії, куди вмаширували німецькі війська, виповіла Німеччині війну дня 4. серпня, а за нею 23. серпня пішла Японія, що гадала загорнути німецькі посілости на Далекому Сході.

В той спосіб запуталася війна, що в ній стануло проти себе 31. держав з 70 мільйоновою армією. По стороні осередніх Держав — Австрії й Німеччини станула Туреччина й Болгарія. Так звану „коаліцію“ творили: Франція, Росія, Англія, Бельгія, Сербія, Черногора, Японія, Італія, Румунія, Злучені Держави Півн. Америки, Китай, Греція, Португалія й американські републики. З європейських держав неутральними залишилися тільки Швеція, Норвегія, Данія, Швайцарія, Голяндія й Гішпанія.

Вибух світової пожежі заскочив українське гро-

мадянство неприготованим — однаково під російським та австрійським займанцем. Круг українських письменників та вчених, що гуртувався довкола українського журналу „Слово“ в Петербурзі поспішився з надто лояльною заявою, спрямованою до російського уряду; але це не врятувало України перед московською нагінкою; навпаки — вороже наставлення Москалів до всего, що українське, найшло свій найкращий вислів у словах російського міністра внутрішніх справ, Сазанова, який заявив, що „тепер прийшла найкраща пора, щоби раз на все скінчити з українством.“

На Галицькім ґрунті не бракувало перших проблесків зрозуміння, що тільки вправлений під оглядом найкращого військового вишколення та політично вихований загал зможе використати як слід вагу хвилі. Але ідея збройного чину поклонила серця виключно молоді, а старше громадянство включно з парламентарними представниками, заняте новою виборчою реформою, справою поділу Галичини на дві автономічні частини та старанням за основи українського університету у Львові, ставилося до задумів і починань молодих людей байдуже і з певного рода поблажливістю, дивлячись на „цю забаву в войну,“ як на нешкідливу річ.

Та коли в березні 1913 р. по довгих заходах вдалося врешті заложити у Львові Стрілецьке Товариство, молодь горнулася до тієї організації цілою душею, бачучи можливість переведення в чин своїх намірів. На Кайзервальді (у Львові) відбувалися маневри та військові вправи, молодь, передусім студенська, старалася — хоч теоритично набрати військового знання. На підчеркнення за-

слуговує факт, що мілітаристично настроєне було тодішне львівське жіноцтво, яке на сором мужеському полу, більш від нього розуміло конечність боєвого виховання; жіноцтво зібране на сходинах в дні 14. грудня 1912 р. вибрало Виконуючий Жіночий Комітет, що кілька рази звертався до громадянства з відозвою, а навіть закликав до „збирання фонду для оборони прав України.“ З великою повагою та гідністю українське жіноцтво підчеркнуло, що воно на випадок війни з Росією звертатиме настрої мас в сторону Австрії, але лише так довго „як довго її інтереси згідні з інтересами й національною гідністю українського народу.“ Та проте старше громадянство, хоч як з призи́рством ставилося до всяких воєнних починань, не заложило рук в момент, коли стало ясно, що війна не минуча.

Дня 1. серпня 1914 р. повстає у Львові Головна Українська Рада — всеукраїнський парламент і е́кзекутива, що взяла на себе покликання до життя Української Добровольчої Армії. Перша стрілецька сотня зорганізувалася під проводом ст. І. Чмоли та дня 5. серпня 1914 р. вирушила до Гаїв. По інших містах Галичини повстали повітові центри, що займалися вербунковою акцією. Кожній повітовий Комітет складався з 5 членів і мав відділ Червоного Хреста.

Але молодій українській стрілецькій армії довелося на кожному кроці змагатися з перепонами, що їх робили всякі вороги українського руху. Передусім болюче давався відчутти брак відповідної зброї, мундурів та грошевих засобів. Стрільці одержали старі неуживані кріси „верндлі,“ а на фінансування української добровольчої армії призначив австр. уряд 50 тисяч корон, тоді, як

львівський магістрат призначив на організацію польського легійону півтора мільйона австр. корон.

Тимчасом на східньому фронті Австрія понесла перші невдачі. Це дозволило давнім противникам українського руху зачати нагінку на „руську зраду.“ Людці, що загрожені суцільним українським рухом, попирали як його противагу москвофілів і густо-часто, щоб розбити здоровий український організм, ставали в їхній обороні та давали їм захист, — використали тепер положення в цей спосіб, що „відповідальність за передвоєнні затії москвофілів розтягнули на цілий український нарід без різниці партійної приналежності та політичних переконань,“ обвинувачуючи його перед австрійським урядом о шпіонажу на користь Росії. „Вороги нашого народу не зжахнулися перед найнікчемнішою провокацією і з чистим серцем і сумлінням слали сотні й тисячі нашого народу на шибениці й стократь гірші від смерти моральні і фізичні муки по тюрмах і концентраційних таборах“ (М. Голубець.)

Російське військо під проводом кн. Николая Николаевича посувалося чимраз дальше в Галичину, а австрійська армія подавалася на заздалегідь приготовані становища в Карпатах.

Ранком 30. серпня 1914 р. виїхали Стрільці зі Львова до Стрия, а дня 3. вересня Москалі заняли Львів. На radoщах витав Стрий Українське Стрілецтво; стрийське громадянство витало його як національне українське військо, що „крісами й багнетами почне писати нову сторінку Історії України. Але стрийська австро-угорська військова команда ворожо віднеслась до Українського Стрілецтва — обмежуючи добровольців до „двох тисяч інтелігентних та гідних довіря людей.“ Наказ

виконано в цей спосіб, що в рядах Стрілецтва залишилися переважні, що походили з околиць зайятих Москалями й не мали куди вертати.

Дня 4. вересня Стрільців завагоновано та ніччю 5. вересня опинилися вони на стації Страбічево-Горонда — по тамтому боці Карпат, 13 км. на південний захід від Мукачева, де закладено перший кіш Українського Січового Стрілецтва.

Зразу творили Стрільці три, неоформлені відділи звані „курінями,“ але щойно 7. вересня утворено з добровольчої маси десять похідних сотень, себто два і пів куріня.

Команду I. куріня з сотниками Дідушка, Дудинського, Гірняка й Будзиновського доручено Др. Михайлові Волошинові, адвокату зі Львова.

Команду II. куріня зі сотнями Горука, Семенюка, Барана й Букшованого віддано Грицеві Коссакові з Бережанщини.

Врешті зав'язок III. куріня з сотнями Рожанківського й Вітовського віддано Др. Степанові Шухевичеві, адвокату зі Львова.

В днях 8-11 вересня 1914 р. важився під Львовом великий бій австро-угорських військ з Москалями. Команда австрійських військ мусіла відступити та рішилася боронити півдня монархії гребнем карпатських верхів. По Галичині розілялася повінь московських військ, лиш тільки Перемишль стояв нездобутий, мов острів та вдержався під проводом ген. Кусманека аж до 22. березня 1915 р., змушений врешті внаслідок вичерпання муніції та харків здатися противникові.

Влада зачинила духовну Семинарію в Перемишлі, наказала розіхатись питомцям богословам та багатьох інтернувала по різних далеких таборах.

В 1914 р. Українці в Галичині, на власній шкірі

відчули „благодать московського панування. Москалі громили все, що українське. Нищили всі українські книжки та навіть музичні ноти — з українським текстом. Замкнули всі українські школи, товариства й інституції, заборонили видавати українські часописи, прогнали українську мову з публичного ужитку, а навіть греко-католицьких церков не щадили, лише силою міняли їх на православні. Тоді вивезено на Сибір Митрополита Кир Андрея Шептицького та тисячі української інтелігенції й селян.

Тимчасом українське стрілецтво взялося, з першого дня побуту в коші, до вправ і вишколу. За браком підстаршин вправами проводили старшини. Та на вправи не стало навіть стільки часу, щоб як слід навчити стрільців змірятися до цілі та вистрілити з кріса. Вже 10. вересня 1914 р., отже в п'ять днів після приїзду до Горонда-Страбичева, перша стрілецька сотня під проводом Василя Дідушка вирушила на фронт. По дорозі умундуровано Стрільців в старі гонведські однострої. Вони йшли на фронт без обозу, без кухонь та без конечного санітарного приладдя. Сотня спинилась у Вижніх Верещках, а відтак переведено її до Гусного, де вона мала виставляти полеві сторожі та лучбові стежі.

Слідом за „Дідушківцями“ вирушила дня 17. вересня 1914 р. сотня Осипа Семенюка, що зараз же в Ужоцькому провалі між Сянками й Волосатим дня 25. вересня прийняла „вогневий хрест.“ Сотня йшла до бою не лиш, що недостаточно одіта й зле узброєна, але й голодна; стрільці жились печеною бульбою, якої на одного випало аж три, хоч австрійські магазини були переповнені всяким добром. Та проте українське стрілецтво,

повне боевого запалу, окрилене надією світляного майбутнього, переконане про це, що служить справі Визволення України, здавало свій перший

Рік 1919, в часі люстрації конфінованих ОО. Василіян у Новому Санчі.

Стоять зліва, згори: Впр. о. Луцик, о. Онуфрій Гадзевич, Ексселенція Кир Йосафат Коциловський, о. Мартинюк та о. Пушкарський; стоять з боків зліва: Впр. о. Паньчишин, зправа о. Калинець. Сидять зліва: Впр. о. Загвійський, о. Ковалюк та о. Жидан.
Світлив Др. М. Дзерович.

іспит боевої зрілості дуже добре. Але тутже австро-угорська військова команда затіяла помисл поділити стрільців по двацяткам та вжити їх до

партизансько-шпійонської акції на задах ворожої армії. Хоч плян був прямо божевільний, вже дня 26. вересня розлетілися „двацятками“ сотві Горука, Вітовського, Будзиновського, Гірняка і Барана. Але вже кілька днів пізніше виказалось, що переведення пляну є нездійсниме й стрільці повернули до кадри. Після того розкинено стрілецькі сотні по поодиноких групах австрійської армії в Карпатах. Бої стрілецьких сотень під Синевідськом, на горі Ключ та Комарницькі ввінчалися блискучими перемогами та й це не мало впливу на загальне положення і обставини, серед яких находилося стрілецтво.

В днях 7. і 8. листопада Стрільці подалися до Феліціанталю й Аннабергу, де після стягнення поодиноких сотень й переорганізованя їх в перших днях грудня, приділено курінь Шухевича до 130., а курінь Коссака до 129. бригади австрійських військ.

Найбільше героїським подвигом Українського Стрілецтва були бої за гору Маківку, на полудне від Сколього — (Бойківські Карпати). На початку березня 1915 р. переведено цілий легіон, крім сотні Гутковського, в запас 130. бригади. Березень і квітень минули спокійно. Щойно коло 24. квітня Німці виперли Москалів з Острога Верху; вони після невдачних спроб відбити втрачені позиції, повели наступ на гору Маківку, де стояла 130. бригада, щоби мати змогу легше дібратися до німецьких становищ. Для добуття Маківки московське командування кинуло кілька полків та багато артилерії. Але розмах російського наступу розбився об стрілецьку заперу. Криваві бої йшли в ночі з 28. на 29. квітня, відтак 30. квітня, а найзавзятіший бій за Маківку розпочався 1. травня. Після кілька годинної гарматної підготовки, ру-

шили до наступу російські незлічимі загони, але Маківки — ні того, ні слідуєчого дня не добули. За цю геройську оборону, що коштувала українське стрілецьтво 42 убитих і 76 ранених, дня 2. травня команда 55. дивізії в денньому приказі висловила У. С. С. вповні заслужене признання.

Врешті Москалям вдалося захопити Маківку, але це не принесло поправи їхнього положення, бо саме в той час Німці, після довгих і кривавих боїв під Горлицями й Тарновом прорвали московський фронт, а це змусило московську армію відступати без бою з Карпат. З'єдинена німецька армія з австрійською — тому так сильно напирала на московську армію, бо її не доставало вже тоді відповідних ропних палих матеріалів, бензини та других ропних продуктів, що їх вживають у воєнній техніці та що їх добували головно у підніжжя цілих Західніх Карпат — від Дунайця — аж по Борислав і Дрогобич. Якщо російська начальна команда була тоді знала, що німецькі воєнні машини й літаки не мають запальних продуктів, та видала приказ палити у відворотній дорозі всі нафтові шиби, копальні ропа, безперечно багато скорше прийшло би до цілковитого розгрому німецьких військ та скорішого закінчення завзятих боїв на наших землях. Треба знати, що багато витерпіла українська земля здовж цілих Карпат; в часі боїв безпощадно нищено майно сільського населення, без розбору палено цілі села, з пімсти підпалювали дикі мадьяри наші церкви та грабили безборонне наше село. Вони вішали без суду кого попало, мстилися за ганебну справу з початків 20 століття, коли то вони хотіли відірватися від Австрії; що російські війська у приязні з населенням помагають собі взаємно і. т. д.

В часі завязятих боїв за Дуклянський перехід палили гарматними стрільними місто Сянік, збурили майже цілий Заршин, згорів горішній кінець села Одрехової, середина села Тарнавки, збурили місто Риманів, не пощадили Івонича, Коросна. Як далеко сягала воєнна хуртовина у Карпатах — так далеко не обійшлося, щоби без найменшої причини — не то, що провини — не ставлено шибениці й то — сьогодні вішали людей Маляри, Німці, завтра Москалі — і на відворот, палили Церкви та цілі села. Ввижалося, що цілковито винищать наші села, не остане ані сліду з давніх сіл і осель. Але розторощена московська армія — як вже згадано — під Горлицями, у безладі чимскорше втікала на схід, знову-ж німецька армія не мала покищо часу на цю роботу, бо-ж вона хотіла якнайскорше дабитися до Борислав'я.

Москалі здержалися щойно в околиці Болехова, де зновже прийшло до кривавих боїв. Ціллю російських наступів було зіпхнути австроугорські війська на давні позиції в Карпатах. Але коли Німці добули Стрий, Москалі мусли податися на схід. 4. червня Стрільці пішли побіднім походом вперед, перейшли жидачівський і калуський повіт і коло 10. червня спинилися біля села Викторова (під Галичем). Союзні війська (німецькі — австрійські) вирівнюючи фронт, заняли Львів. Після двотижневої позиційної боротьби у викторівському лісі, російські війська подалися 27. червня у дальший відворот, а дня 28. червня У. С. С. заняли прастарий, княжий город, *Галич*. Не спиняючись зараз другого дня пішли У. С. Стрільці вперед, перейшли Дністер і після короткої стрічі в селі Семиківцях, заняли позиції на правому березі Гнилої Липи. В боях над Золотою Липою та Стри-

пою (ріки у східній Галичині) минув час від липня до 9. жовтня. Того дня Москалі пішли до наступу. Криваві бої затягнулися до 3. листопада. З незвичайним героїзмом боролися У. С. С. біля Семиковець. Майже ціломісячні бої, закінчені бравур-

Рік 1919. в часі люстрації конфінованих ОО. Василіян у Новому Санчі.

Стоять зліва: Впр о. Жидан, о. Калинець, п. Надія Дзерович, о. Пявчишин, о. Луцик, п. Станислава Скібінська, о. Загвійський, о. Ковалюк. Сидять зліва: Впр. о. П. Мартинюк, п. Олена Гадзевичева, Експедиція Кир Йосафат Коциловський, Др. Олександр Дзерович, п. Вербицька. Сидять здолу, зліва: Впр. о. Павло Пушкарський, Богдан Гадзевич та о. Онуфрій Гадзевич, парох Нового Санча.
Світлив Др. М. Дзерович.

ною атакою, віддали в стрілецькі руки всю ворожу залогу. Після Маківки та Болехова, Семиківці були великим подвигом, що золотими буквами записався в історії стрілецької кампанії. Одначе перемога й добута слава дорого коштувала У. С. С. На

полі слави лишилося 39 вбитих, біля 100 ранених, а більше 100 попало в полон.

Тоді Стрільців переведено до Соснова, де вони перебули цілу зиму до травня 1916 р. Тут оба курені злучено в I. полк У. С. С. і підчинено його безпосередно команді дивізії. Полк дістав те саме озброєння, що інші полки, скоростріли, міномети, піхотні пушки — і став самостійною боевою одиницею з власною командою. З початком травня приїхав до полку новий командант пполк. австр. армії Антін Варивода.

Тимчасом Німці повели на заході рішучу офензиву проти Франції й посоюзних з нею держав. Ціллю німецької офензиви було розбити західніх противників, щоби відтак розправитися з іншими. Незвичайно криваві й завзяті бої йшли за французьку твердиню Верден. Щоби зашахувати Німців, Антанта вимусила на Росії повести офензиву на східньому фронті. Була це офензива генерала Брусілова, літом 1916 р. Її ціллю було зайняти зновже позиції 1914 р. Але офензива дала тільки бажані наслідки на буковинському фронті, та на півночі, де Москалям вдалося прорвати австрійський фронт біля Луцька. Брусілов не побачив Львова. Офензива Брусілова натрапила в Галичині на Стрільцьку запору й об неї, як на Маківці, розбився російський розмах.

Незвизайно криваві бої біля Бережан над Золотою Липою, дня 2. і 3. серпня на горі Лисоні, 26. вересня на височині Дикі лани та 29. вересня в Потуторах (між Бережанами та Рогатином) зновже вкрили невмірущою славою стрілецьке ім'я. Але перемога над ворогом дорого коштувала. В першому дні боїв на Лисоні залишилося з числа 44 старшин тільки 16 живих і здорових. Бої біля

Бережан прорідили стрілецькі лави (з цілого полку залишилося яких 150 людей, так, що треба було добровольчу формацію перенести для поновлення до коша. В полі залишилася лиш одна технічна сотня. Кіш У. С. С. стояв тоді в селі Пісочна коло Миколаєва над Дністром. Всі здорові стрільці та старшини поселилися в Розвадові та Верині і з них створено Вишкільну групу У. С. С. Сотні Вишколу стояли спершу в Розвадові та згодом, після приходу новобранців і повороту ранених, місце постою Вишколу поширилось на села Веринь, Надітичі та Рудники. Командантом Вишколу У. С. С. був з початку от. Мирон Тарнавський, потім от. Франц Кікаль, що пізніше став командантом легіону в полі, після нього от. Г. Коссак та врешті п. полк. Слюсарчук. Підстаршини йшли на двомісячний підстаршинський курс, що був у Роздолі, а старшини на такий-же курс у Трускавці.

Лемки у народньому зриві.

В рядах боєвих відділів 1. Полку Українських Січових Стрільців, як вірні сини України виступали жовніри Лемки, що разом з другими українськими вояками ішли в бій з піснею на устах і глибокою вірою в серці в повну перемогу нашої слушної справи.

В Булавному Відділі¹⁾ був *десятником Осип Кічоровський* з Мриголода (Сяніччина), *вістун Юліян Налисник* з Красної (Короснянщина); у 1. сотні: *вістун Роман Секела*, з Кальниці (Лісько), у 2. сотні: *хорунжий Софія Галечко*, Новий Санч, *підхорунжий Клим Коник*, з Сяніцької Посади,

¹⁾ Українські Січові Стрільці, Львів, 1935.

(Сянік), у 3. сотні: *вістун Микола Драч*, з Одрехової (Сянік), у 4. сотні: *стрілець Олександр Туз*, з Гижнього (Ряшівщина), у 5. сотні: *стрілець Володимир Босий*, з Ясла, *стрілець Степан Крушельницький*, також з Ясла, у 6. сотні: *четар Остап Коберський*, з Сякока, *стрілець Іван Палажинець*, Завадка, Закарпаття, у 7. сотні: *стрілець Остап Стеца*, з Команьчі (Сянік), у технічній сотні: *стрілець Василь Подубинський* з Руської Дубрівки, Сянік; даліше були по різних формаціях: *сотник Петро Газдайко*, *четар Іван Лижса*, з Висової, *четар Кость Кобаній*, (ур. в Кривій коло Гладішова, помер у Винниці), *четар Іван Вербицький*, *підхорунжий Данило Смарж*, з Боднарки к. Липинок, *четар Юліян Юрчакевич*, полк. лікар родом з Тихані, *Василь Русинко С. С.*, *Н. Голейко С. С.*, *четар Іван Вислоцький С. С.*, *поручник Денис Сенета*, *сотник Василь Зарівний*, *Михайло Мельничук*, *пор. Орест Онуляк*, *Онуфрій Братиш*, *Іван Гуцуляк*, *Михайло Галушка* з Гладішова пропав на Великій Україні, *Михайло Шмайда* з Гладішова, *Осип Кидонь* з Горличчини, *Ст. Левинський* з Ропиці коло Горлиць, помер по повороті 28. IX. 1919 в Кракові (Домбе), *Андрій Макар* з Токарні (Сянік) помер 15. IX. 1919 Краків (Домбе), *Олекса Лукасевич*, однор. стр. Н. К. Г. А. (Начальна Команда Галицької Армії), уроджений 1901 р. в Сяноці, як ученик 6. гімн. класи в Сяноці зголосився як доброволець до Української Армії, помер 27. січня 1920 р. на тиф у Винниці, *Гнат Андрущик*, *Долішні Береги* (Лісько), помер 17. 8. 1919 у Литов. Бересті (Бугшопи), *старший десятник Василь Бабяк*, з Вільховець (Сянік), помер 21. 12. 1919. епідем. шпиталь в Глібові, коло Нової Ушиці (за

Збручем), *Микола Васьо*, Лісько, помер 21. 8. 1919 Краків (Домбє), *Федір Калинич*, стрілець з бригади У. Г. А. (Українська Галицька Армія), Лісько, помер 26. 12. 1919 на тиф у Винниці, *Дмитро Коваль* стрілець сапер з Полян (Лісько), помер 21. 12. 1919 р. на тиф у Винниці, *Я. Мекелита* † під Хировом, *Іван Мураль*, стрілець 8 бригади У. Г. А. (Лісько) помер 14. 11. 1919 на тиф у Винниці, *Михайло Миців*. стр. 7 бриг. (Лісько), помер 5. 9. 1919. на тиф у Винниці (св.

Вістун УГА Павло Чура
родом з Прелук (к. Сянока)

Кость Кобан'ї УСС.
загинув на Великій Україні.

о. І. Лебедович). Крім названих Лемків Українців багато було при Українській Галицькій Армії — Лемків з Команецьких сторін, зі самої Команьчі Барна, Щавного, Репеді, Куляшного, Туринська як також з Березівщини і Сяніччини. На жаль немає досі повного списка Лемків Визвольників.

Тимчасом події розвивалися. В березні 1917 р. вибухла революція в Росії. Скинено царя Николая II. та встановлено в Росії демократичний лад.

На Україні повіяло волею. В Києві повстав під проводом Михайла Грушевського перший Укра-

їнський парламент — Центральна Рада, що домогалася надання Україні широкозакроєної автономії. Коли-ж в Петербурзі вибухла в жовтні зчерги друга революція і влада перейшла в руки большевиків, — у Києві проголошено дня 22 січня 1918 р. *Українську Незалежну Державу*, що вже в дні 9 лютого 1918 р. заключила в Берестю мир з центральними Державами. Після берестейського мира на Україну перейшли союзні війська, а з ними в червні 1918 року також Кіш і Вишкіл У. С. С. Їх розміщено на Херсонщині. В міжчасі в березні 1918 р. в Києві dokonано перевороту та встановлено на Україні владу гетьмана. Гетьманом проголошено Павла Скоропадського. Будучи на Україні У. С. С. могли виконати те завдання, до якого їх покликано і для якого працювали та кляли жертви до цього часу. Стрілецтво повинно було тепер взяти участь у творенню Української Національної Армії.

Але політика других держав не допустила до цього. Похід Німців та Австрійців на Україну, що мав допогти молодій українській державі, закріпити самостійність, перемінився в завойовання. Бчорашні союзники вмішалися у внутрішні справи Української Держави та почали її на всі лади використовувати — політично і матеріально. Політика Центральних Держав намагалася відсунути У. С. С. Стрільців від впливу на маси. Широко закroєна культурно освітня та пропагандивна праця У. С. С. стала джерелом непорозуміння і спорів. У. С. С. переведено у вересні 1918 р. з України на Буковину.

Та це були останні дні австро-угорської Монархії. Підмінована з нутра Вільзоновими статтями про самовизволення народів, вона почала розлі-

татися. Дня 1. листопада 1918 р. заіснувала українська влада, а Українська Головна Рада проголосила на українських землях під австрійською займанщиною Західньо Українську Народню Републику. Стрільцтво, що перебувало на Буковині, поспішило на захист Львова.¹⁾ Дня 22. січня 1919. р. проголошено в Києві акт злуки українських земель в одну Соборну Українську Державу. В Галичині йшли бої Української Галицької Армії за українські західні землі. Врешті після геройської чортківської офензиви в червні 1919 р., У. Г. А. ізза браку муніції перейшла на Україну в липні тогож року. Відтіля невеличка частина галицьких старшин і стрільців повернула до Галичини та під командою ген. Кравса, перебилася на Чехословаччину, других виарештували большевики та заслали їх на Соловки, або в Одесі розстріляли. Одначе слава про Них не полягла та жити-ме вічно в українському народі...

---

¹⁾ Володимир Калина: Курінь Смерти УСС, спогади старшини, Львів 1936.

ДІЯЛЬНІСТЬ „ПРОСВІТИ“ НА ЛЕМКІВЩИНІ.

Перші проблески просвітянського життя на Лемківщині зараховуємо на час першого десятка 20. століття. У Львові велися в Головному Товаристві „Просвіта“ важні наради, як повести просвітянську роботу на Лемківщині, та, яких до цього підшукати людей, щоб вони своїм знанням і культурним підходом притягнули місцеве населення до кудьтурно-освітньої праці. Але перші піоніри просвітянського життя у Львові переконалися, що в Сяноці, де намічено створити філію „Просвіти“, немає майже зовсім наших людей до якоїнебудь народньої праці. Вправді парох Сянока, о. Константинович — українець, але з різних причин від роботи відтягнувся, радник суд. А. Пеленський хорий; рівнож до роботи неспосібний, проф. Франчук ізза лихого здоров'я, проф. Ковалів знову держався осторонь просвітянської праці. Вже на других Зборах постановлено, що просвітянську працю на Лемківщині найскорше поведе адвокат-українець та його конціпієнт, залежний від Головного Товариства „Просвіта“, бо тоді буде більша запорука, що такий конціпієнт, установлений Головним Виділом може успішно вести організаційну працю при співпраці громадянства Сяніччини. Саме тому в присутності відпоручників Українських Товариств: „Сільського Госпо-

даря“, „Народнього Комітету“, „Народньої Канцелярії“, „Дністра“, „Т-ва кред. Священиків і Урядовців“, „Сокола“, „Союза Кредит. Краєв. ревіз“, назначено організатором Лемківщини Василя Калинюка, що досі був організатором Ліщини з осідком у Сяноці. Намічено також заснувати в Сяноці

*Погруддя радника Василя Яворського;
пробудителя Новосандецької Лемківщини.
Світлив Др. М. Дзерович.*

українську Касу при матеріальній піддержці центральних фінансових інституцій.

Отож Головний Виділ Товариства „Просвіта“ у Львові був перед великою світовою війною тим чинником, який виступив з ініціативою праці на Лемківщині в тісному зв'язку з різними економіч-

ними місцевими установами, щоб разом приступити послідовно до народньої праці серед лемківського населення. На лемківській смузі мали ми вже до війни певні організовані установи. З поміж лемківських повітів вибивалися *Сянік і Новий Санч.* Цей останній завдяки праці радника Василя Яворського — званого пробудителем Новосандеччини — на протязі скорого часу зайняв одне з перших місць, не тільки Лемківщини. Найважлишою та найвищою точкою в розвитку Новосандеччини був момент, як в Новому Санчі став виходити тижневик „*Підгірський Дзвін*“. З просвітно-культурних установ були тут на Лемківщині Філія „*Просвіти*“ в Новому Санчі, основана в 1902 р., Яслі основана, 1903 р., Сяноці, основана в 1903 р., філія „*Сільського Господаря*“ в Сяноці в Новім Санчі, Повітовий Шкільний Союз, як частина Краєвого Шкільного Союзу, з економічних — сильний „*Лемківський Банк*“.

*Члени основники філії „Просвіти“
в Новому Санчі:*

Петро Лінинський, радник суду, *Василь Яворський*, радник скарбу і посол, Михайло Секунда надофіціал суду, Карло Бандрівський подат. надінспектор, Володимир Вітошинський, шкіль. інспектор, Павло Харощак, учитель, Олена Лінинська, дружина суд. радника, Агнета Секундова дружина Михайла Секунди, Др. Омелян Левицький, Франц Августинович, уряд. залізн., Тит Решетилевич, секретар староства, Михайло Кубієвич подат. ур., Дионіз Улуцький кондуктор, Григорій Кондра заліз. урядник, Михайло Голова зал. ур., Мартин Пелех, Станислав Орош, бляхар з зал. варст.,

Марія Зембова, вдова по ц. і к. ротмайстрі, Осипа Бандрівська дружина Карла, Анна Вітошинська дружина Володимира, Степан Сорока, учитель, Осин Потій, учитель, Степан Филипович, аптикар, Юрій Ярош, надлісничий, *Іван Посипанко* директор школи, І. Яворський, лісний, Павло Кузьмич, учитель, Калістрат Хорощак, господар, Еміль Шведик, учитель, Володимира Федоровичева, дружина священника, Михайлина Паньківська дружина свящ., Меланія Коханова, дружина лісника, Василь Тиховський скарб. радник, Іван Кульчицький емер. учитель, Григорій Бобяк, гімн. учитель, Василь Литчин, жандарм, Олекса Мілянич, учитель, Василь Михасевич, ур. подат.

В 1904 р. Філія „Просвіти“ в Новому Санчі мала 118 членів. В „Ділі“ 168 ч. з дня 10 (23) серпня 1906, Р. XXVII. находимо велику статтю про Загальні Збори філії й читальні „Просвіта“ в Новім Санчі.

Читаємо: День 15-го серпня 1906 р. був для Лемківщини великим і величавим святом. З усіх закутків західнього „Сибіру“ з'їхалися заточенці, зійшлися майже всі члени місцевої читальні і битком заповнили простору комнату. Гарячим словом отворив збори голова філії Вп. посол Яворський і привитав делегата головного Виділу *д-ра Івана Брика*, (теперішнього Голову „Просвіти“) та гостей *д-ра Андрія Чайковського*, *д-ра Олександра Колессу*, *д-ра професора Вовка*, *Івана Раковського* і *д-ра Зенона Кузелю*.

Ряд відчитаних звітів зовсім ясно показав нам діяльність Філії. Була вона ревна і широка та при цьому з уваги на дуже прикрі обставини попросту подиву гідна. Філія удержувала бурсу, де найшло приміщення 51 учеників, з чого б удержу-

вано даром, решта доплачувала дуже мало, так, що Виділ доплачував місячно 249 К. (австрійських). Коли додамо до того, що Філія згуртувала коло читальні всю місцеву інтелігенцію і всіх місцевих робітників, що улажували відчити й театральні вистави, що займається ревно будовою церкви і т. д., то діяльність ця заслуговує на повне признание.

В дискусії над звітом д-р Колесса передає щирий привіт від центрацьного Виділу, звертає увагу на просвітні змагання по тім боці кордону, гарячими словами пригадує історичні моменти сандецької землі та кінчить свою палку промову широкою подякою Філії, а головню неструдженому її провідникові послові Василеві Яворському. З черги забирає слово делегат д-р Іван Брик. — „Мені дивно — каже бесідник, що на Зборах не заступлені ці, що для них призначена головню вся діяльність товариства „Просвіта“ — саме: лемківські селяни. Якщо шукати за причиною цієї дуже прикрої й замітної появи, то не найдемо її в щирій і гарячій роботі новосандецької філії, але зовсім деінде. Ціла вина спадає на доколичне лемківське духовенство, що в своїй засліпленій та безграничній короткозорости не тільки саме не просвідчує повіреного йому стада, а навпаки всілякими способами здержує Лемка від того „світла, що розходиться з філії „Товариства“. Низька клевета, кидання різних підозрінь, впоювання недовіря до щирих і безкорисних робітників — оце спосіб, яким у своїм егоїзмі гасять вони народнього духа і присіли камінь тої могили, в котрій поховали щастя, просвіту, національну свідомість лемківського населення й свою народню честь. Ця сторона діяльности Філії далеко ще не сповнена. За

те широка й гаряча діяльність над освідомленням народньої ідеї в душах соток заточенців. За цю роботу, що вимагає великого накладу праці й ширій посвяти, складає бесідник (д-р Іван Брик) — першзавсе послові Василеві Яворському гарячу подяку і правдиве признання. Коли успіхи цієї примірної роботи не так великі, як належало би сподіватися — то таки не належить попадати в зневіру і тратити час на пустій і безкорисній словній суперечці з противниками. Противники знидіють у своїй бездільности і некультурности. Щира праця отворить очі Лемкові та виведе його на ясний шлях. Поступ і просвіта зітре з лиця землі людей, що в них погас в душі вогонь чуття та любови свого народу — а могутня філя народнього воскресення попливе по могилах тих трупів, вогнем просвіти і національної свідомости захопить й Лемківщину. На могилах цих трупів, стане з прапором Батьківщини лемківське свідоме селянство і понесеться голосна пісня воскресення!“

*Члени основники філії Товариства „Просвіта“
в Яслі:*

Білас Дмитро, Гіжовський Роман, Глинчак Іван, Іванів Ілля, Качор Андрій, Ковальський Євген, Каськів Лев, о. Кисілевський Филемон, Кисілевська Стефанія, Кисілевська Євгенія, Ковальський Яків, Др. Корнелля Михайло, о. Кузик Корнило, Лісовський Осип, Лехняк Іван, Марітчак Михайло, Михалюньо Юстин, Німців Іван, Пискливець Макарій, Попович Дмитро, Стецьків Микола, Смішкевич Іван, Сембрат Василь, Смарж Федько, Яворський Микола, Ярема Казимир.

В 1911 р. на Загальних Зборах філії „Просвіта“

в Яслі вибрано Михайла Марітчака — головою Філії, о. Ф. Кисілевського — містоголовою, при складі 32 звичайних членів з тим, що Філія має нагляд над читальнями „Просвіти“ у Вишовадці, Жидівському, Грабі, Крампній, Ожагній, Яслі. Одначе праця Філії була дуже тяжка, бо майже всі дооколичні лемківські села неграмотні, на дуже низькому рівені економічного життя — та через це і культурному, головно тому, що москвофіли священники не дбали про моральне, економічне та культурне життя Лемка, тож вся просвітянська робота поступала дуже повільно вперед.

Члени основники філії Товариства „Просвіта“ в Сяноці:¹⁾

О. Омелян Константинович — голова, о. Антін Лаврівський парох в Одреховій — містоголова, Осип Гудзьо — касієр, Роман Секела — секретар, о. Віктор Савчак — парох Загутиня — контрольор, члени Виділу: Ж. Кочабський, Володимир Чирівський, о. Петро Мекелита парох в Сянічку, Андрій Мазур, о. Олекса Викович, звичайні члени: о. К. Пирожок, о. В. Мисик, М. Бідак, о. В. Коритовський, Володимир Гец, І. Бринкач, Микола Лега, о. Мирон Лазоришак, Ст. Цуприк, В. Ганьківський, Ст. Ващишин, Микола Зинчак, І. Гнатик, М. Зяттик, М. Воробель, Микола Мигаль, Петро Завійський (всі з Одрехової), Осип Давида, І. Сенчишин, Осип Стосик, Вал. Дяків, М. Ярош, А. Настин, М. Роман, М. Бурштин, В. Товарницький, (Загіря) В. Янів, В. Менцінський, І. Чирнявський,

¹⁾ І. Франчук гімн. проф., І. Пеленський радник, Вол. Буцацький ур. суд., Т. Будзиновський дир. Нар. Торговлі в Сяноці — перші пробудителі просвітянського життя в Сяніччині.

М. Тюн (Щавне), М. Круляк, І. Савчишин, Дм. Гришко, А. Крупський (Репедь), о. О. Очабрук (Волиця) Панько Шургот, о. А. Кочиркевич, Петро Барна, Юлія Назаревич, Ольга Габла, о. Л. Волянський, о. М. Бурмич, о. Іван Гринишин, о. А. Менцінський, о. І. Товарницький, Роман Секела, В. Робак, К. Войнар (Босько), Мирон Войтович, Франц Кічоровський, Кость Війтик, І. Кобздай, А. Ольшанський, Антін Гавриляк, В. Мартиніянівна, Вол. Власевич, Гр. Шпеківський, Іванна Геринович, о. М. Сливінський, Омелян Гермак, І. Гавриляк, Осип Коцан, Федір Странко, М. Ковальчик, Олекса Кушак, Іван Завада, Павло Ружицький, Василь Кліш, М. Крайник, І. Дороцький, Василь Демкович-Добрянський, М. Середницький, М. Добрянський.

Як далеко сягала в Новосандеччині й була поглиблена політична організація поодиноких українських партій — напевно знаємо, що уряднича інтелігенція та в деякій мірі учительство були членами національної демократичної партії.

За це всевладно панували тут — як зрештою у цілій Лемківщині — москвофілі. І це треба їм признати, що вони мали за собою маси народу. Вони й мали тут відповідно сильні культурні установи, як читальні Качковського, бурси, мали сильні економічні установи, незвичайно багаті. Використовували — зглядно знали використати! — знаменито завзяток і консерватизм Лемка, його проворність й доволі добре господарське положення, поправлене грішми Лемка емігранта, і не допускали, просто нищили, палили українські книжки, часописи — не допускали українського духа до тих установ, що були в їх руках і до самого населення. Останніми наглядними москвофіль-

ськими виступами були тут: відомий процес в 1914 р., лютування мадярсько - польсько - австрійських чинників в першому році війни та вкінці здвигнення в 1918 р. самостійної лемківської республіки.

Філія „Просвіти“ в Новому Санчі передає вже з 3. жовтня 1912 р. свій звіт, що просвітянська праця йде вперед, та вдоволяючо. Улаштує курси для неграмотних, веде бурсу і при допомозі філії вибудовано церкву. Вона робить, що лише може, ба навіть більше, як деякі, що мають кращі умовини праці. Тамошні Українці бажать заложити більший банк і жадають підмоги наших фінансових інституцій.

Тому на „засіданню“ з дня 17/5. 1913 р. рішено запросити до Львова в справі фактичної організації Лемківщини: дра Р. Вітошинського, адвоката з Лиська, о. В. Мисика з Ванькової, о. М. Паньківського з Устіянови, Т. Будзиновського, о. О. Менцінського з Маластова й учит. Прийму та радн. Яворського; порозумітися з управами кас в Лютовиськах, Устріках долш., Новому Санчі, Сяноці та Лиську, щоб на урядовців добирали таких людей, що попри касові роботи поведуть організацію в окрузі; віднести до місцевих інтелігентів, щоб предложили проєкт діяльності на Лемківщині; на прохання Філії в Сяноці попросити Головний Виділ, щоб віднісся до фінансових інституцій за одноразовим датком на піддержку бурси ім. Шевченка в Сяноці; просити Й. Е. єпископа Чеховича обсадити місце катехита в Сяноці священником українцем; подбати про реферати про Лемківщину у Львові та Перемишлі в цілі ознайомлення українського громадянства з відносинами на Лемківщині; (такий реферат мав виготовити проф. Ковалів у Сяноці;) повести акцію

в тому напрямі, щоб східньо-галицькі бурси прийняли на вільні місця хлопців з Лемківщини, що могли би тут учитися в українських школах і набиратися національної свідомости.

Започатковане „Просвітою“ діло національного освідомлення Лемківщини жервіло на місцях, де його защіплено, доволі буйно. Саме це початкове просвітянське світло, кинене на Лемківщину дало цінні історичні причинки, що закріпили український світогляд у найсильніше консервативній вітці українського народу — між Лемками.

Загально поширене твердження і поголоска, що Лемківщина забута українська земля та її долею ніхто не піклується, в цілій основі безпідставні та оперті на мильних основах. Навпаки з історичних джерел¹⁾ „Просвіти“ бачимо, що праця й підготовка: піднести Лемківщину економічно, матеріально на господарським полі — в першу чергу освідомити населення Лемківщини та подати йому сильну руку і поміч у формі здорової виховної національної книжки і часописів — це були напрямні так Головного Т-ва „Просвіта,“ як також „Рідної Школи,“ Українського Ревізійного Союзу, Сільського Господаря, Союзу Українок та всіх центральних установ. Всі нитки організаційного життя на Лемківщині повинні в'язатись зі Львовом. Централі, попри Сяніччину повинні звернути увагу на другі повіті Лемківщини (Новий Санч, Мушина, Горлиці, Грибів), де до праці треба притягнути священиків, бо дорога до душі Лемка — одинока через священиків. Так само мається справа з учительством. На місцях муситься мати за собою ці оба стани, а тоді праця централь

¹⁾ Лемківщина ч. 7 Книга протоколів, Львів, Архів „Просвіти.“

буде легка, як населення бачити-ме, що священство та учительство попирають їхню народню роботу. Лемко, мусить спершу бачити, що це, що робиться — воно для нього хосенне, тоді й він до такої праці — радо — приступить і другого приєднає. Кожна галузь народнього життя на Лемківщині мусить мати за собою священника й учителя.

З досвіду та з історії знаємо, що як довго наш український нарід держиться своєї прадідної греко-католицької Церкви, так довго він живе. Сумним свідком блискучої минувшини нашого українського народу на заході лишилася вузька полоса Лемківщини. Тягнеться вона — як це знаємо з попередніх розділів, верхами гір від повіту Новий Торг через повіт Новий Санч, Грибів, Горлиці, Ясло, Коросно і Березів, та щойно в повіті Сянік розливається ширше і повітом Лісько лучиться з суцільною матірною територією українських земель. Розкинені на півночі острови українського населення — саме на промежжі повітів Коросно, Стрижів, Березів і Ряшів, та мішані під оглядом обрядовим і національним даліше на північ положені повіти, свідчать про те, що натиск сусідніх народів ішов від заходу й півночі та виправ нас на ході століть чимраз більше на схід і полудне. Етнографічна границя заломлювалася й затиралася, наша культура завмирала, рідне слово замовкало на просторах, про які вже згадано повище, виставлених на чужі впливи, що постійно зростали і даліше ще з року на рік зростають. Успішно видержувала цей натиск лише сама Лемківщина. Хоронив її недоступний гірський терен і помагав їй зберігати цінності своєї культури: своєї віри і мови, звичаїв і обичаїв, ноші й житла. Хоронив, але і затісняв природний розвиток культури. Лемківщина тра-

тила поволи зв'язки з матірним пнем і лише коштом застою у розвитку власної культури не подалася ще зовсім до цього часу. Це відрубне географічне положення та культурний застій спричинили тяжке і невиносиме матеріяльне положення, що по розпаді Австрії перейшло в крайне зубожіння. Вона виганяє Лемків з їх хат — це дуже важне до причинків великої лемківської еміграції за кордон — та залишені хати отвираються на сторонні впливи, що підкопують рештки основ самостійного національно-культурного життя. Появляються громади, в яких замовкає рідне слово — та церкви — де немає вірних.

Староство	Повітовий суд	Число греко-католицького населення в році:					
		1840	1845	1868	1890	1900	1925
Новий Санч	Мушина	13,391	11,715	11,516	12,837	12,941	14,797
	Новий Санч	3,208	3,288	3,539	3,596	3,286	4,296
Грибів	Грибів	9,311	9,510	9,317	9,484	9,525	10,434
Горлиці	Горлиці	23,393	20,230	20,230	19,498	19,589	21,070
Ясло	Жмигород	8,338	7,376	7,662	7,286	7,658	7,485
Коросно	Дукля	9,025	7,293	7,984	7,326	7,713	9,199
Сянік	Риманів	11,148	10,890	10,048	10,425	10,467	13,498
	Буківсько	16,394	14,820	15,137	17,970	19,080	21,864
	Сянік	18,683	17,194	17,970	22,282	24,927	27,024
Березів	Березів	3,045	2,489	2,685	5,565	3,750	4,600
	Динів	280	264	327	635	658	818
	Разом	116,216	104,239	106,415	114,904	119,894	135,085

Саме ці культурні потреби получені з господарською вимогою Лемківщини — збереження віри і мови батьків та національного характеру Лемка — дали основу нового буйного народнього лемківського життя. Що дальше — на Лемківщині національні інтереси в'яжуться тісно з обрядовими

— відси виходить і вказівка, що Духовенство повинно стати до освітньої праці рівно з іншими національними чинниками, бо темнота і господарська незорганізованість загрожує рівно обрядовому як і національному станові посідання¹⁾.

Велика темнота ставляє на другому місці потребу школи. Відсоток неграмотности на Лемківщині найвищий: пограничні лемківські села виказують до 100%. Без грамотности всі просвітні заходи безуспішні. Одначе крім школи потрібні ще курси для дорослих неграмотних. І тут Духовенство находити поле праці для народа. Щойно по зменшенню неграмотности можна думати про освітній і кооперативний рух. До цього знову треба підібрати і виховати провідників при помочі курсів і фахових інструкторів.

І на господарськім полі багато роботи. Звичайний хід сільського господарства в горах не покриває потреб населення. Воно рятувалося емігра-

ВІДСОТКОВЕ ПРИДІЛЕННЯ ГРУНТУ В ГА:

Лемківщина	Простір		Рід управи:					
	селян.	двірськ.	рілля	луки	огор.	пасов.	ліси	неуж.
	75·50	24·50	43·06	8·56	0·53	17·48	27·40	2·95

цією до Америки та переважно сезоною еміграцією до Угорщини і Німеччини. Проте сільське господарство на Лемківщині не примінене до нових обставин і до його природніх можливостей. До цього знову потрібна рільнича школа з перевагою науки про скотарство, пасічництво та лісові курси. Лемківщина вкрита лісами, одначе лі-

¹⁾ Живими свідками є пусті церкви в Обаримі, Крем'яній, Тарнаві та в других селах дальше на півночі.

сова господарка занедбана та знищена так, що не дає ніякого доходу.

Дальше на Лемківщині переважає відсоток жінок над мущинами. Причина цього в еміграції мушин. Отже силою обставин — жінка-Лемкиня мусить приноровлюватися до йншого способу життя — як у других сторонах українських земель — вона мусить займатися й такими роботами, які деінде мущини виконують — та цим самим вона відривається від своїх звичайних жіночих обов'язків виховувати дітей, з цього виринає конечна потреба освіти й організації жіноцтва при допомозі виховних жіночих курсів.

Положення після війни сильно змінилося. Змінилося в користь української національної свідомости. Москофільський рух видимо ослаб — так що до своєї ідеології й що до кількості осіб. Сам Лемко бачив дещо світа і чимало вже між ними таких, що брали активну участь у визвольній українській війні. Лемко побачив на свої очі, що діється поза його хижою. І навіть — з розмислом! препаровані талергофські дні не в силі вже відвернути Лемка від українства так, як це було до війни.

Але чимало життєвих умовин змінилося на некористь. Першою найбільшою перешкодою й трудностю — є саме положення Лемківщини. Дальшою є зубожіння Лемка, якому замкнено всі джерела доходу й прожитку. З перших впливає, що різні закони — (шкільні, що відносяться до краківського воєвідства) грозять утратою української школи, навіть без можности виявлення своєї волі у формі шкільного плебісциту. З других впливає те, що від Лемка нічо не можна витягнути до організованої праці; він привик обходитися без

книжки, без газети, не може тому раптово відчувати потреби вживання названого засобу, щоб цим проводити культурні змагання.

Колись давніше українська територія сягала дальше на захід і на північ; пізніше вона зведена до вузького гірського паса, найменше врожайного, не представляє для посторонніх бажаного місця для поширення свого стану посідання — бо — що найважливіше — ліси в посідання панів¹⁾ — також існування купелевих місць не мало до війни того значіння, що сьогодні. Недоступність і консерватизм Лемка та його привязання до рідного довели до того, що ще сьогодні в новосандецькому повіті знаходяться села, в яких немає ані одного римо-католика — не то що поляка. Зрештою це не перешкоджає, аби лемківське село змінити на новий лад. Це діється крім законних постанов, усіми культурно-організаційними засобами. Саме: адміністративні накази відносно організації кооператив, господарських спілок, пожарничих дружин-товариств; все це діється на те, щоб лемківське село виповнити чужими установами.

До етатових шкіл ідуть багаті, гарно уложені бібліотеки — виключно польські, що їх молодь розриває, не маючи рідної книжки. Та хоч батьки протестують і дітей викидають з хати, проте молодь найде способи вкрити книжку та її ще більше полюбити, саме як цінне таємне добро. З'організована Філія „Просвіти“ в Сяноці, що обнімає Лісько, Сянік, Коросно, Березів (без Динова), Стрижів, Ясло, як також Лемківський Коопера-

¹⁾ „Вільниці“ — цебто дозвіл на даровий вивіз сушини з лісів — як пр. один день (мабуť середа кожного тижня в Мшанній к. Дуклі) не має великого значіння для загального добра Лемківщини. (Давні сервітути).

тивний Союз — не в силі подолати та протиставитись у цій праці. Те саме діється у другій частині лемківської території, що становлять повіти: Горлиці, Грибів, Новий Санч і дві громади повіту Новий Торг. По давній історичній традиції осередню точку задержав Новий Санч; одначе праці не виконує, бо не має до того відповідних людей

Кружок Української Студентської Молоді в Сяноці в 1917 році. Стоять зправа: Е. Гавриляк, Устиянівський, А. Куземчак, Т. Грех, О. Венгринович, Ст. Ядловський, Ю. Тарнович; сидять: З. Матіяш, Н. Голейко, Гаиківський, М. Старух, Семчишин; у долі зправа: М. Венгринович, Олександр Лукасевич (загинув при УГА), Р. Косоноцький, М. Голейко та Грех (молодший).

і потрібного знання. Як довго радник Василь Яворський був здоровий і місцева громада була велика, так довго Новий Санч все мав за собою велику притягаючу силу. Сьогодні Новосандецька Громада вже дуже мала; церква і бурса — це все, чим живе місцева громада. В Новому Санчі на-

ходиться власна українська реальність і організована Філія „Просвіти“, в Мушині реальність „Взаїмної Помочі“, в Горлицях існує велика бурса, кружок УПТ (Українського Педагогічного Товариства) і філія „Сільського Господаря“.

Важне місце займає Філія „Просвіти“ в Кракові. Вона основана тоді, як адм. влада розв'язала місцеву читальню з вибухом українського здвигу. Філія мала переймити працю читальні, себто дати можливість українському населенню Кракова сходитися й вести певного рода клубове життя. Та згодом стали наростати нові завдання, першусього у відношенні до студентської молоді, що найшлася в Кракові у більшій кількості. Далі у відношенню до всеукраїнської еміграції, як також до заоченців, які найшлися на полосі краківського воевідства. Але Філія, крім зборів, проб до різних свят і днів „Просвіти“, Української Культури, Шевченка, Франка — не в силі багато зробити. Рівнож і діяльність УПТ. — крім ведення курсів української мови — збірок на Рідну Школу — та висилання дітей на вакаційні оселі Союзом Українок — під іншими оглядами обмежена. У дальшому ході подій бачимо, що Лемківщина мимо всего вкривається сіткою читалень „Просвіти“, населення радо вписується в члени новозаснованих місцевих кооператив, закладає Кружки „Рідної Школи“, пожарні дружини „Луги;“ ці нові культурно-освітні установи організаційної сіти переливають свій корисний вплив на інші сусідні лемківські оселі, що також скорою ходою освідомлюються.

Для приміру згадаємо ще таку подію: На горішньому кінці села Риманівської Завадки (Риманівщина) у присілку *Абрамова* побудувало міс-

КАРТИНА РОЗВИТКУ І ПРАЦІ ФІЛІЙ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ У 1931 — 1932 РР.

Організаційний осередок (філія)	Рік діяльності:	Число членів:	Майно філії:	Улажено днів, акад. конц.	Число читалень	Кількість книжок	Касовий оборот		Театральний гурток	Мандрівна бібліотека	Кооператив	Замітки:
							Прихід	Розхід				
Динів	1931	44	4,000 зл.	так	11	?	—	—	—	—	1	—
Краків	1931	48	1,000 „	так	—	365	?	?	в	—	—	—
Новий Санч	1931	37	?	—	16	612	—	—	—	—	—	—
Сянік	1931	72	—	так	7	905	—	—	в	—	2	—

цеve населення школу та домагалося приділення рідних українських учителів — одначе безуспішно. Тоді свідомі Лемки запросили в порозумінню з Кружком „Рідної Школи“ в Сяноці рідних учителів. Перший рідношкільний учитель на Лемківщині, з'окрема в Абрамовій був *Петро Ікалович*, що прийшов там учителювати в 1928 р. та продовж одного року навчав дітей (тепер живе в Америці); по йому вчив *Володимир Кобів* до 1929/30, відтак Петро Стирпак. Це заразом перша українська „Рідна Школа“ на Лемківщині.

Багато причинився до піднесення культурно-освітнього урovenня лемківського села *д-р Василь Блавацький*, адвокат в Сяноці, що муравлиною — безупинною працею з'єднав собі скоро лемківське село та організував сяніцькі, риманівські села, які скоро горнулися до нового кращого життя. Вистане згадати, що в 1927 р. село Вислочок — а таких сіл багато! — може найменше свідоме між другими лемківськими селами — в часі приїзду *д-ра Блавацького* одногосно приступило до засновання кооперативи, що відтак дала основу

читальні „Просвіта“ та „Лугові“. Сьогодні це село має гарну українську бібліотеку, працює над своїм освідомленням та успішно дає приклад іншим сусіднім селам — як Балутянка, оба Королики, Дошно, Волтушева.

Про давнє минуле Лемківщини, про її народне лице — у повістевій виховній формі дав нам професор *Іван Филипчак* (родом з Лішні (Сянїччина) живе тепер у Самборі) багато цінних книжок, (гляди „Джерела і Література“) що вказують нам, як Лемки жили і змагалися за свої землі ще в княжих часах та що вдержало Лемків при життю до сучасної доби.

З'окрема до кращого зацікавлення самою Лемківщиною та її обставинами і життям причинився радник *Франц Коковський*. Він у безлічі своїх статей в українській пресі, в окремих книжках спопуляризував ім'я Лемківщини та її характер.

Головний Виділ Товариства „Просвіта“ у Львові виказав у всіх позиціях великий поступ. Це доказ живучости й зростаючої сили „Просвіти“. Головний Виділ працював не тільки у напрямі скріплювання та поглиблювання нашої організації, але й у напрямі її поширення. Тому особлившу увагу звернув на західні наші окраїни, а головно на Лемківщину, де організаційна сітка „Просвіти“ ще дуже слаба, а з другого боку особливші відносини на Лемківщині вимагають незвичайної дбайливости й опіки над цією областю. В тій цілі Головний Виділ покликав до життя 13. XII. 1932 р. окрему т. зв. „*Лемківську комісію*“.

Завдяки енергії й захопленню голови цієї Комісії розвинено живу акцію за збіркою книжок¹⁾ під гаслом: „*Книжка на захід*“. Акція найшла серед

¹⁾ Наш Прапор 1933 р. Ю. Т. „Всюю оставил м'я вси?“

українського громадянства, а головню серед наших установ і видавництв, велике зрозуміння і підтримку. Посипалися жертви в книжках, журналах та часописах, яких вартість дійшла до висоти приблизно 7 тисяч зл., а докуплено з власних фондів Комісії книжок вартости 800 зл. З тих книжок розіслано до 62 парохій по 18 книжок і 30 журналів, до 7 читалень бібліотеки, вартости по 150 зл., до 14 лемківських місцевостей мандрівні бібліотеки, кожна вартости по 250 зл., а крім цього через філію в Сяноці та одного лемківського діяча роздано 900 книжок. Незвичайно прихильно до цієї акції поставилися адміністрації майже всіх наших українських часописів, які зобов'язалися посилати продовж одного року даром 500 примірників. Рівнож завдяки грошовій допомозі наших центральних установ і деяких приватних осіб Комісія змогла уділити 8 ученикам-Лемкам яворівської гімназії доразові підмоги, одну ученицю удержувала на курсі в Янчині, а 3 учениці в заводській школі СС. Василянок у Львові.

Крім цього Комісія розвинула живу акцію за фаховим вишколом лемківської молоді на ремісників і купців, щоби вони овіяні патріотичним духом нашого ремісництва і купецтва стали з часом будителями і піонерами національно-громадського життя на Лемківщині. Успіхи цієї праці слідні. Зацікавлення до друкованого слова щораз більше, повстають нові читальні та зростає заінтересовання і вдяка для „Просвіти.“

Кількість діяльних читалень „Просвіти“ на Лемківщині в 1934 р.: повіт Новий Санч: 11 чит., Лісько: 47 чит., Березів: 13 чит., Сянік: 47 чит., Коросно: 2 чит., Ясло: 2 чит., Горлиці: 5 чит., разом 127 читалень „Провіти.“

Перша читальня „Просвіти“ основана в лемківськiм селi Одрехова (Сяніччина) в 1892 р. Першi основуючі Збори тої читальні відбулися дня 14. XII. 1892 р. Читальня начала свою працю дня 19. II. 1893 р.

Кількість кооператив на Лемківщині, що належать до Ревізійного Союзу Українських Кооператив у 1934 р., в повіті Новий Санч: 15 кооп.,

Господарський курс трикотарства в Полонній, улаштований заходом Кружка „Рідної Школи“ в Сяноці, від 22. XII. 1935 до 2. II. 1936 р. На світлинi бачимо провід Курсу і курсантки. Сидять зправа м-р. Лев Букатович, Др. Степан Ванчицький, голова Кружка „Р. Ш.“ в Сяноці, п. Теофіля Малик, провідниця, Впр. о. Володимир Дубляниця та ініціатор Курсу Олекса Галушак.

Новий Торг: 2 кооп., Горлиці: 5 кооп., Ясло: 2 кооп., Коросно: 1 кооп., Сянік: 18 кооп., Березів: 3 кооп., Лісько: 35 кооп., разом: 81 кооператив. Першою кооперативою на Лемківщині до війни була кооператива „Народній Дім“ в Ліську, основана в 1909 р., по війні кооператива „Самопоміч“ основана в 1923 р. в Шляхоцькій Добрі-Сяніччина.

КАРТИНА РОЗВИТКУ І ПРАЦІ
ЧИТАЛЕНЬ „ПРОСВІТИ“ НА ЛЕМКІВЩИНІ
у 1931-1932 рр.

Організац. осередок (філії)	Рік заснування	Кількість читалень в районі філії	Кількість членів в читальнях	Аматорських гуртків	Улажено академ. вистав. відчитів	Касовий оборот		Домів читалень	Вартість недвижимостей майна читальні
						Прихід	Розхід		
						зл.	зл.		
Динів	1932	13	600	6	6,19,17,2	894·64	705·61	5	22,000
Краків				б е з ч и т а л е н ь					
Новий Санч	1932	21	996	5	27,64,2	873·02	84·32	2	2,500
Сянік	1932	60	2454	45	4,58,95,	3,784·39	863·12	4	9,600

ВІДГОМІН ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ НА ЛЕМКІВЩИНІ.

Лемківщина,¹⁾ цей гарний кутик української землі, була перед війною так затуманена москвофільством, і здавалося, що вона цілковито пропала для української ідеї. Виховувана від довгих літ різними несовісними агітаторами в москвофільському дусі, усі надії своєї незavidної долі покладала на могучу Росію. Українці були на Лемківщині дуже слабо зорганізовані, тому й мали малий вплив на людей. Як де й вони старалися поширити свої часописи та книжки, противники усе знайшли спосіб спаралізувати їх вплив. При тім противники не перебирали у середниках і впоювали в несвідомий нарід таку шалену ненависть не лише до української ідеї, але й до самої назви „Україна,“ що народові по нинішній день тяжко приходить отрястися від цього дурману!

Правда й те, що Українці зовсім, або дуже мало цікавилися Лемківщиною. Не старалися пізнати цих своїх братів на заході, вплинути на них, виховати їх для української ідеї. Як мало цікавилася наша Галичина Лемківщиною, бачимо із того, що коли збирано українські землі до новоповсталой Української Республіки, за Лемківщину сказано дуже побіжно та неясно. Лемківщина була обса-

¹⁾ О. З. Флянт: Літопис „Червоної Калини.“ 1932.

джена майже виключно москвофільськими священиками й учителями. Українці боялися чомусь поселювати між Лемками. Їх „відстрашувала“ лемківська „бесіда,“ далека віддаль від Східньої Галичини та недоступність гір.

Було лиш кілька діяльніших одиниць, як пок. Яворський в Новому Санчі, Марітчак в Яслі, та пок. о. Ф. Кісільовський в Грабі, які по своїм силам робили освідомлюючу роботу. Але цих робітників було замало. Тому виключний вплив на народ мали москвофіли й вони закріпили в нім свої ідеї. Головною ідеєю було насаджування в селах Лемківщини російського православ'я, яке мало на меті розбити не лишень українську церкву, але й нарід, та ще дужче закріпити нахил людей до всемогучого білого царя!

Прийшла світова війна. Поминувши велике спустошення, яке прийшло з нею, війна зліквідувала почасти москвофільський нахил тутешніх людей. Спритні агітатори, які всякими способами заціплювали й підтримували москвофільство, благорозумно зникали з овиду. Їх учень, нарід, посуджений з державній зраді, опинився по австрійських островах смерті. Багато пішло з відступаючими російськими військами й розбрилося головно по Великій Україні. Там пізнали, що тамошній нарід й бесідою й звичаями той сам, що вони, та що Великороси, за яких вони себе тут почували, далекі й відмінні. Вони приглянулися повстанню Української Держави, деякі працювали в українських установах. Ба, деякі й боролися в українських арміях.

Цей рух мусів на них вплинути освідомлюючо й, вернувши домів, принесли вони зміну своїх давніших москвофільських поглядів. Також несо-

вісна робота москвофільських проводирів в Росії відсунула їх від так захвалюваного ними „єдинства“ галицького народу з великоруським. Тих, що лишилися в дома, змінили до непізнання російські війська, між якими було багато Українців. Українські салдати, хоча й не дуже свідомі своєї відрубности, всежтаки відчували, що Лемки їм ближчі, як їх російські товариші. Їх єднала й бесіда і вдача. Навіть московські команданти робили різницю між Лемками та своїми салдатами. Вони впевняли Лемків, що вони „хахли“ такі, як ці „хахли“, які служать в їх арміях, що вони цілком відмінні від великоруських „кацапів“. Ці назви, на зазначення різниць між обома народами, лишилися тут до нині.

Ці „хахли“ вчили наших людей українських пісень, між якими пісня „Катерино, вража дочко, що ти учинила...“ довго ще співалася молодими Лемками. Вони радше приставали з нашими людьми, як зі своїми воєнними товаришами кацапами.

Цей вплив українських військових частин російських армій на Лемківщині, та освідомлення наших людей, що повернули з бувшої Росії, не могли не вплинути на те, що давні москвофільські погляди Лемків маліли та слабли. Лемки стали цікавитися більше українським рухом й мали надію, що Українці ними більше займуться, як досі. Ці надії розвивалися, як світова війна добігала до кінця.

Заключення мира осередними державами з молододою Українською Републикою в Берестю литовським, було вихідною точкою надій Лемків. В деяких селах Лемківщини відслужено з цієї нагоди урочисті Богослуження при величавому здвизі народа. Лемки стали вірити, що нова держава

візьме бідну, знищену війною й забуту Лемківщину в свою опіку. І від цієї хвили Лемківщина задихується від найрізномірніших поголосок, які, то збільшують її надії, то охолоджують її сподівання.

З кінцем жовтня 1918 р. дочекались Лемки, що цар Карло видав маніфест, в якому обіцяє перебудову Австрії на народні держави. Між іншими має повстати українська держава у Східній Галичині, та що кожний нарід має вибрати Національну Раду, яка поставить свої жадання до дер-

Загальний вид на місто Сянік, від сторони Трепчі. У підніжжя міста пливе срібнолентий Сян; його закрута біля малого Болоння.

жави. Дочекались, що Українці у Львові проголосили самостійну українську державу, обіймаючи цілу територію заселену Українцями, в тім і Лемківщину. І вже в першій половині листопада 1918 року розходить ся по Лемківщині така „певна“ вістка, що українські війська занявши Львів, Стрий, Дрогобич, йдуть на поміч Лемківщині й угорським „Руснакам“, одні північною Угорщиною, другі від Сянока. Ця поголоска дуже характеристична для надій Лемків. Завдяки їй, в одному селі — в ясельському повіті, уформо-

вано щось в роді міліції, яка плянувала получитись з наступаючою українською армією.

Покладаючи надію на майбутню поміч, почалась на Лемківщині повинь віч, нарад та сходин, які відбувалися майже в кожному селі. Одначе ці наради використали старі агітатори, які знову з'явилися на Лемківщині. Вони бачучи теперішні симпатії народу до українського руху, порозуміли, що нарід, який по муках в Талергофах і в Росії слушно уважав їх за винувників його недолі, відвернеться від них. Тому взяли спритно цей рух в свої руки. Зразу йшли спільно з Українцями та вдавали їх великих приятелів. Бо не могли наразі не йти з ними. Нарід чув про мозольну боротьбу Українців у Східній Галичині, побачив, що давний клич агітаторів, будьто Українці і Поляки то одно, це злобна їх видумка. А вкінці Українці розтягнули свою новоповсталу державу й на Лемківщину.

Віча почались в Горлицькому повіті. На них жадано зразу, щоб не ділити нарід на партії, лиш одним фронтом йти до мети. І здавалося, що нарід покине стару дорогу й звернеться зовсім до української (держави) ідеї. Та не так склалося. Агітатори, видячи, що Українці на Лемківщині ослабі, та, що нема надії на зміцнення української держави, змінили фронт, — цілою силою стали нищити симпатії Лемків до української ідеї. І почали горнути до себе народ старою демагогією та новими кличами, що „Українці розбили Росію, що вони лиш про воко воюють з Поляками, що вони видали їх до Талергофів і т. п.“ Та щоб здавалося, що вони щось для народу роблять, кинули клич, що Лемківщина не може ніяким правом належати до Польщі.

З повені віч, варто згадати бодай деякі, щоб вказати, як москвофільські агітатори нищили сподівання Демків та їх симпатії до української ідеї.

Дня 17. листопада 1918 р. відбулося інформаційне віче в Святковій, на якому москвофільський агітатор, Собін, старався розбити нарід, ділячи його на москвофілів і Українців. Коли зібрані

Лемківські господарі — свідки в процесі Бендасюва, Колдри і товаришів в 1914 р.

звернули йому увагу, що під теперішню пору — не порадно вносити роздор у нарід, поіритований кричав, що „української держави — ані в Росії, ані в Галичині нема, бо усе населення вважає себе руским“. Та бачучи спротив, заповів головне віче в Гладишові, де сподівався, що там свою киричну роботу доведе до кінця. 27. XI. 1918 р. відбулося заповіджене віче в Гладишові, куди

Українці, Горлицького та Грибівського повітів, запросили листовно делегатів, щоб по можності як найбільше Українців узяло в нім участь. На жаль було це віче москвофільською демонстрацією. В комітеті були й Українці, одначе їх не допущено до слова, а численні зібрані агітатори — різного покрою, по „словословіях“ своїх ідей, ухвалили резолюцію того покрою і змісту, що Лемківщина — не може належати до України лише до Великої Росії, то, що вона має вислати на мирові переговори свого делегата. В тій цілі мається в кожному селі вибрати по 5 членів, що у всіх справах мають відноситися до „Русскої Ради“ в Гладішеві. Повстала так звана: „Лемковская Республика“. По селах почались вибори згаданих членів, які збирали складки на поїздку делегата, що його і сама „Русская Рада“ не знала, куди висилати. Заряджено дальше вибір в кожній громаді т. зв. „сільського суду“ з 4. членів, які зложивши в церкві присягу, мали розсуджувати менші проступки громадян і т. д.

Польська влада толерувала зразу віча та зарядження „Русскої Ради“, бо була заслаба та неупорядкована, а до цього сподівалася, що боротьба Українців і москвофілів — вийде її на добро. Одначе, вже в грудні 1918 р. Польща вже більше стає приглядатися та інтересуватися розполітикованою Лемківщиною, насилає своїх „легіонерів“ (так звано скарбову сторожу), присилає покликуючі карти до польського війська, жадає вибору різних комісій і т. і.

Міждим вертають полонені з Росії, що різними дорогами через Галичину добиваються домів. Багатьох з них були в українському війську, довше в нім служити не хотіли, лишень чимскорше вті-

кали домів, приносячи синьо-жовті відзнаки на шапках та найрізномордніші вісті з перебігу українсько-польської війни.

Нарід дочувся дорогою через угорську Україну, що в Станиславові дня 3. січня 1919 р. проголошено злуку цілої австро-угорської України з Ве-

*Дуже гарна придорожня капличка
в селі Шляхотський Вороблик.*

ликою Україною. Набрал знову надії, бо до злуки мала належати й Лемківщина, та що поміч молоді держави недалеко.

Побачивши те, москвофільські коріфеї (грецьке слово: провідники трагедії) стали розбиватися за тим, щоб Лемківщину приділено, покищо, до Чехо-Словаччини. По відбуттю тайних сходин „Русская Рада“ рішила вислати з цим бажанням депутацію

до Чехів. Про виїздку членів цієї ради ходили різні вісті: Чехи прийнялиб Лемків під свою „високу руку“, як на це пристане Україна, закидали Лемкам байдужність до своєї власної держави. Ба, навіть сам головний делегат до Чех, о. Юрчакевич, признав, „що найліпше булоб, якби Лемки „соединилися“ з Українцями Східної Галичини“. Говорилось і таке, що Чехи склонні прилучити Лемківщину до своєї республіки, доки не відбудеться Росія! Таке жадання поставила „Русская Рада на вінах у Фльоринці, Брунарах коло Грибова, в Криниці та других місцевостях.

Польські часописи зняли з цього приводу крик, звертаючи увагу польської влади на цю роботу „*rozciwycich Starorusinów.*“ В дописі з Нового Санча „*Intrygi czesko-rosyjskie na Lemkowszczyźnie*“ краківський *Ill. Kurjer*, представивши агітацію старо-русинів за прилученням Лемківщини до Чехо-Словацької Республіки, при помочі проголошення чеської влади, поширюваної під заголовком: „*Plas ruskeho lidu*“ та виданої по чеськи і українськи, жадає, щоб польська влада занялася цією агітацією, бо „*jest rzeczą niesłychaną, aby w państwie naszym spory najrozmaitszego rodzaju preclizków i czarnosiecińców bezkarnie grasowały po całym Podkarpaciu!*“ На чолі старорусько-чеськословацької акції стояв посол до галицького сойму Курилович, нотар зі Сянока, адвокат з Мушини др. Гассай, який перебував як староруський муж довіря при чеській владі в Празі, бувший посол до угорського сойму — др. Ан. Бескид з Пряшева, редактор „Голоса Руссаго Народа“ в Пряшеві — Дмитро Вислоцький і др. Проклямація з 9. II. 1919 року заявляє в імени Лемків, що „від нині вважається Лемківщину як автономічну часть Чехо-Словацької

Републики". А прѣшівський „Голос Русскаго Народа," орган „Карпато-Русской Народной Ради," в дописі з Лемківщини „самимъ рѣшительнимъ образомъ" протестує проти „дѣлення Карпатской Руси и требує на основанію права самоопредѣлення народнаго голосованія въ сѣверозападнихъ Карпатахъ на т. зв. Лемковщинѣ". Цей плян плебісциту зацікавив наших Лемків, одначе загал

Старинна церква в селі Мшана к. Дуклі; до війни душпастирював тут бл. п. о. Степан Тарнович.

дивувався, чому угорські Українці не жадають такого плебісциту на Чехо-Словації. Вправді говорено тут про якесь прилучення угорської України до Великої України, та що українські війська заняли вже Марморощ-Сигот, Гомонну... Одначе, це були лише вісті, які серед тодішніх часів не належали до рідкості...

Міжцим лемківські делегати їздили по Чехах,

нараджувалися, торгували, пирували, а нарід гонувася вістями, ждав та туманів...

А тимчасом польська влада закріплялася на Лемківщині. Пограничні села обсаджено зразу т. зв. „легіонерами,“ та згодом скарбовими стражниками (зв. „фінансами“), що не лише мали стерегти кордону від перемитників, але пильно глядіти за агітацією, що звідтам напливала. Вислано також карні експедиції до сіл, в яких сиділи проводирі чеської орієнтації та за одним замахом її зліквідували.

Ще якийсь час ходили по селах Лемківщини глухі вісті, що Лемки будуть таки прилучені до чеської республіки. Ці вісті йшли з Америки, яка мала зайнятися долею Лемківщини.

Тимчасом Українська Армія, виснажена в нерівних боях з Большевиками, з Поляками, Мадярами, Ромунами, здешятувана тифом, без відповідної кількості оружжя, здана лише на свої власні сили, мусіла маліти та уступити вкінці за річку Збруч.

А в Східній Галичині польські полки йшли побідно вперед. Невдачу Лемки відчули та стратили всяку надію, якою перше жили, що Українці, заволодівши Східною Галичиною, упімнуться і за Лемків. Рівнож пропало сподівання, що Лемківщину прилучать до Чехо-Словаччини. Агітацію здушено, а проводирі чеської організації поховались...

В „Українському Скитальці“ Ліберець 1920 р. 4. ч. находимо цінні матеріяли, написані Володимиром Виноградським під заголовком „З днів боротьби. Спомини листопадового перевороту в Балигороді і Ліську.“

Знову зі звіту Дра Михайла Фільца „З дороги

зі Закопаного до Львова“, довідуємося, що в часі між 1. і 4. листопада 1918 р. прийшла з Нового Санча вістка, що там розоружили та інтернували Українців 10 полку піхоти, що заноситься на інтернування Українців у Закопанім. Старшини Українці були рішені здобути владу над 10. полком і містом, одначе внаслідок покутного інформування — Поляки випередили Українців, розоружили їх та інтернували. Це сталося в ночі 1. листопада 1918 р.

Водосвяття в Боську на ріці Вислік, в 1936 р.

Тоді інтерновано около 800 стрільців та 35 старшин. Але скоро їх випущено. Старшини, розійшлися широко по Лемківщині, щоб освідомлювати Лемків та інформувати їх про положення, яке тепер панує в східній частині краю.

У Сяноці взяли владу в свої руки Поляки. Загір'я находилося дня 7. листопада 1918 р. в українських руках, допущено до міліції Поляків і жидів. Поляки творили зникому меншість (коліярі), а міліцію зорганізували соціяльні-демократи.

Вкінці дуже також важні події „Окружного Комісаріяту Вислока та Команьчі“.

Цей рух на Лемківщині, хоча не приніс сподіваних наслідків, мав цю добру сторону, що вона розрухалася та стратила багато з давнього упередження до української ідеї. Українські стремління та надії з часів великих днів — не пропали на дармо...

Нарід горнеться до української книжки та часопису, якого передше й не видів і не чув.

Це все спричинило, що Лемківщина — мимо православія — мимо невідрадних обставин, виходить на чисті води народнього відродження. Цей рух охопив цілу Лемківщину та немає сили, що його здержалаби...

*Ткацький варстат — коросна
в Команьчі, Сяпик!
Св. Я. Фальковскі.*

ЗАКАРПАТТЯ В ІСТОРИЧНОМУ СВІТЛІ.

Першу вістку про Закарпаття находимо з 889 р.. коли саме мадяри, відвічним шляхом слідами гунів і аварів (кочівничих, диких племен) примандрували з Азії, перейшли гори Бескиди і розтаборилися з великим трудом — це означає по угорськи: „мунка“ (Минкач-Мукашево). По сорокденньому відпочинку здобули столицю долішньої України¹⁾ звану Унг. Одначе вожд українців, Ляборць протиставився уграм, загинув у битві з уграми над річкою, що її від його імени назвали: Ляборицею (ця назва задержалася до сьогодні).

Знову про саму передісторичну культуру Закарпаття вказує найновіша (з липня 1935 р.) цінна археологічна нахідка в селі *Оноківцях*, біля Ужгороду. Там найшли при копанню каналу для електричних проводів в каменоломі двадцять передісторичних посудин. З них тільки п'ять збереглося в цілості. Вони є глиняні та без жадних прикрас. Знавці ствердили, що це похоронні урни. Їх вік оцінюють приблизно на чотири або й п'ять тисяч років. Сама нахідка дуже вартісна і взагалі перша цього роду на Закарпатті.

Закарпаття обнимає самі склони Карпат до півдня разом від заходу зі Спішською Землею, Пряшівщиною та властивим Закарпаттям з містом Ужгородом.

¹⁾ Щєґєси Моравські: Sądeczyzna, Краків, 1863.

Далеко на західній межі українських земель — поміж Польщею й Словаччиною, тягнеться вузьке пасмо гір геть аж до річки Попраду, заселене українцями Лемками. Від головного міста цієї округи — Пряшева називається ціла земля Пряшівською. Тепер вона з головним містом, Кошицями, належить до Східньої Словаччини, в межах Чехословацької Республіки. В північній частині Пряшівщини, у Східніх Бескидах — в околиці, що має народню назву „Маковиці“, серед дуже гарної місцевости є невеличке місто Бардіїв над річкою Тополею. Разом із Пряшевом це найстарше місто не тільки на Пряшівщині, але на цілій Закарпатській Україні. У давнині, через Бардіїв вів дуже важний торговельний шлях, що лучив Україну й з'окрема Галичину зі Словаччиною, Угорщиною й далі з балканськими слов'янами, Італією (недаром селяни Прелук — Команеччина — найшли при розкопці дороги, старі римські монети) та йншими південно-європейськими краями. Ця дорога йшла з Бардієва через містечко Зборів, Дуклянський просмик на Коросно, Сянік і Перемишль. Крім того було ще кілька менших доріг, що з Галичини сходилися до Бардієва. Через Бардіїв до Галичини привозили з південньої й західньої Європи не тільки фабричні товари, але також різноманітні мистецькі вироби, книжки, тканини, скло, переважно з німецьких та італійських міст, особливо з Венеції. З України на Угорщину й далі возили головно худобу, футра, олій, сіль. Через це бардіївський шлях мав першорядне значіння в поширюванні південно-європейської культури й мистецтва на Україні.

Ціла Пряшівщина була заселена українцями ще в XI століттю, цебто 900 років тому. Пізніше

почали сюди приходити німецькі кольоністи, які осідали, найбільше по містах. Перша відомість про Пряшівщину, з'окрема про Бардіїв заховалася в галицько-волинському літописі з часів татарського погрому в 1241 р. Тоді галицький король Данило, втікаючи перед татарами „йшов із Угорщини до Польщі на Бардіїв“.

Саме місто чи пак оселя було вже з початку XIII. століття; бардіївська залізіста мінеральна вода, чи як селяни називають „квасна вода“, помічна на різні хвороби, була відома вже в XIII. ст. а в другій половині XVII. ст. воду вже розвозили у пляшках. Були там також у старовину копальні золота й срібла. Вони існували в XIV-XV. ст., але через часті напади та війни згодом були закинені — кращі поклади відкрили в Срібній Землі. Тепер свідчить про них лише назва села Золоте (Золоте село, поле).

Найнеспокійніші часи для Пряшівщини припадають на XV. ст., коли тут постійно велися війни між угорськими та польськими королями. В роках 1393-1414 володарем Маковиці був подільський князь Федір Коріятович, що прийшов на Закарпатську Україну з Камянця Подільського. Під кінець XVI. ст. і до року 1601. Маковиця була власністю волинського князя Івана Острозького, старшого сина знаменитого Константина Острозького. Коло Бардієва зберігся навіть пам'ятник, побудований Іваном Острозьким у 1590. році. Однак найвища влада над Пряшівщиною все спочивала в руках угорського короля та угорської шляхти, для яких була байдужа доля чужого їм населення. Кращі часи настали лише тоді, як краєм володів повстанець Степан Бочкай (1604-1606), що „забезпечував населенню свободу ре-

лігії й обмежував сваволю королів чужої народности“. Те саме підтверджували семигородські князі Ракоції, що володіли Пряшівщиною продовж цілого XVII. століття. Як відомо, Юрій Ракоцій (старший) вів переговори з гетьманом Богданом Хмельницьким і заключив із ним союз проти Польщі, також Юрій Ракоцій II. (молодший) у цій справі ходив походом до Галичини, де тоді перебували козацькі війська. Багато витерпіло населення Пряшівщини в 1820 р., в часі переходу московського війська, а в друге в роках 1848-1849, коли Москалі йшли допомагати австрійській короні проти угорського революційного руху та вкінці підчас останньої війни в 1914-16 роках. В 1916 р. прилучено ціле Закарпаття до Чехословацької Республіки та в Пряшівщині знову настало вільніше життя.

Коли вже мова про Закарпаття, наведемо в закінченні коротко про українські землі по той бік Карпат, на самих гірських схилах, що висовується в мадярський низ. Це наше стародавнє Закарпаття. Наші предки, Лемки, у давній давнині заняли полудневі стоки Карпат, розбрилися ген — по українській низині та семигородській високорівні. Згодом витиснули їх відтіля волохи та мадяри, але з VI. століття починаючи, займають українці всю пісковикову смугу Карпат, від Попраду по Золоту Бистрицю.

І Київська і Галицько-Володимирська Держава розтягала свою владу й на Закарпаття, що звалось тоді коротко — Країною. В XIV. віці поширили українські князі межі Країни в глибину мадярської території, але з упадком Галицько-Волинської Держави, підпало Закарпаття під мадярську владу.

Ці землі, від найдавніших¹ часів, в жорстокий спосіб використовувані, населення не може обігнатися від безнастанних драчок, тож заєдно маємо народні повстання на Закарпатті. Першим було державне повстання Петра Петровича, між 1310 та 1321 р.; відтак повстання кметів проти магнатів в 1336 році; — повстання „куруців“ під проводом Юрія Довжі проти шляхти в 1514 р. Здавив його Іван Заполій варварськими звірствами і жорстокостями. Довжу спалено — на пострах — живцем, 70 тисяч селян убито і 50 сіл спалено.

Черговим було повстання Івана Цісаря в 1631 р. проти панів на Потиссі; повстання Земпліщини в 1687 р. — Раківця в 1703-1708 р. — опришків зі Земпліщині в 1831 році, що дало тему до написання пісні:

„Над Татров са бліска“.

Останнім було криваве повстання в межиляборецькій окрузі, що почалося весною 1935 р., зі села Чертижнього і Габури.

Причиною тих свіх повстань було, або невдоволення закарпатських Лемків та їх безвихідне положення, або — як це мало місце весною 1935 р. — рішачим у повстанні був національно-політичний момент. — „Ми хочемо тільки своє і домагаємося прилучення до матірнього пня“ — ось боляк, що від віків червить закарпатського Лемка.

Забутою своїми була до часу революції в Австро Угорщині вітка українського народу на Закарпатті.

Здавалося, що вона утоне в мадярському морі; її інтелігенція або мадярофільська, або москофільська, зовсім не працювала над національним освідомленням, та політичним і культурним видвигненням свого народу. Що більше! Від 1849 до 1918 р. не цікавилася долею своїх закарпатських

братів політична репрезентація української землі й Буковини, цього безперечного українського Піємонту до часу великої російської революції в 1917 р. (Др. М. Андрусак: Гомін української державности й соборности на Закарпатті).

Самі українські галицько-буковинські політики, думаючи від початку світової війни про незалежну Україну, сепарували себе від свого закарпатського „найменшого брата“. Боялися видвигнути жадання „Головної Української-Руської Ради“ у Львові та угорських Українців з 1849 р.

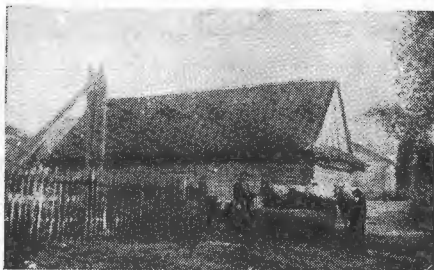
В 1849 р. вислали закарпатські українці до Львова свого делегата, що отверто заявив перед галицькими політиками з Головної Ради ось що: „Угорські Українці бажають, щоб від Угорщини були відділені й як у політичнім так й адміністраційнім згляді були прилучені до української частини Галичини“. Вони боялися цим оскорбити цісаря, і мадярів — цих найбільших катів і вішателів нашого народу.

У вступній статті часопису *Ukránia — Ukrán-Magyar kapcsolatok sremléje* (Україна, огляд українсько-мадярських відносин), що почав виходити з початком 1916 р. в Будапешті, зазначено, що „під Україною треба розуміти ту область, яку обіймає українське населення по другім боці південно-східніх Карпат, у Галичині, на Буковині та в південній частині російського(?) низу“. „Ukránia“ підчеркувала, що Мадяр „ніколи не зараховує сюди тих греко-католицьких угорських громадян, що живуть у північно-східніх комітатах, і що він ніколи не утотожнює їх з українцями, отже виключає їх зовсім з поняття Українці“.¹⁾ Для відділення

¹⁾ Д. Дорошенко: Угорська Україна, Прага 1919, (ст. 26-27).

Закарпаття від Українців запровадив угорський уряд в часі світової війни латинку.

Серед таких обставин застав закарпатських українців розвал австро-угорської „тюрми народів“. Бубування української держави на Придніпрянщині й в Галичині не остало без впливу й на Закарпаття, як про це довідуємося з виданої ще в 1924 р. Видавництвом „Нова Громада“ у Відні — книжки Ортоскопа: „Державні змагання Прикарпатської України“.

*Господарські забудування на приходстві
в Риманівській Завадці.*

ЗАКІНЧЕННЯ.

У доповненню географічно-історичного начерку Карпатських Земель, як також для позиточного виказання нашого минулого — щоб ми не оставили заодно іграшкою в невідповідних та необізнаних руках — приглянемося коротко на важніші місцевости, що знаходяться на просторі цілих Карпат.

Звернім увагу на хребет Карпат і на околиці, що межують безпосередно з цим хребтом, та тут бачимо велику подібність й рівність географічних назвищ наших осель і місцевостей.

Між джерелами Сяну й Унга лежить Ужок;¹⁾ поміж Солинкою та Сяном — майже на хребті Ростока, річкою Широкою (Черока) сходимо до Старині, рікою Ропою від Висової на північ і то по правій стороні тої ріки доходимо до оселі Пантна, що лежить на підніжжю між горою Дзямарою та Магурою. Тут на річці Ропі, оселі Усте Руське, Ропиця Руська свідчать, що так далеко сягало українське населення та над Ропою межувало з окремим народом під оглядом його мови та політичною приналежністю. Подібні оселі Руська Поляна — між джерелами Солинки та Широкої — дальше Руський путь поміж джерелами Ляторчи та Любогірки — руський діл між

¹⁾ Др. І. Шараневич: Указатель до Картини земель перед й за Карпатами. Львів 1869.

Черемошем і Визом вказують на це, що Галицька Українська Земля межувала з неукраїнськими землями.²⁾ Не меншу вагу треба прив'язувати до „урочищ“ в горах Карпатах, що вказують на походи татар і других кочівничих народів через Карпати, саме: Татари, Козариська на захід від Татрів недалеко Дунайця й Раби, Татарівки в го-

Українське весілля на Лемківщині в селі Риманівська Заводка. На ілюстрації бачимо 4. весільних друзів з топірцями і завітчаними капелюхами, молодицю з молодим та своїми 4. дружками, з вінками барвінку й квіток на голові, невісти у широких фацеликах, по середині стоїть староста й сидить Впр. о. Михайло Жеплинський, місцевий парох, у долі „коровай“. Це дуже цінна і гарна світлина.

рах між Опором і Свічею (ріки на Бойківщині), Татарів над Прутом (Прутцем) і Печеніжин по правій стороні Прута (Гуцульщина), Татарка річка вливається до Сучави, Татарка річка до Бистриці

²⁾ Замітки в історичних джерел подаємо на це, щоб кожний читач знав, що історія — це святиня правди.

вище Цісної, Тартура урочисько і Татура поляна по лівому березі річки Цісної. Подібно як урочиська мають історичне значіння, так само назвища осель Пантна (Пута), по обох сторонах Карпат, вказують на старинні пути, що на них названа оселя находилася. Саме: Пантна на пути з Угорщини здовж ріки Ропи, поперек її східніх приток між горою Магурою та Дзямарою, Путиля й Усте Путиля над притокою Черемоша, Путна на горах і вододілі між Бистрицею та Молдавою, де впливає Путна, притока Молдави.

З самих вершків гір Бескида впливає ріка Сян, Дністер, Стрий та Тиса — зглядно протиположені цим рікам притоки Тиси.¹⁾ При цій горі, недалеко джерел Сяну і Дністра, що беруть початки в тих самих дубових лісах, стояла кріпость або город Собинь. І це наводить на такий самий город побіч джерел Прута — недалеко Чорної Гори — прозваний Городок і Манастир. Це вказує, що на пути з Угорщини до Галичини стояли монастирі, в яких відпочивали в часі подорожей українські князі. І так бачимо короля Андрея на чолі свого війська, у переході через гори та на відпочинку в монастирі в Лелесові Також находимо князя Данила в дорозі з Угор до Українських Земель — в монастирі св. Богородиці в Синевідську на нічлігу (Бойківщина). Дальше урочища Городок і Манастир побіч джерел Прута, де Чорна Гора відмежовує джерела Прута і Тиси; дальше урочище Замчище над Прутом, коло Делятина, Княждвір по правій стороні Прута; над

¹⁾ Польський історик Длугош пише: що на вершку Бескида стояв камінний граничний стовп з українським написом, поставлений кн. Львом, та означував в другій половині XV. століття границі між Угорщиною та українськими землями.

Сяном оселя Городок і Монастирець коло Ліська; на лівій стороні, недалеко гирла Сяну до Висли Гроджиско, над рікою Верещицею місто Городок (Ягайльонський), що тудою веде дорога зі Львова до Перемишля.

В Галичині находимо містечко Загіря, коло Сянока і Загіря, коло Залізців; оселю Мочари, коло

*Лемківські „гудаки“ — музиканти в селі Злодьке.
Світлив Др. М. Дзерович.*

Долішніх Устрик і Мочари біля Риманова; гору Маківку в селі Синів біля Риманова; Романове Село в Збаражчині; село Мощаниця пов. Здолбунів (Волиць) і село Мощанець біля Яслиськ (Сяніччина); — село Чертеж к. Журавна і Чертеж коло Сянока та Чертижне на Закарпаттю; село Ясель к. Яслиськ, Ясінь к. Устрик Долішн., Ясінка масьова і стецьова к. Турки, Ясениця сівчинська

к. Бірчи, Ясюнка к. Горлиць й Ясьонка к. Дуклі; таких і подібних сіл і місцевостей можна би сотки наводити.

Між Любачівкою і Ратою лежав у XV. століттю город Потилич. Сильна кріпость цього города находилася на вершку тих гір, але про дійсність цієї кріпости вже в XV. ст. лише передання заховалася. На горах коло Підгорець, на вододілі Буга й Стира находяться окопи давньої кріпости Плісниська. Над горішнім Стиром, поміж Стиром і Бугом і на притоках Буга, коло Оглядова лежить Монастирок і Підмонастирок; дальше на сході поміж Іквою та Серетом — Збручем находиться Вишгородок. В углі — закутині між рікою Дубно і Дністер стояла за часів короля Данила стариння деравляна церква. На тому місці князь Лев дозволив будувати в 1292 р. величаву камінну церкву з вежею, та вона вже в 1295 р. була готова. Князь Лев полюбив це місце в монастирі св. Спаса й останні роки свого життя тут перебував. Одначе сьогодні лише сліди вказують на давній монастир і церкву. На право від Старого Самбора находиться монастирець Созань. Всі ті монастирі, вивіновані князем Львом у поля, ліси та ріжні ужитки, служили в XV. століттю до удержання Перемиського Єпископства. Одначе, від часу як латинники прийняли, — на основі дару в Медиці 1412 р. польського короля Ягайла — катедральну церкву св. Івана Предтечи, переселилися Перемиські Єпископи до Самбора і відтак звалися Самбірськими і Сяніцькими Владиками. Отже ще за життя Ягайла, бо вже в 1422 р. Перемиські Єпископи і крилошани перебувають в Самборі.

Врешті в XV. і XVI. століттю, як польське правительство зажадало від греко-католицьких

Церков правних доказів їх посілостей та земних маєтностей — предложено грамоти Льва, історично доказані та правдиві, що наглядно виказують і доказують майно української греко-католицької Перемиської Єпископії. Ці грамоти підпорядковують монастир Созань і Лаврів — Спаському монастиреві, та майно і доходи тих монастирів віддають ігуменам монастирів і Єпископам,

*Лемківський краєвид над рікою Вислоком у Синеві к. Риманова.
(За Явом, коло Сороканича).*

що називають себе Самбірськими, Сяніцькими і Перемиськими; (безперечно, тут треба розуміти одного Єпископа, що досі зветься Перемиським, Самбірським і Сяніцьким Єпископом).

Дальше у підніжжя Карпат бачимо Монастирець — проти гирла Верещиці, Монастир і Монастирська Лука по лівій стороні Дністра нижче Коропця, над річкою Ратою в долині стояв монастир св. Петра, що про його ще сьогодні пере-

казує місцеве населення; та Монастирець біля гирла ріки Свічи (Бойківщини).

Слідом істориків находимо Пятки, коло Ропиць в 1268 р., як місце воєн між Україною й Польщею, де Галицька Держава сходилася з неукраїнськими землями, або щонайменше зі землями, що до йншого народа і держави належали.

Назвища осель Ростока і Ростокі бачимо в Галичині — і то від Санча аж по Кути (Гуцульщина); отож ще один доказ, що в горах — цебто у Карпатах і на Лемківщині жили такі самі люди, що й на других українських землях, та що від найдавніших часів Український Нарід був між собою в тісному звязку, без огляду на деякі мовні різниці відносно самої говірки чи лемківської чи бойківської, або хочби гуцульської — як також без огляду чи в горах, чи на долах, або таки на Поділлю й Покутті, бо ці всі вітки разом творили та творять великий Український Нарід.

Назвищам Ростокі відповідають назвища осель: Розлуче, коло Турки — Розлучки коло Долини, Розділе коло Горлиць і Бохні. Дуже часто повторюються назвища: Завада, Завадка (26 осель), між цими Завадка Риманівська, Завадка Морохівська, Завадка к. Борині, Завадка к. Вільшаниці, Завадів, Завадівка (7 осель), Завале, Завалів (4 оселі) — Перекіп коло Мельца, Перекопана коло Снятина (Покуття), Прусик к. Сянока — вказують на штучні перекопи в цих місцях. Крім цих часто повторюються оселі: Старе Село, Старе Місто, Старина, Сторожа, Сторожівка, Новесело, Новемісто, Новавесь, Воля, Вілька (Вулька), Кут — по части як присілки. Назвище осель „Воля“ в українській частині Галичини — рівнозначне з частим прізвищам присілків „Посади“. Натомісць

назвище оселі „Дивін“ коло Бохні, Звенигород (З), Білобожниця (коло Чорткова-Поділля) вказують на походження з часів передхристиянських.

На цьому закінчаємо цей короткий географічний начерк з цим, що його навели ми, щоб виказати,

Цигани над рікою Вислоком у селі Синів к. Риманова.

Найбільше циганів живе в селі Суров. Поляни, Суровиця, Вислічок, Сторожі та других селах. Вони займаються ковальством, багато з них „гудачить“ і товчється по цілому світі; люблять кочівницьке життя.

що українське знам'я в Карпатах лишилося в цілості з цих і давніх часів та в цілості задержалося до сучасної пори, та, що ще в давнині був такий один чинник, що спричинював цю схожість, подобенство і тотожність наведених місцевостей.

Та — цим чинником не міг бути ніхто йнший, лише великий Український Нарід — і хоч він передержав багато різних політичних перемін, одначе не змінив ані свого місця побуту ані навіть характеру місцевостей, бо-ж Український Нарід — чи це буде окремо як його невідрубна частина Лемко — чи Бойко — чи Гуцул — тісно прив'язаний до своєї землі, з'окрема до українських — з діда прадіда Карпат.

„Сигота“, панцизаний хрест
над Вислоком в Синеві к. Риманова.

ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК МІСЦЕВОСТЕЙ.

Абрамова (присілок)	Близянка
Андреївка	Бліхнарка
Андрушківці	Богуша
Балигород	Бодаки
Бальниця	Боднарка
Балутянка	Бонарівка
Баниця	Борівниця
Барвінок	Бортне
Барич	Босько
Баричка	Бохня
Бахір	Брезова
Бахлава	Брунари вижні
Безмігова	Брунари нижні
Белхівка	Буківсько
Береги долішні	Букова
Березів	Бяла
Береска	Ванівка
Березниця нижня	Ванькова
Березовець	Вапенне
Бережки	Вара
Березниця вижна	Вафка
Берест	Великополе
Биківці	Вернеївка
Біла Вода	Весела
Білична	Вигнанка
Більцарева	Видрна
Білянка	Вислік вижній

Вислік нижній	Глиниці
Вислочок	Гломча
Висова	Глудно
Височани	Голучків
Вишоватка	Горлиці
Віжомля	Гочев
Військо	Граб
Вілька	Грабівниця
Вільхова	Грибів
Вірхня	Грозьова
Вірхомля велика	Гузелі
Вірхомля мала	Гумницька
Войкова	Гута крампська
Волиця	Гута полянська
Волковия	Гольцова
Воловець	Дальова
Болоджа	Дарів
Волосате (на межі)	Дверник
Волтушева	Дзюрдзів
Воля вижня	Дидьова
Воля горянська	Дидня
Воля матіяшова	Динів
Воля мигова	Добра шляхотська
Воля нижня	Долини
Воля петрова	Должиця
Воля постолова	Дошниця
Воля цеклинська	Дошно
Вороблик королів.	Дубрівка
Вороблик шляхот.	Дубрівка польська
Галбів	Дубрівка руська
Гамри	Дуброва
Ганьчова	Дудинці
Гвоздянка	Дукля
Гирова	Душатин
Гладишів	Жарнова

Ждиня	Клопітниця
Жегестів	Команьча
Жерденка	Конечна
Жерденка вижня	Королева руська
Жерденка нижня	Королик волоський
Жидівське	Королик польський
Заболотці	Коросно
Завадка	Корчин
Завадка морохів.	Костарівці
Завадка риманів.	Котань
Завої	Котів
Загіре	Крампа
Загочеве	Красна
Загутинь	Крем'яна
Задвіре	Криве
Залуж	Крижівка
Заршин	Криниця
Заславе	Куляшне
Затварниця	Кунькова
Збоїська	Лабова
Зиндранова	Лабовець
Злоцьке	Лази
Зубенсько	Лелюхів
Зубрик	Липовець
Йодлівка	Лісько
Ізби	Ліщини
Іздебки	Ліщовате
Кальниця	Лішна
Камяна	Лодина
Камянка	Лопінка
Канчуга	Лосе
Карликів	Лубна
Квятонь	Луг
Кінське	Лукавиця
Климківка	Лукове

Маластів	Ольховець
Манастир	Опарівка
Манів	Павлокома
Марківці	Пакошівка
Матієва	Пантна
Мащина велика	Пельня
Межибрід	Перегримка
Милик	Передільниця
Мисцева	Перунка
Мичківці	Писарівці
Мокре	Поворозник
Монастирець	Полонна
Морохів	Поляни мисцові
Мощанець	Поляни суровичні
Мохначка вижня	Полянка
Мохначка нижня	Полянчик
Мочари	Поріче (присілок)
Мриголод	Поруби
Мхава	Посада гор. риман.
Мшанна	Посада яслиська
Мушина	Прегонина
Мушинка	Прелуки
Надоляни	Прибишів
Небилець	Присліп
Невістка	Прусик
Незнайова	Пстружне
Новавесь	Пулави
Новий Санч	Радошиці
Новиця	Радоцина
Новосільці-Гневош	Райське
Обарим	Ратнавиця
Одрехова	Репедь
Ожанна	Ребетів
Ольшаниця	Рибне
Ольхівці	Рибник

Риманів
 Рихвалд
 Рівне
 Ріпник
 Роги
 Розділе
 Ропа
 Ропиця руська
 Ропянка
 Ростайне
 Ростока велика
 Рудавка риманів.
 Рудавка яслиська
 Ряшів
 Свіржова руська
 Святківка
 Святкова
 Селиська
 Семушова
 Сенькова Воля
 Середнє Велике
 Середнє Мале
 Середнє Село
 Синів
 Сквiртне
 Слобідна
 Смерек
 Смереків
 Смерековець
 Смеречна
 Смільний
 Снітниця
 Согорів горішний
 Согорів долішний
 Солинка

Солотвини
 Стежниця
 Стефкова
 Сторожі великі
 Сторожі малі
 Страхотина
 Стрв'язик
 Ступниця
 Суковате
 Суровиця
 Сянік
 Сянічок
 Тарнава
 Тарнавка
 Тарнів
 Терка
 Терстяна
 Тилич
 Тилява
 Тирява волоська
 Тирява сільна
 Тисова
 Тиханя
 Токарня
 Трепча
 Туринсько
 Угрин
 Улюч
 Усте руське
 Фаліївка
 Фльоринка
 Фолюш
 Ходорівка
 Царинське
 Цеклин

Цергова
Чашин
Черемха
Чертеж
Чертижне
Чистогорб
Чорна Вода
Чорне
Чорноріки
Шимбарк
Шкляри
Шляхтова
Щавне
Щавник
Щавниця
Юрівці

Яблониця польська
Яблониця руська
Явірки
Явірник
Явіре
Ялин
Ясель
Ясенів
Ясло
Яслиська
Ястрябик
Ясюнка
Ясьонка
Яшкова
Ячмир

ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА.

Головніші наукові джерела до історії Лемківщини,
до яких цікавіших спрямовую, находимо:

- М. Грушевський: Історія України-Руси. Т. I. II.
IV. V. VI.
- М. Грушевський: Матеріали до історії суспільно-
політичних й економічних відносин Західної
України. Львів 1906.
- М. Грушевський: Джерела до історії України-Руси.
1895-1910.
- Проф. Д. Дорошенко: Нарис Історії України. Т. I.
Варшава 1932. Накладом Українського Наук.
Інституту.
- Др. Іван Крип'якевич: З історії Гуцульщини. Львів
1929.
- Др. Іван Крип'якевич: Туристика і Краєзнавство.
Ч. I. Лютець 1925 р.
Ч. II. Мандрівки Якова Головацького 1832-
-1840.
- Др. Іван Крип'якевич: Всесвітня історія. (Київ
1918.)
- Др. Іван Крип'якевич: Коротка Історія України.
Київ „Вернигора“.
- Др. Мирон Кордуба: Західне пограниччє Галицької
Держави між Карпатами та долішним Сяном.
Записки Н. Т. ім. Ш. Львів.
- Іван Кревецький: Галичина в другій половині
XVIII ст. Львів 1909.

- Іван Е. Левицький: Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в роках 1772-1800 і розвій русько-народнього шкільництва в рр. 1801-1820. Львів 1903.
- Др. Ярослав Пастернак: Коротка археологія Західньо-Українських Земель. Відбитка Богословії у Львові 1932.
- Проф. І. Зілинський: Проба упорядкування українських говорів. Відбитка Львів 1914.
- Верхрацький: Про говір галицьких Лемків. Львів 1902.
- А. Княжинський: Межі Бойківщини. Літопис Бойківщини. Рік 1. Самбір 1931.
- П. Голубовський: Печеніги, Торки і Половці до приходу татар. Київ 1884.
- Добрянський: Історія Перемиської Епархії.
- І. Франко: Історія панщини.
- Микола Голубець: Велика Історія України. Львів 1935.
- Ізидор Шараневич: Історія Галицько-Володимирської Руси. Львів 1863.
- Д. Зубрицький: Історія Галицького княжества. Т. III.
- Іван Петрович Прислопський: Сандецькая Русь. Львів 1893.
- В. О. Щавинський: Хрещення Руси. Львів 1888.
- о. Михайло Криницький: Мушина п. Пилич. Збірник Зборовського. Відень 1853.
- А. І. Торонський: Лемки. Зоря Галицька — як альбом. Львів 1860.
- О. Др. М. Малаяк: Зерна Горушичкы изъ древа жизни Н. Д. М., Камянина; Перемишль 1910.
- Проф. Др. Т. Мишковський: Югозападная етнограф. границя Гал. Руси. Науч. Літер. Збірник Гал. русь. Матиці. Т. VIII. Львів 1934.

- Др. М. Я. Ладижинський: Сянок и его окрестности. Збірник Гал. русь. Матиці. Львів 1930, 1934.
- Астряб М.: Колько слівъ о лемківській бесѣдѣ, Учитель 1871. ч. 43-51.
- Хиляк Волод. Ігн.: Свадебнии звичаи у Лемківъ. Збірник Гал. русь. Матиці. 1871. ст. 4-29.
- Я. Пастернак: Ruské Karpaty w archeologii. Прага 1928.
- Д. Зубрицький: Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien. Львів 1849.
- Др. І. Пелеш: Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Відень 1878. Т. I., 1880 Т. II.
- Брох: Studien von der slovakisch — kleinrussischen Sprachgrenze in östlichen Ungarn. Християнія 1897-1899.
- І. Гусек: Národopismá hranice mezi Slováky a Karpatorusy. Братислава 1925.
- Губер: Ludwik der I. von der Ungarn und die Ungarischen Vasalländer. (Archiv. für österr. Geschichte LXVI).
- Кс. В. Сарна: Opis powiatu jasielskiego. Opis powiatu krośnieńskiego. Przegląd katolicki. 1898.
- Др. П. Домбковскі: Stosunki narodowościowe ziemi Sanockiej w XV. stuleciu. Львів 1921.
- Др. П. Домбковскі: Stosunki kościelne ziemi sanockiej w XV. stuleciu. Перемишль 1922.
- Др. П. Домбковскі: Szlice z życia szlachty sanockiej w XV. stuleciu. Львів 1923.
- Др. П. Домбковскі: Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV. i pierwszej połowie wieku XVI. Львів 1898.
- Д. П. Домбковскі: Zaginione księgi sądowe województwa ruskiego i bełżkiego. Львів 1921.

- Кутшеба: Handel Krakowa w wiekach średnich. Краків 1903.
- Лозиньскі Бр.: Galicjana. Kilka obrazków z pierwotnych lat historii galickiej. Львів 1872.
- В. Лозиньскі: Prawem i lewem. Львів 1903.
- Левіцкі А.: Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią połączonych. Краків 1884.
- О. Бальцер: Historia ustroju Austrii w zarysie. Львів 1908.
- О. Бальцер: Materiały historyczne. Т. I. Львів 1861.
- Вацл. А. Мацейовскі: Pierwotne dzieje Polski i Litwy. Варшава 1846.
- Вл. Кухарскі: Sanok i Sanocka Ziemia w dobie Piastów i Jagiełłów. Львів 1906.
- Прохаска: W sprawach zajęcia Rusi przez Kazimierza W. Т. VI. 1892.
- И. Суліш: Przywileje wsi Odrzechowy. Сянік 1909.
- І. Сиганьскі: Historia Nowego Sącza. Львів 1901.
- Щенсьни Моравскі: Sądeczczyzna. Краків 1863.
- Жиг. Гльбер: Geografia historyczna dawnej Polski. Краків 1900.
- Прохаска: Dokument graniczny czerwono - ruski. (Kwart. hist. Т. XIV. 1900).
- Вл. Абрагам: Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. Т. I. Львів 1904.
- Самолевич Я.: Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku sanockim 1425-1552. Львів 1903.
- Стенчиньскі М. Б.: Okolice Galicji. Львів 1847.
- Чоловскі А. Др.: Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej. Львів 1892.
- Людвік Кубаля: Szkice historyczne. Серія 1-2.
- Северин Удзеля: Ziemia Łemkowska przed półwieczem. Львів 1934.
- Ян Фальковскі — В. Пашницький: Na pograniczu Łemkowsko-bojkowskim. Львів 1935.

- Ян Фальковскі: Село Волосате, Ліського повіту, Самбір 1935.
- I. Шемлей: Z badań nad gwarą lemkowską. Lud Słowiański. Т. III. і відбитка. Краків 1934.
- А. Бер: Die erste Theilung Polens. Відень 1873.
- Іван Бугера: Українське весілля на Лемківщині. Львів 1936 р.
- Ероним Аноним: Польський патріот. (1872).
- ” ” Руска доля. (1880).
- ” ” Шубеничний верх (1883).
- ” ” Воды в Выссовѣ (1892).
- Іван Филипчак: (й Іван Зубенко 1 книжка:)
- ” ” 1. Княгиня Романова. Коломия 1927.
- ” ” 2. За Сян! Коломия 1928.
- ” ” 3. Будівничий Держави. Самбір 1935.
- ” ” 4. Іванко Берладник. Самбір 1936.
- ” ” 5. Дмитро Детько. Львів 1935.
- ” ” 6. Бутвичі. 1936.
- Володимир Калина: Курінь Смерти УСС, спогади старшини. Львів 1936.
- „Руслан,“ щоденник. Рік вид. XVII, 281, 2, 3, 4 ч.
- „Наш Лемко,“ Рік 1934, 1935, 1936, Львів.
- „Золотий Колос,“ Календар на 1935 р. Львів 1935.
- „Українське Юнацтво,“ рік 1935. Львів.
- „Новий Час,“ річник 1934/35. Львів.
- „Народня Справа,“ річник 1933/34/35. Львів.
- „Життя й Знання“ ч.: 7-8. (70-71.) Львів 1933.
- „Перша Лемківська Читанка“. Львів 1934.
- Літопис „Червоної Калини“. Львів 1932.
- „Наш Прапор“ ч.: 3, 7, 28, 30. Львів 1933.
- Др. Фр. Краус: Südslaven. Відень 1885.
- Гльогер: Obchody weselne. Краків 1869.

ЗМІСТ:

	Сторінки
Передмова	1— 8
Західні Карпатські Землі. Що таке Лемківщина	9— 16
Короткий географічний огляд Лемківщини	17— 39
Економічні обставини Лемківщини	40— 48
Географічний список лемківських місцевостей	49— 51
Праісторія Карпатських Земель	52— 64
Княжі часи	65— 82
Українська границя від заходу	83— 87
Карпатські Землі за Казимира Великого	88— 98
Королівські привілеї	99—102
Пограничні Карпатські оселі	103—135
Панцизніянні часи та початок шкільництва	136—146
Лемківщина в часі Богдана Хмельницького	147—156
Початки релігійного і національного відродження Карпатських Окраїн	157—167
Перехід Галичини разом з Лемківщиною під Австрію	168—169
Поділ Галичини	170—174
Лемківська велика еміграція	175—187
Визначні лемківські діячі	188—200
Світова війна 1914-1918 рік	201—219
Лемки в народньому зриві	220—223
Діяльність „Просвіти“ на Лемківщині	224—245
Відгомін визвольних змагань на Лемківщині	246—258
Закарпаття в історичному світі	259—265
Закінчення	266—274
Поазбучний список місцевостей	275—280
Джерела й література	281—285
Зміст	287

**Ціна 3 зол., для закордону
1 ам. доляр або рівновартність,
на поштову пересилку 0.50 зл.**

Printed in Poland